

TEORIJA IN PRAKSA

REVIIA ZA DRUŽBENA VPRAŠANJA
1979, LET. XVI, UDK 3, YU ISSN 0040-3598

3

IZ VSEBINE

Najdan Pašić: Politične znanosti v samoupravnih družbi

Zdravko Mlinar: Enotnost nasprotij v urbanističnem planiranju

Anton Bebler: Možnosti razorožitve v sodobnem svetu

Aktualni intervju: Univerza danes (na vprašanja uredništva odgovarjajo dr. Vladimir Bračić, dr. Matjaž Mulej in dr. Danijel Pučko)

Andrej Kirn: Struktura in družbena opredeljenost produktivnih sil (v sodobni sovjetski teoretični misli)

Ivan Sedej: Nekaj (nepovezanih) misli o likovni kritiki

Andrej Škerlavaj: Sodobno sindikalno gibanje v svetu

Drago Flis: Revolucija ali samo družbeni pretresi (ob dogodkih v Iranu)

TEORIJA IN PRAKSA

1979

3

revija za družbena vprašanja, let. 16, št. 3, str. 305—440, Ljubljana, marec 1979
UDK 3, YU ISSN 0040-3598

IZDAJA:

Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo Univerze v Ljubljani; revija izhaja ob podpori Kulturne skupnosti Slovenije in Raziskovalne skupnosti Slovenije

UREDNIŠKI SVET:

Vlado Benko, Adolf Bibič, Silva Jereb, Maca Jogan, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Vladimir Klemenčič, Vlado Klemenčič, Peter Klinar, Joco Klopčič, Stane Kranjc, Franc Kržan, Boris Majer, Boštjan Markič, Oto Norčič, Ernest Petrič, Franci Polak, Rudi Rizman, Janko Rupnik, Slavko Soršak, Gojko Stanič, Franc Šali, Ivo Tavčar, Franc Tetičkovič, Niko Toš, France Vreg

PREDSEDNIK UREDNISKEGA SVETA:

Stane Kranjc

UREDNIŠKI ODBOR:

Ciril Baškovič, Adolf Bibič, Ivan Hvala, Maca Jogan, Stane Južnič, Bogdan Kavčič, Marko Kerševan, Vlado Klemenčič, Joco Klopčič, Boštjan Markič, Albin Mahkovec, Tomo Martelanc, Ciril Ribičič

GLAVNI UREDNIK:

Adolf Bibič

ODGOVORNI UREDNIKI:

Maca Jogan, Joco Klopčič, Boštjan Markič

OBLIKOVALEC:

Drago Hrvacki

LEKTORJA:

Mojca Močnik, Zoja Močnik

UREDNIŠTVO IN UPRAVA:

Ljubljana, Titova cesta 102, tel. 341-589 in 341-461 int. 232

NAROČNINA:

Letna naročnina za študente 60 din, za druge individualne naročnike 120 din, za delovne organizacije 200 din, za tujino 300 din; v prosti prodaji je cena enojne številke 20 din in dvojne številke 40 din

TEKOČI RAČUN:

50102-603-48090 — Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, za revijo Teorija in praksa; devizni račun FSPN: 50100-620-107-72140-000-646 — za revijo Teorija in praksa

ROKOPISI:

Rokopise sprejema uredništvo do 20. v mesecu. Maksimalni obseg uvodniških člankov je do 10 novinarskih strani, za članke in razprave do 20 strani, za poglede, glose, komentarje do 10 strani, za prikaze, recenzije do 5 strani. Nenaročenih rokopisov ne vračamo

TISK:

CGP »Delo«, Ljubljana, Titova c. 35

ČLANKI, RAZPRAVE:

NAJDAN PAŠIČ: Politične znanosti v samoupravnih družbi 307

ZDRAVKO MLINAR: Enotnost nasprotij v urbanističnem planiranju 316

ANTON BEBLER: Možnosti razorožitve v sodobnem svetu 332

Listamo po tujih revijah 416

Med novimi knjigami 425

Iz domačih revij 433

Bibliografija knjig in člankov 434

Avtorski sinopsisi 439

AKTUALNI INTERVJU:

Univerza danes (na vprašanja uredništva odgovarjajo: Vladimir Bračič, Matjaž Mulej in Danijel Pučko) 340

DRUŽBA IN ZNANOST:

ANDREJ KIRN: Struktura in družbena opredeljenost produktivnih sil (v sodobni sovjetski teoretični misli) 357

POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:

ANDREJ GRAHOR: Upokojenec ali delavec v združenem delu? 371

STOJAN ŽITKO: Vijugava pot do ekonomske stanarine 375

IVAN SEDEJ: Nekaj (nepovezanih) misli o likovni kritiki 279

MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:

ANDREJ ŠKERLAVAJ: Sodobno sindikalno gibanje v svetu (prikaz nekaterih aktualnih vprašanj) 382

MEDNARODNI ODNOSI:

BORIS VERBIČ: Evropski monetarni sistem (in interesna navzkrižja) 396

DRAGO FLIS: Revolucija ali samo družbeni pretresi? (ob dogodkih v Iranu) 403

PRIKAZI, RECENZIIJE:

BORIS GOMBAČ: Primorska politična zgodovina in še kaj 413

TEORIJA IN PRAKSA

revija za družbena vprašanja
let. 16, št. 3, str. 205—440,
Ljubljana, marec 1979

ARTICLES, DISCUSSIONS:

NAJDAN PAŠIĆ: Political Science in a Self-management Society 307

ZDRAVKO MLINAR: The Unity of Opposites in Town-planning 316

ANTON BEBLER: Possibilities of Disarmament in the World of To-day 332

THE INTERVIEW:

»University To-day« (Taking part in the interview are: Vladimir Bračič, Matjaž Mulej, Danijel Pučko) 340

SOCIETY AND SCIENCE:

ANDREJ KIRN: The Structure and Social Determinateness of Productive Forces (in the Modern Soviet Theoretical Thought) 357

VEIWS, GLASSES, COMMENTS:

ANDREJ GRAHOR: A Retirer or Worker in Associated Labour 371

STOJAN ŽITKO: A Winding Path toward Economic Rent 375

IVAN SEDEJ: Some (rambling) Thoughts on Plastic Arts 379

INTERNATIONAL WORKERS' MOVEMENT:

ANDREJ ŠKERLAVAJ: Trade-unionism in the World of To-day 382

INTERNATIONAL RELATIONS:

BORIS VERBIČ: European Monetary System (and the Controversy of Interests) 396

DRAGO FLIS: A Revolution or a Social Turbulence Only? (On Iranian Events) 403

REVIEWS, NOTES:

BORIS GOMBAČ: The Political History of Primorska and Somewhat else 413

From foreign reviews 416

A survey of new books 425

From domestic reviews 433

Authors' synopses 439

СТАТЬИ, ОБСУЖДЕНИЯ:

НАЙДАН ПАШИЋ: Политические науки в самоуправляемом обществе 307

ЗДРАВКО МАИНАР: Единство противоположностей в планировке городов 316

АНТОН БЕБЛЕР: Возможности разоружения в современном мире 332

АКТУАЛЬНОЕ ИНТЕРВЬЮ:

»УНИВЕРСИТЕТ СЕГОДНЯ« (на вопросы редакции отвечают: Владимир Брачич, Матяж Мулей и Даниел Пучко) 340

ОБЩЕСТВО И НАУКА:

АНДРЕЙ КИРН: Структура и общественная определённости производительных сил (в современной советской теоретической мысли) 357

ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:

АНДРЕЙ ГРАХОР: Отставной или рабочий в объединённом труде? 371

СТОЯН ЖИТКО: Извилистый путь к экономической квартирной плате 375

ИВАН СЕДЕЙ: Несколько наброшенных мыслей о художественной критике 379

МЕЖДУНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:

АНДРЕЙ ШКЕРЛАВАЙ: Современное профсоюзное движение в мире 382

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:

БОРИС ВЕРБИЧ: Европейская денежная система (противоположности интересов) 396

ДРАГО ФЛИС: Революция или только общественное потрясение (к событиям в Иране) 403

ОБОЗРЕНИЯ, РЕЦЕНЗИИ:

БОРИС ГОМБАЧ: Приморска её политическая история и еще что-то 413

По страницам иностранных журналов 416

Среди новых книг 425

По страницам отечественных журналов 433

Библиография статей и книг 434

Авторские синопсисы 439

NAJDAN PAŠIČ

Politične znanosti v samoupravni družbi

Razvoj političnih znanosti je pomemben in zanesljiv kazalec o tem, ali je neka družba pripravljena in sposobna, da se loti kritičnega dialoga o sebi, svoji naravi in o poteh svojega razvoja. Od antike pa vse do danes sta imeli demokracija in politična znanost vselej isto zibelko, obstajali sta skupaj in skupaj umirali.

V naši deželi so teoretično in znanstveno raziskovanje in osmišljanje zakonitosti razrednega boja in političnih fenomenov na sploh, združevanje revolucionarne prakse in njenih neposrednih ideoloških izrazov in najbolj napredna znanstvena misel stopali skupaj s procesom korenite demokratske transformacije političnega sistema na samoupravnih temeljih.

Nov zgodovinski položaj in nove perspektive političnih znanosti

Proces oblikovanja samoupravno-demokratskih oblik odločanja in upravljanja v vseh sferah družbenega dela in življenja — njegove razsežnosti, vse večje potrebe in njegova protislovja in težave — je vtisnil v zadnjih desetletjih pri nas bistven pečat vsem fazam razvoja marksistične politične znanosti. Pravo merilo za tisto, kar smo dosegli, ne morejo biti zgolj podatki o uvajanju političnih znanosti med organizirane in priznane znanstvene discipline z ustreznim akademskim statusom, podatki o številu pedagoških in znanstveno-raziskovalnih institucij, kjer te vede predavajo in jih sistematično razvijajo, o vse obsežnejši domači in tuji literaturi, ki izhaja na tem področju, o številnih znanstvenih shodih s politološko problematiko, o številu kadrov, ki so si pridobili in si pridobivajo visokošolsko izobrazbo z različnih področij političnih ved — četudi so ti podatki (že če jih gledamo same zase) zelo impresivni in brez dvoma relevantni. Še pomembnejše od tega je, da je teoretično-politična misel neke razmeroma majhne dežele, ki je stoletja živela ob strani in na obrobju glavnih tokov svetovne znanstvene misli, napravila še maloštevilne, a pomembne in izvirne preboje na tista področja spoznanj o zakonitostih in revolucionarnih možnostih sodobne prehodne epohe, s katerimi se ukvarja najbolj napredna družbeno-teoretična misel v sodobnem svetu.

Empirično podlago in izjemno močan ideološki impulz je razvoju politične teorije dajala in daje revolucionarna praksa — široko zasnovani proces družbene osvoboditve dela, v katerem se že v prvih fazah okostenele oblike razredne organizacije družbe (lastninski monopol in birokratsko-tehnokratska dominacija) začenjajo podirati in se umikati pred socialističnimi oblikami družbene organizacije, v katerih človek v združenem delu postaja gospodar družbenih pogojev svojega obstoja in tako postaja resnično svoboden.

Razumljivo je, da so izjemno pomembni posamezni rezultati, do katerih je na naših tleh pripeljal spoj med marksistično teorijo in revolucionarno prakso, močno vzvratno vplivali na stanje in razvoj političnih znanosti v celoti. Toda naj je bil ta vpliv še tako močan in spodbuden, vendarle ni zadoščal, da bi čez noč nadomestili mnoga desetletja zaostajanja v razvoju družbenih ved in da bi takoj ujeli korak z naraščajočimi potrebami naše družbe, katere zavestno usmerjeni razvoj smo lahko zagotovili le tako, da smo znanstveno vizijo in znanstvena spoznanja vzdali v celotni proces upravljanja z družbenimi zadevami.

Revolucionarno delavsko gibanje v jugoslovanskih deželah in tudi v Srbiji je seveda med svojimi voditelji imelo odlične politične mislece in teoretike, kakršni so bili Svetozar Marković, Dimitrije Tucović, Filip Filipović, in drugi, toda časovna oddaljenost in radikalno spremenjene družbene razmere so omejevale neposredni vpliv te tradicije na sodobni razvoj družbenih in še posebej političnih znanosti.

Samoupravna opredelitev v razvoju dežele, opredelitev, ki je formulirana tudi kot jasno stališče Zveze komunistov, je hkrati bila tudi končni razhod s sterilnim vase zaprtim etatističnim dogmatizmom. Po logiki svojega notranjega razvoja se je naša dežela na široko odprla za mednarodno idejno komunikacijo na vseh področjih, tako tudi na področju družbenih in posebej političnih znanosti.

V ozračju vse svobodnejše menjave ljudi in idej se je hitro krepila sposobnost naše znanosti za enakopraven mednarodni dialog in za sodelovanje — ki sta bila toliko plodnejša in spodbudnejša, kolikor trdnejšo oporo je naša družbeno-znanstvena misel dobivala v izkušnjah in spoznanjih, ki jih je črpala iz vse bogatejše enkratne prakse socialistično-samoupravne revolucije v družbeno-ekonomskih in političnih odnosih, revolucije, ki poteka v naši deželi.

Kakor na nobenem področju mednarodnih odnosov, tako tudi na področju mednarodnega znanstvenega sodelovanja seveda ni nikakršnih idiličnih odnosov in tudi enakopravnost udeležencev ni že vnaprej zagotovljena in zajamčena. Velikanske razlike glede splošne družbeno-ekonomske in kulturne razvitosti, razpoložljivih institucionalnih in kadrovskih potencialov in znanstveno-kulturne tradicije delujejo v smeri neenakopravnih odnosov tudi v sferi mednarodnega sodelovanja in zavestno ali

nezavedno peljejo v odnose ideološko-kulturne dominacije oziroma epigonske podrejenosti in pasivnega nekritičnega posnemanja.

Tudi družbene vede v naši deželi — še prav posebej politične vede kot posebno občutljivo področje ideološkega življenja — so bile izpostavljene pritiskom takšne vrste in so doživele različne vplive. Vendar pa negativne posledice teh pojavov niso nikoli navzele takšnih razsežnosti, da bi bili groženi skupni rezultati vse širšega, vse bolj vsebinskega in vse bolj razčlenjenega mednarodnega sodelovanja. Jugoslavija se v to sodelovanje vključuje toliko enakopravneje in uspešneje, kolikor bolj se sama naša znanstvena misel opira na rezultate našega lastnega družbenega gibanja in kolikor bolj razvija aktiven in kritičen odnos do vladajočih idejnih tokov v sodobnem svetu.

Specifične družbene razmere razvoja političnih znanosti v naši deželi

Seveda ni potrebno in tudi ne bi bilo upravičeno, da bi obstoječe razmere, v katerih poteka razvoj političnih znanosti v naši deželi, nekritično (apologetsko) idealizirali, dosežene rezultate pa preveličevali. Še več, bilo bi zelo škodljivo, če bi pri politiki nadaljnega razvoja teh znanstvenih disciplin, pri razvoju izobraževalno-znanstvenih in raziskovalnih institucij na tem področju in pri pripravljanju politoloških kadrov raznih profilov izhajali iz nerealnih podmen, da ni nikakršnih problemov in da je nadaljnja razvojna pot neprotislovna in dokončno utrta. Naša družba v svoji samoupravni preobrazbi (ki vključuje tudi podružbljanje politike) še ni zapustila orbite tistih zakonitosti, ki so se uveljavljale v razvoju politične teorije in političnih znanosti v preteklosti od njihovih najzgodnejših začetkov.

Od antične Grčije pa vse do naših dni je bila znanstvena misel o politiki vselej v posebnem, občutljivem in protislovnem položaju. Človek namreč stalno teži k temu, da bi spoznal naravo tistih družbenih sil, ki vladajo nad njegovo usodo, to težnjo pa vselej ovirajo zahteve in potrebe konkretnih sistemov oblasti in upravljanja. Vsak sistem oblasti in upravljanja se namreč bojuje za svojo legitimizacijo, za to, da bi si ustvaril nekakšno ideološko podlago, ki bi upravičevala in krepila njegov obstoj.

To je razlog, da sleherni obstoječi sistem oblasti nenehno s svojimi ideološkimi potrebami pritiska na politično znanost, to je vzrok za težnjo, da bi politično znanost bolj ali manj odkrito spremenili v služabnico politike oziroma njenih dnevnih potreb.

Ob vsem velikanskem napredku je naša politična znanost še zmerom nekako razpeta med velike perspektive in možnosti, ki ji jih nudijo izvirna in zelo bogata revolucionarna praksa in njene izkušnje, in nenehne omejitve in nevarnosti, ki jih prinašata pritisk političnega pragmatizma in akademski konservativizem. Na njen posebni položaj še posebej vplivajo tile trije momenti:

Prvič: ko proučujemo našo družbeno in politično stvarnost, smo na področju zgodovinsko novih pojavov, zato se še posebno ostro postavlja vprašanje kategorialnih aparatov, s katerimi lahko te pojave proučujemo. Koliko so naši metodološki in drugi instrumenti adekvatni glede na novo naravo pojavov, ki so pred nami in ki jih moramo osvetliti in doumeti?

Drugi moment je to, da gre za družbo, ki teži k temu, da svoje gibanje zavestno usmerja k določenim vnaprej opredeljenim ciljem, da to gibanje usmerja po sprejetem programu družbenega razvoja. Organizirane politične sile naše družbe za to, da bi se približali tem postavljenim ciljem, da bi usmerili svoj razvoj v določeni smeri, v zelo veliki meri uporabljajo politična sredstva, predvsem normativno silo države. To pa potem odpira neki za politično znanost in za družbene vede nasploh izjemno pomemben in zapleten problem — problem odnosa med normativnim in stvarnim.

Tretji moment pa je, da je naša družba — družba množične aktivne participacije ljudi v političnem in družbenem življenju, da je družba, ki se poskuša zgraditi na samoupravnih osnovah, to se pravi, da skuša zagotoviti najbolj neposredno sodelovanje vseh članov družbe kot aktivnih subjektov družbenih procesov. V tem širokem aktiviranju množic, da bi postale subjekt družbenega gibanja, nastaja problem odnosa med teorijo, ki znanstveno osvetljuje te procese, in množično ideologijo, ki mobilizira in motivira množično sodelovanje v teh procesih.

Širokih slojev delovnih ljudi, občanov, namreč očitno v njihovi praksi ne morejo neposredno voditi zgolj neki abstraktni teoretični postulati. Njihovo vedenje v veliki meri opredeljuje neka določena ideologija, samoupravna ideologija, ki jo skušamo zgraditi in razviti. V takšnih razmerah je zelo občutljivo in zapleteno vprašanje odnosa med politično znanostjo in politično ideologijo.

To so torej tri specifičnosti našega družbenega položaja, ki bistveno vplivajo na položaj političnih znanosti pri nas.

1. Že sama novost pojavov, ki jih je treba proučevati, neizbežno poraja nekatere probleme, na katere je tudi Marx večkrat opozarjal. V razpravi »18. brumaire Ludvika Bonaparta« Marx opozarja na dejstvo, da »tradicija vseh mrtvih pokolenj leži kakor mora na možganih živih ljudi«. V »Državlanski vojni v Franciji« govori neposredno o tem, kako je bila tedanja znanost nesposobna, da bi doumela revolucionarno bistvo tistih družbenih sprememb, ki jih je v sebi prinašala Komuna. Namesto tega se je uveljavljala težnja, da na Komuno po analogiji gledajo v luči preteklih dogodkov in da neki velik zgodovinski skok naprej (zamenjavo birokratskega centralizma z organiziranjem družbene enotnosti na novih osnovah) razložijo kot povratek k oblikam fevdalne razdrobljenosti itn.

To se včasih dogaja tudi z razlago pojavov samoupravljanja, in to ne samo pri tujih interpretatorjih, temveč včasih tudi pri naših — pri vseh tistih, ki skušajo bistveno novim pojavom in odnosom poiskati pre-

cedens v poprejšnjih dogajanjih in pri raziskovanju teh pojavov in odnosov nekritično uporabljajo tradicionalni kategorialni aparat in pojme.

Pravzaprav se vse ostreje postavlja vprašanje, koliko so naši analitični instrumenti adekvatni, koliko lahko uporabljamo kategorije, ki jih je izdelala teorija, ko je izhajala od neke bistveno drugačne družbene stvarnosti.

Kje so metode, instrumenti in kategorije, ki jih uporabljamo, zares sredstvo, da uspešneje predremo v bistvo pojavov, kje pa pravzaprav onemogočajo, da bi prišli do tistega, kar je bistveno, izvirno in kar je *zgodovinski novum*?

Lahko, denimo, postavimo vprašanje, kako naj pri nas uporabljamo kategorijo »federalizem«, »federativno načelo« — kako naj uporabljamo vse tisto, kar je politična teorija izdelala, ko je analizirala razne oblike federalne ureditve zapletenih družbenih skupnosti v preteklosti. Koliko je, denimo, razdelitev na federalizem in konfederalizem s svojimi kriteriji relevantna za jugoslovansko politično stvarnost, koliko bi lahko zmogli brez nje in s čim bi jo nemara morali nadomestiti.

Opozorimo naj samo, kolikšna obremenitev je v našem razmišljanju staro meščansko pravno razumevanje lastnine, kako še zmerom prevladuje v naši zavesti in kako je lahko ovira za globlje in bolj vsestransko dojetje bistva socialistične družbene lastnine in novih samoupravnih proizvodnih odnosov.

Na drugi strani pa je tudi nevarnost, da bi preveč nalahko uvajali nove termine, ki niso znanstveno utemeljeni in jasno opredeljeni. Zavestno ali nezavestno nastajajo iluzije, da s spremembo terminov spreminjamo tudi samo bistvo stvari. Kaj pridobimo v znanstvenem razumevanju pojavov, če stavki rečemo prekinitev dela ali če v bistvu nespremenjen politično-predstavniški odnos imenujemo delegatski odnos, poslancu pa rečemo delegat?

2. Poudaril sem že, da široka uporaba normativne sile države, ki je značilna za našo družbo, širi razsežnosti in zaostruje stari in večni problem odnosa med normativnim in stvarnim. Iz takšnega položaja izvirajo zelo odgovorne naloge za našo politično znanost in za naše politologe.

Ne smemo pozabiti, da so malone brez izjem vse pomembne spremembe družbenoekonomskih in političnih odnosov v smeri razvoja samoupravljanja začeli in spodbudili ustrezni normativni akti — ustava in zakoni. Začetek razvoja samoupravljanja je zaznamoval sprejem zakona o izročitvi državnih gospodarskih podjetij in višjih gospodarskih združenj v upravljanje delovnim kolektivom junija 1950. Tudi vse naše ustave izražajo prizadevanje, da bi spremembo temeljne normativne ureditve dali močno spodbudo razvoju novih odnosov, da bi ta razvoj pospešili in usmerili v neko določeno smer. Vendar pa je normativna sila države prav tako močno kakor nevarno orožje. Če ne upoštevamo zadosti objektivnih zakonitosti, ki delujejo na neki stopnji celotnega razvoja, obstoječih raz-

mer in odnosov med silami in še posebej če predpisanih norm ne skušamo v praksi uveljaviti z zavestno organizirano akcijo — pride do nevarnosti, da se njihov smisel in učinek popolnoma popačita. Namesto da bi bile norme hkrati *odsev* realnih odnosov in *sredstvo* za njihovo spreminjanje v neki določeni smeri, se lahko spremenijo v sistem fikcij, ki maskirajo družbeno stvarnost, namesto da bi jo razodevale, in s tem ovirajo natančno orientacijo in učinkovito akcijo zavestnih socialistično opredeljenih družbenih sil.

V vsakdanji politiki, v razpravljanju o družbenih vprašanjih zelo pogosto zamenjujejo normativno in stvarno. O normativnih rešitvah govorijo kot o nečem, kar je že postalo del družbene stvarnosti, kar se je že utelesilo v življenju, čeprav pogosto temu ni tako. Takšne iluzije negativno delujejo na sposobnost revolucionarnih sil, da *dejavno* spreminjajo zastarele in preživele družbene odnose, ki še naprej živijo za normativno fasado radikalno spremenjenega družbenega stanja.

Nekritično verovanje v vsemočnost državnih norm — vsega tistega, kar »od zgoraj« predpisujejo in ukazujejo — je značilen simptom birokratskega subjektivizma. Ta subjektivizem, obremenjen z birokratizmom in z iluzijami o tem, da je družbene odnose mogoče po volji krojiti in prikrojevati neodvisno od objektivnih zakonitosti družbenega in političnega življenja, lahko prizadene velikansko škodo stvari socializma in demokracije. Novejša zgodovina nudi o tem porazna pričevanja. Za revolucionarne socialistične sile, ki se stvarno angažirajo pri graditvi novih odnosov svobodnega združenega dela, je prav zato bistveno, da natančno poznajo odnos med tistim, kar normativno postuliramo, in onim, kar se v praksi dogaja, da kritično analizirajo in opazujejo učinek slehernega ukrepa in da s tem v skladu usmerjajo svojo akcijo. To se nanaša na vsa področja zavestnega usmerjanja družbenega gibanja in ima naravo vsakdanje naloge. Za to pa je nujna opora v raznih vejah političnih znanosti, v rezultatih raziskovanja odprtih konkretnih problemov in odnosov, v kontinuiranem analitičnem delu strokovno izobraženih politologov. *Najboljša obramba proti birokratskemu političnemu subjektivizmu in voluntarizmu je razvita in svobodna znanstvena kritika.* To družbeno potrebo moramo upoštevati in priznati, ko določamo strategijo razvoja politoloških znanosti in družbenih ved sploh.

Sposobnost družbe, da zavestno na demokratsko-samoupravni podlagi usmerja svoj celotni razvoj, je odvisna še od enega dejavnika, ki smo ga omenili: od tega, kako v praksi rešimo odnos med politično znanostjo in ideologijo (natančneje rečeno ideološkimi pojmovanji, povezanimi z vsakdano politiko). Da bi se politična znanost aktivno vključevala v proces ustvarjanja novih družbenih odnosov in da bi iz tega procesa tudi sama črpala svojo moč, ta znanost ne more biti nevtralistična, ne more se objektivistično distancirati od osnovnih socialistično-samoupravnih delavsko-razrednih opredelitev in vrednot. Je v položaju, da sprejme in oprav-

lja tudi neko funkcijo, ki jo neposredno povezuje z vladajočo samoupravnno politiko in ideologijo. Gre za funkcijo, ki bi ji lahko rekli eksplikativno-mobilizatorska.

Politična mobilizacija pa zahteva pozitiven in angažiran odnos do ti-stega, kar se inavgurira, vero v to, da je izbrana prava rešitev, saj bodo samo s temi pogoji ljudje pripravljeni in motivirani, da se zavzamejo za uveljavitev te rešitve v praksi. Tudi od znanosti se pričakuje, da podpre te napore demokratske mobilizacije s tem, da krepí vero v pravilnost osnovnih opredelitev (s predpostavko, da te opredelitve zares temeljijo na znanosti).

Prav zato pa je kar najpomembneje, da vselej natančno razlikujemo med načelno opredelitvijo za določeno smer družbenega gibanja in konkretnimi rešitvami, s katerimi v nekem trenutku skušamo uresničiti splošno koncepcijo razvoja. Eno so, denimo, znanstveno utemeljene koncepcije o samoupravnem povezovanju različnih sfer družbenega dela (sfere materialne proizvodnje in sfere družbenih dejavnosti) na načelu svobodne menjave dela, ki izključuje birokratsko posredništvo, drugo pa so konkretne rešitve v zvezi z organizacijo samoupravnih interesnih skupnosti, ki se ob neizbežnih blodnjah šele gradijo kot institucionalni okviri, v katerih se mora svobodna menjava dela praktično uveljavljati. Jasna načela opredelitev za prvo ne sme ovirati konkretnega kritičnega odnosa do drugega. Če tega ne razlikujemo — vsaj kadar gre za znanstveno razmišljanje — potem bistveno kritično funkcijo znanosti žrtvujemo njeni eksplikativno-mobilizatorski funkciji. To pa je za samo znanost usodno.

Vprašanje samoupravnega položaja političnih in družbenih ved nasploh v razmerah podružbljene politike

Stopnja, v kolikšni meri bo znanost zmožna tega, da bo opora in aktiven dejavnik v planskem usmerjanju družbenega razvoja, je odvisna neposredno od družbenega položaja same znanosti. To splošno pravilo v polni meri velja tudi za politične znanosti, še posebej za politične znanosti v samoupravni družbi. Kakor smo že poudarili, so te znanosti na eni strani še posebej pod pritiskom političnega pragmatizma, ki se ne glede na vse deklaracije v bistvu nikoli ne more sprijazniti s tem, da bi bil sam predmet svobodne znanstvene kritike. Na drugi strani v samoupravni družbi pomen političnih znanosti narašča prav toliko, kolikor zares prihaja do podružbljanja politike, tj. do odpravljanja monopolov politične oblasti in odločanja. Nujna predpostavka stvarnega sodelovanja milijonov delovnih ljudi v političnem odločanju je navzočnost in dostopnost rezultatov znanstvene analize družbenopolitičnih procesov na vseh tistih področjih v zapletenem samoupravno-delegatskem sistemu, kjer z osebnim opredeljevanjem delavcev-samoupravljalcev ali na temelju njihovih smernic prihaja do odločitev, ki so pomembne za ožjo in širšo družbeno skupnost. V tem smislu bi lahko rekli, da obstaja tesna korelacija med

razvojem političnih znanosti in procesom deprofesionalizacije in podružbljanja politike in da na drugi strani prav funkcija, ki jo te znanosti dobivajo v samoupravni preobrazbi političnih odnosov in institucij, zahteva, da se same te znanosti konstituirajo kot samoupravne veje družbene dejavnosti — integralni del celotne samoupravne družbene strukture.

Progresivno in družbeno smotrno urejanje odnosov med znanostjo in politiko očitno zahteva rešitve, ki bodo uskladile pritislovne zahteve:

a) da samostojnosti znanstvenega dela in raziskovanja ne bo dejansko negirala njuna materialna odvisnost od tistih sil in interesov, ki imajo monopol politične moči ali monopol razpolaganja z materialnimi sredstvi,

b) da bo znanost neposredno povezana z družbenimi potrebami, da se bo *angažirala* pri oblikovanju politike in iskanju najbolj smotrnih rešitev za družbene probleme, da pa *ne bo podrejena* kakemu monopolu predstavljanja družbenih interesov.

Ti problemi so skupni vsem deželam, ki so dosegle neko določeno raven znanstvenega in tehničnega razvoja. Vendar pa se še posebej zapleteno uveljavljajo v tistih deželah, kjer so odpravili privatno lastnino proizvodnih sredstev, kjer so odpravili velika privatna bogastva in zato tudi privatno organizirano financiranje znanosti. Javna lastnina in javno državno ali družbeno razpolaganje z največjim delom družbene akumulacije močno razširjata možnosti za racionalno ureditev odnosov med znanostjo in družbo in znanostjo in politiko, hkrati pa povečujeta tudi nevarnost birokratsko-tehnokratske deformacije tega odnosa, nevarnost, da pride do birokratskega nadzora nad znanostjo.

Epoke velikih revolucionarnih prevratov nikoli ne puščajo veliko prostora niti veliko zgodovinskih možnosti za družbeno neangažirano kontemplativno znanost, ki na vse gleda s stališča družbene statike in tudi sama k tej statiki prispeva. Takšna znanost je brezpogojno obsojena na golo epigonstvo in jalovost. Ta resnica se še posebej izrazito kaže v družbi, ki nima velike znanstvene tradicije in zato v njej tudi ni možnosti, da bi inercija takšne tradicije prikrivala praznino glede konkretnih znanstvenih dosežkov tam, kjer takšnih dosežkov ni.

Stvarni prispevek družbene in politične znanosti v Jugoslaviji, njene možnosti in njeno zgodovinsko vlogo neposredno opredeljuje njena sposobnost, da postane dejavnik, ki bo vključen in integriran v revolucionarni proces družbene preobrazbe, in da s teh pozicij osvetljuje in osmišlja nove razvojne poti samoupravne družbe.

Prenašanje samoupravljanja iz sfere teoretične vizije v sfero revolucionarne prakse v čisto konkretni obliki odpira celo vrsto pomembnih problemov, katerih reševanje zahteva višjo stopnjo in nove oblike neposrednega angažiranja znanosti, strokovnega znanja in revolucionarne teorije. Zato lahko sleherno oddaljevanje političnih znanosti in kritične teoretične misli od družbene prakse in njenih stvarnih in bistvenih problemov

izzove na eni strani, da se zmanjša sposobnost družbe, da v polni meri izkoristi objektivne možnosti svojega razvoja, na drugi strani pa stagnacijo znanstvene in teoretične misli, njeno dejansko degradacijo. Koncizno definicijo tega problema je dal Edvard Kardelj v svoji študiji »Beležke o naši družbeni kritiki«. Tam pravi: »Če socialistične sile ne bodo sposobne, da razvijajo ustvarjalno družbeno kritiko, ki ustreza današnjim problemom, ki zna poseči globlje v objektivne zakonitosti zgodnjih faz socialističnega razvoja (ali, kakor navadno pravimo, prehodnega obdobja) in odpreti nove perspektive — se bo socialistična družba znašla pred jalovo kritiko, pereče probleme pa bo reševala empirično, stihijsko, pragmatistično.«¹

V Jugoslaviji danes rešitev teh problemov iščemo v graditvi družbenega položaja znanosti kot samostojne in samoupravne družbene dejavnosti. Organizacija izobraževalnih in znanstveno-raziskovalnih institucij in njihov družbeni položaj se morata vključiti in integrirati v enoten sistem samoupravnih odnosov, ki že prevladujejo v gospodarstvu in na drugih področjih družbenega življenja. Prejšnji sistem proračunskega financiranja je končno opuščen. Namesto tega se vzpostavljajo neposredne samoupravne povezave izobraževalne in znanstveno-raziskovalne dejavnosti z gospodarstvom in vsemi drugimi področji družbenega dela in ustvarjanja na načelu svobodne menjave dela, ki poteka v okviru ustreznih samoupravnih interesnih skupnosti.

Vse to mora družbenim in tudi političnim znanostim zagotoviti tisto stopnjo avtonomnosti in svobode, ki je nujna, da bi se znanstvena ustvarjalnost lahko uspešno razvijala in da bi bili družba in znanost varni pred birokratsko-tehnokratsko dominacijo.

Ko znanost rešuje probleme konstituiranja samoupravljanja kot celostnega sistema družbene organizacije, hkrati rešuje tudi vprašanje svojega lastnega samoupravnega položaja. Krepkeje ko je samoupravni položaj znanosti na sploh, družbenih in političnih znanosti pa še posebej, vgrajen v celotni sistem družbenih odnosov, tem manjša je možnost, da bi potrebo, da se znanost angažira pri reševanju problemov družbene prakse in pri uveljavljanju sprejete politike, izkoristili za to, da bi znanost podrejali zahtevam političnega pragmatizma in jo degradirali v apologetiko, ki samo pritruje vsakdanji politiki in ustvarja iluzije o njeni nepogrešljivosti.

Za politično znanost, ki bo resnično integrirana v samoupravno družbo, noben problem družbenega življenja in razvoja ne bo niti premajhen, da se bo z njim ukvarjala, niti prevelik, da bi kot vprašanje politične strategije segal čez njene kompetence. V razviti socialistični samoupravni družbi bo končno presežen »večni problem« odnosa in konfrontacije med znanostjo in politiko, saj obe postajata samo del odnosov med samoupravno organiziranimi delovnimi ljudmi.

¹ Socijalizam, št. 9/1965, str. 1085.

Enotnost nasprotij v urbanističnem planiranju

1. Uvod

Na tem mestu bomo poizkušali izpostaviti nekatere temeljne probleme in protislovja v procesu oblikovanja našega okolja.¹ Pri tem bomo povezali nekatera teoretična vprašanja z ugotovitvami iz empiričnih raziskovanj in izkušnjami i združbene prakse. Omejili se bomo na nekatere razsežnosti samega procesa zavestnega usmerjanja izgrajevanja — zlasti mestnih naselij. Tukaj ne obravnavamo (ali kvečjemu le ilustrativno) socioloških vidikov dejanskih razmer v že izgrajenem okolju.

Z izboljševanjem materialne osnove življenja ljudi in zadovoljitvijo temeljnih eksistenčnih potreb prebivalcev (npr. z zagotovitvijo stanovanj ipd). stopajo v ospredje nova vprašanja, ki so bila v preteklosti zanemarjena. Sedaj se tudi v širši javnosti zaostruje ocena pretekle prakse izgrajevanja mestnih in podeželskih naselij. Izstopajo sicer dokaj fragmentarna vprašanja in pripombe, ki kažejo na nezadovoljstvo stanovalcev s posameznimi rešitvami v oblikovanju njihovega bivalnega okolja.

Ob teh številnih vprašanjih pa je vse bolj očitna tudi potreba po poglobljeni analizi. Ta naj ne bi ostala le na površini, pri posameznih pojavih, ki so le posledica ali korelati temeljnih vzrokov. Potrebna je torej sociološka analiza, ki naj bi osvetlila vzroke in okoliščine, ki vodijo do nezadovoljivih rešitev v izgrajevanju naših naselij. Sociološko in sploh družbeno raziskovanje se je do sedaj premalo posvečalo tej problematiki, kar tudi s svoje strani pogojuje njeno prisotnost in (ne-)reševanje.

Ponuja se več dimenzij oz. smeri možne analize:

a) analiza objektivnih, dolgoročnih trendov in zakonitosti prostorsko-družbenih procesov,

b) analiza temeljnih vrednot in ciljev, h katerim je usmerjena samoupravna socialistična družba,

¹ Izraz »oblikovanje« tukaj ne uporabljamo v njegovem ožjem smislu kot tehnični termin, ki se je uveljavil znotraj same arhitekture, temveč kot splošnejšo oznako zavestnega in načrtovanega vplivanja na način izgrajevanja vseh vidikov bivalnega oz. življenjskega okolja.

- c) analiza individualnih teženj, želja, preferenc prebivalcev,
- d) analiza normativnih določil glede oblikovanja okolja, pravnih predpisov, ki zadevajo področje urbanizma in stanovanjske graditve idr.,
- e) analiza samega prostorskega in urbanističnega planiranja, njegovih dimenzij, vodilnih konceptov in kriterijev.

Dejansko stanje je seveda izraz vseh teh različnih razsežnosti, ki se tudi medsebojno pogojujejo. Kot smo že nakazali, se bomo na tem mestu prvenstveno omejili na nekatere navidezne antinomije v samem procesu urbanističnega in prostorskega planiranja. S tem bomo poskušali, vsaj posredno, prispevati tudi k pojasnjevanju današnje problematike v mestnih naseljih, ki je vse bolj pogosto predmet kritičnega obravnavanja v javnosti in kaže na določena zaostajanja v odnosu do dominantnih vrednot globalne družbe. Gre torej le za analizo z vidika ene od večjih nakazanih dimenzij, ki pogojujejo današnjo problematiko urbanega in prostorsko-družbenega razvoja.

2. Izziv urbanemu planiranju in sociološkemu raziskovanju

Preden preidemo k analizi značilnih antinomij in razsežnosti urbanega razvoja, naj vsaj na kratko, ilustrativno povzamemo nekatere značilne in zelo »popularne« kritične pripombe na današnje stanje, na katere opozarjajo širše, javne razprave. Pri tem gre med drugim za naslednje:

- privatizacija ljudi v mestih, namesto bolj poudarjene socializacije,
- odtujenost in osamljenost namesto zблиžanja,
- praznina, osiromašenost mestnega stanovanjskega okolja, namesto bogastva raznovrstnosti, živahnosti, »mestnega utripa«,
- izkoreninjenost, prehodnost, ravnodušnost ljudi do kraja, neodgovornost za širše probleme skupnosti,
- »odvečnost« in praznina prostega časa, namesto svobodne ustvarjalne, kulturne dejavnosti,
- odmik od narave, odtujenost naravi namesto zблиžanja oz. tesnega stika in življenja v naravi, umetno ali izumetničeno okolje,
- napetost, pretirana dinamika, hitrica in negativne posledice, ki iz tega sledijo za duševno in telesno zdravje človeka,
- fizična, življenjska ogroženost namesto pričakovane večje varnosti,
- neobvladljivost velikega mesta, kritika nenehne ekspanzije mest, njihove velikosti; velikost in rast nista več sami po sebi že znak napredka itd. (glej o tem navedeno strokovno literaturo in splošne vire te razprave).

Navedeni problemi torej terjajo iskanje globljih vzrokov in ne le fragmentarno, parcialno obravnavo. Vsak od navedenih problemov ima sicer svoje neposredne osnove. Vendar pa parcialna akcija nujno pomeni, da probleme samo predstavljamo iz enega področja na drugo.

Ne gre za to, da bi eni smeri nasproti postavili drugo, temveč je treba iskati rešitve v *dialektičnem razumevanju enotnosti nasprotij*. Ne gre

samo za to ali je potrebno uveljaviti A ali B, temveč tudi za vprašanja — kdaj A in kdaj B, za koga A in za koga B, kje A in kje B itd. (gl. več o tem v Z. Mlinar, 1977).

Izoginiti se je torej treba tako absolutiziranju parcialnih kriterijev kot tudi opiranju le na statistična povprečja ali meglene splošne predstave, ki pravzaprav nobenemu konkretno ne ustrezajo.

Niti posplošene deklaracije o človeku, humanizmu, enakosti in svobodi ipd., niti parcialno, kritično obravnavanje posameznih pojavov, nam torej ne daje prave osnove za radikalnejše spremembe v izgrajevanju mest. Niti eno niti drugo ne more služiti kot osnova za akcijo v praksi.

Ravno ob takšni dvojnosti in razdvojenosti je značilno, da lahko razkrivamo naslednje protislovje: vrsta indikacij kaže na to, da je ravno tisto okolje, ki si ga je — bolj ali manj načrtno — človek *sam ustvaril* (vsaj v določenih ozirih) *najmanj* krojeno in izgrajeno *po meri človeka*. Namesto da bi po človeku ustvarjeno okolje predstavljalo najprimernejše življenjsko in akcijsko izhodišče, se danes že razločno krepijo tendence preusmeritve in pobega nazaj na podeželje, v nedotaknjeno in nepredelano naravo. Drugo vprašanje, ki ob tem izstopa, pa zadeva razhajanje med vrednotami socialistične družbe in prostorsko ureditvijo ter fizično strukturo mestnih naselij.

3. Socialistične vrednote in urbani razvoj

Sociologija do sedaj ni podrobneje proučila, kako in v kolikšni meri se vrednotna orientacija socialistične družbe in njenih vodilnih subjektivnih sil vključuje v zavestno usmerjanje urbanega razvoja in ustvarjanja v fizični strukturi mestnih naselij. Pogosto sicer srečujemo kritične pripombe o tem, da nova mestna naselja ne materializirajo dominantnih vrednot družbe. Vendar pa takšnim konstatacijam ne sledi tudi podrobnejša analiza. Tudi na tem mestu bomo lahko le bežno naznačili nekatere smeri iskanja, ne pa pojasnili celotnega kompleksa vprašanj.

Kot problem se pojavlja določen razkorak in nepovezanost med splošnimi vrednotami in konkretnim izgrajevanjem mestnih naselij. Verjetno je eden od razlogov za takšno divergenco tudi odsotnost sociološkega in sploh družbenega raziskovanja. Sociološka analiza bi lahko specificirala možnosti operacionalizacije splošno-družbenih vrednot, kar je predpostavka, da bi te vrednote postale osnova za akcijo v praksi.

Ne da bi na tem mestu poskušali določati težo posameznih vrednot za posamezne dežele, naj vendarle vsaj ilustrativno nakažemo, kako se nekatere pomembne vrednote socialistične družbe, ki obenem izhajajo iz marksistične teorije družbenega razvoja, povezujejo s prostorsko ureditvijo in fizično strukturo mestnih naselij.

— *Kreativna angažiranost in razvoj osebnosti človeka* — kar se povezuje tako z njegovo vlogo v samem procesu odločanja o njegovem bo-

dočem življenjskem okolju, kot tudi z vlogo v spreminjanju že izgrajenega bivalnega in delovnega okolja (J. Makarovič, Z. Mlinar, 1977).

— *Družbena enakost* ter preseganje razrednih razlik, kot usmeritev, ki se povezuje z vprašanji socialne segregacije v prostoru mesta, z izenačevanjem dostopnosti dobrin v ožjem in širšem prostoru ipd.

— *Socializacija* vsakdanjega življenja ljudi, ki se kaže v preseganju privatizacije in zapiranja v stanovanje, družino in gospodinjstvo, razširjanje kolektivne sfere življenja ljudi, kolektivne potrošnje, socializacije funkcij družine.

— *Zavestno usmerjanje* razvojnih procesov, planiranje urbanega razvoja in s tem preseganje anarhičnosti v prostoru; kontrola, obvladovanje prostorsko-družbenih sprememb in usmerjanje k ciljem, ki izhajajo iz temeljnih družbenih vrednot in potreb posameznikov.

— Usmerjenost v *prihodnost*, na osnovi spoznanih zakonitosti razvoja, kar pomeni dialektično preseganje preteklosti, tako kontinuiteto kot diskontinuiteto v urbanem razvoju; upoštevanje potrebne fleksibilnosti z vidika fizične strukture, ki naj olajšuje razvoj v prihodnosti.

— *Preseganje ločitve dela in prostega časa*, proizvodnje in potrošnje kot enega od vidikov izgrajevanja celovite osebnosti človeka, kar lahko upošteva tudi urbanistično in prostorsko planiranje idr.

— Socialna in fizična *varnost* prebivalcev v njihovem — za sedaj še ločenem — stanovanjskem in delovnem okolju.

— Upoštevanje *povezanosti* pojavov v širšem prostoru, preseganje ozkih, utesnjujočih okvirov lokalizma, provincializma ipd.

Ob tem ostaja še odprto vprašanje, v koliko lahko — večji ali manjši — razkorak med vrednotami socialistične družbe in njihovo »materializacijo« v izgrajenih mestnih naseljih *pojasnjujemo*:

— z nezadostnimi materialnimi možnostmi,

— z upadajočo vlogo prostorske determiniranosti družbenih pojavov (kritika »arhitekturnega determinizma«),

— s konfliktnimi interesi v prostoru,

— z različnimi koncepcijami (ali pomanjkanjem oz. odsotnostjo vsakršnih koncepcij), kriteriji in modeli v urbanem planiranju,

— z vlogo ali odsotnostjo sociologije in družbenega raziskovanja.

Kritična analiza že izgrajenega mestnega okolja nam posredno razkriva kriterije in vrednote ali »kontra-vrednote«, ki so bile implicitno ali eksplicitno prisotne v njegovem planiranju in izgrajevanju. Kot smo delno že nakazali, v zvezi z dehumanizacijo mestnega okolja izstopajo: uniformiranost, anarhičnost, privatizacija, odtujenost, grandomanija, fizična ogroženost, izumetničenost, pompoznost, dolgočasnost in druge značilnosti.

Nekatere takšne značilnosti bomo poskušali postaviti v zvezo z navideznimi antinomijami, znotraj katerih se giblje oz. niha konkretno urbanistično planiranje. Naše opazovanje torej ni usmerjeno na posamezne

dimenzije ali kriterije same zase. Realizacija vsake vrednote se pojavlja kot *dialektični proces enotnosti nasprotij*. Zato bomo s takšnega zornega kota izpostavili navidezne antinomije v procesu planiranja urbanega razvoja. V tem pa se kaže tudi eden od potencialnih prispevkov sociologije kot veznega člana med vizionarskimi predstavami o družbenem razvoju in konkretno vsakdanjo prakso usmerjanja urbanega razvoja.

4. *Enotnost nasprotij*

4.1 Subjekt in objekt usmerjanja

»Klasična« situacija v planiranju predpostavlja ločitev subjekta — urbanistov, planerjev, oblikovalcev — na eni strani in tistih, za katere se planira ali kateri so predmet planiranja, na drugi strani. Takšna delitev torej predpostavlja določeno nadrejenost in podrejenost, posebej aktivno in pasivno vlogo, možnost izbire določene prostorsko-fizične ureditve na eni strani in apriorno danost že v naprej opredeljenega okolja za potencialnega stanovalca na drugi strani.

V kontekstu socialistične družbe, še posebej, če le ta izpostavlja aktivno vlogo človeka v okviru sistema samoupravljanja, postaja takšna ločitev dveh vlog nesprejemljiva (glej tudi Miroslav Živković, 1967). Zato se tu odpira iskanje možnosti zlivanja obeh vlog in prepletanja vloge subjekta in objekta. Značilno za razvoj osebnosti človeka je ravno to, da vse bolj samostojno opredeljuje, oblikuje in izbira svoje življenjsko okolje. Vedno manj pa je pripravljen sprejemati to, kar je bilo izven njega opredeljeno, in mu je bilo vsiljeno, pa bodisi kot rezultat stihijskega procesa, prevzeto iz preteklosti, ali kot rezultat načrtna akcije drugih ljudi.

Praktično se tu zaostrojuje problem ustvarjalnega angažiranja (potencialnih) prebivalcev v dveh fazah.

a) V fazi priprave in odločanja o planih nadaljnjega urbanega razvoja. Vpliv človeka v tej fazi je obenem osnova njegovega svobodnega sprejemanja plana in opredeljenega prostorskega reda kot spoznane nujnosti. Na tem temelji tudi njegova identifikacija in občutek odgovornosti za realizacijo skupno sprejetih kriterijev.

b) V drugi fazi gre za angažiranost po naselitvi v novo izgrajenem okolju (eventualno bi lahko posebej obravnavali še fazo same gradnje); tu gre za doslej nekonvencionalno področje angažiranja stanovalcev, ki ne sprejemajo fizične strukture in ureditve ožjega in širšega okolja kot nekaj dokončnega; ne sprejemajo več tudi takšne delitve dela, ki predpostavlja strogo profesionalizacijo in institucionalizacijo planiranja in oblikovanja mestnega okolja. Tudi prebivalci sami se torej, glede na svoje specifične potrebe, angažirajo s tem, da si po eni strani izboljšujejo svoje okolje, obenem pa tu najdejo tudi področje svojega kreativnega angažiranja.

Takšna smer zbliževanja ali premagovanja ločitve vlog subjekta in objekta pa seveda še ne pomeni, da še dolgo časa ne bo potrebna tudi posebna vloga vodilnih subjektivnih sil. Ne gre torej za pričakovanje spontanega razvoja v tej smeri. V današnji situaciji je pogosto potrebna določena konfrontacija med ozkimi, individualnimi interesi ter skupnimi in splošnimi interesi v širšem časovnem in prostorskem okviru. Niti urbani niti sociologi torej ne morejo mehanično slediti ugotovitvam o preferencah stanovalcev. Potrebna je tudi analiza posledic in spremnih pojavov, do katerih bi privedlo upoštevanje takšnih preferenc.

Tako kot gre po eni strani torej za odpiranje novih možnosti bolj množičnega vključevanja v proces planiranja in razvoja mest, tako po drugi strani istočasno nastopa potreba po stalnem predstavljanju širših horizontov, ki jih je potrebno upoštevati z vidika splošnih in dolgoročnih interesov (glej tudi E. Kardelj, 1977). Stalna konfrontacija enega in drugega je torej značilna za dinamiko urbanega razvoja v kontekstu socialistične družbe.

4.2 Problem kontinuitete in diskontinuitete v planiranju

Eno od protislovij zadeva upoštevanje preteklega v sedanjem in prihodnjem, istočasno z možnostmi uveljavljanja novega in tudi radikalno, bistveno različnega. Spontana težnja se kaže v tem, da se stanje iz preteklosti po inerciji podaljšuje v sedanost in prihodnost, tako da večina ukrepov v sedanosti dobiva le značaj količinskega dodajanja ali manjših popravkov k tistemu, kar je bilo podedovano iz preteklosti. Gre torej za spontano težnjo inercije in uveljavljanje le nebistvenih kvantitativnih sprememb v teku časa.

Takšna logika rasti nujno privede do občasnih kriz, ko se podaljševano stanje iz preteklosti radikalno sooča z novimi razmerami in nastane nevzdržna situacija, ki šele rodi tolikšno zaostritev, da ta izsili bistveno nova načela, nove kriterije organizacije prostorsko-družbenih procesov.

Takšna težnja se v praksi kaže na primer v nenehnem širjenju mestnih naselij od jedra proti predmestju, ne da bi pri tem pravočasno uveljavljali tudi nujnost prehoda iz kvantitete v kvaliteto, torej formirali v osnovi nova izhodišča za oblikovanje prostorsko-družbene organizacije manjših enot (Milan Prelog, 1973).

Nenehno dodajanje osnovne celice (stanovanja) ene od druge, se kaže kot ekstenzivno širjenje mesta navzven, kot širjenje vseh večjih predmestnih območij, kot brezoblično naseljevanje velikih prostorov metropolitanskih regij. Prav tako pa se na mikronivoju, ko gre za posamezne stanovanjske zgradbe, pojavlja kopičenje stanovanj kot samostojnih, neodvisnih in zaprtih gospodinjstev in družin.

V vsem tem se torej kaže povečevanje, rast, količinsko širjenje in prostorska ekspanzija mestnih naselij, vendar brez uvajanja nove kvalitete, novih enot prostorsko-družbene organizacije.

Te enote se sicer bolj ali manj slučajnostno oblikujejo kot post festum, včasih se pojavljajo tudi kot element urbanističnega planiranja (soseske), na splošno pa nimajo dovolj jasne vnaprejšnje opredelitve že v samem planiranju. Pri tem gre bodisi za določeno število stanovanj v isti zgradbi in njihove »spremljajoče objekte« ali skupne dejavnosti, bodisi za sosesko bodisi za mestno naselje ali pa širše področje mestne regije.

Tako se težko prebijemo iz logike inercije in stihije, ki obvladujeta miselnosti ljudi, vključno s strokovnjaki, ki delujejo kot planerji. Obenem pa se javlja vrsta okoliščin, ki onemogoča uveljavljanje včasih nujne diskontinuitete. Med temi okoliščinami naj navedemo konservativni pritisk okolja, ki večinsko nagiba k oblikovanju okolja na osnovi že znanega pridobljenega izkustva, manj pa se opira na tisto, kar je možno napraviti v danih razmerah.

Lahko bi torej rekli, da je zelo »naravno«, nekako samo po sebi razumljivo, obenem pa »zapeljivo«, da pač izgradnja naših mest poteka v smislu bolj ali manj mehaničnega dodajanja enega elementa drugemu. To pomeni istočasno, da prevladujejo parcialne rešitve nad globalnimi. Uveljavlja se pragmatizem, ki rešuje stvari iz dneva v dan, tako da navidezno uresničuje (v danem trenutku in z vidika ozkih interesov) najbolj optimalne rešitve. Dejansko pa vodi v krizo, ki se ji neopazno približuje.

Že Marx in Engels sta opozarjala na to, da kopičenje, agregiranje hotenj posameznikov lahko vodi do povsem drugačnih končnih učinkov, kot pa so jih ti posamezniki želeli (mogoče katerikoli od njih). Tudi v urbanizmu se soočamo s posledicami oz. stanjem, ki ga nobeden ni želel. Do tega pa prihajamo med drugim zato, ker nobeden ni *niti anticipiral agregatnih efektov parcialnega reševanja zadev*.

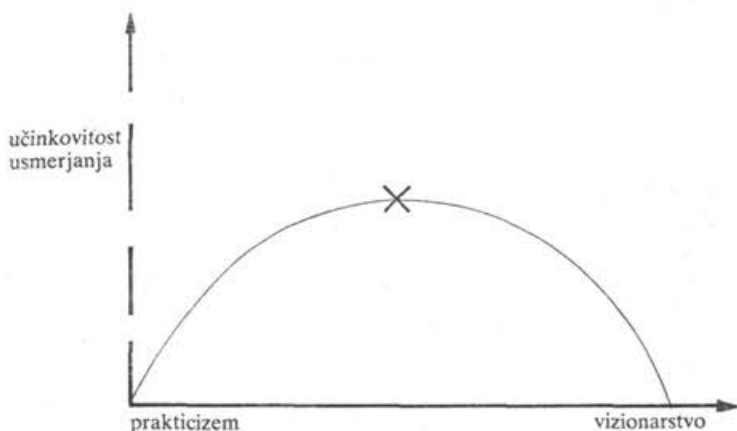
4.3 Vizionarstvo in prakticizem

V analizi vloge subjektivnega faktorja na oblikovanje okolja bomo izpostavili tudi razločevanje med temeljnimi dolgoročnimi vrednostnimi usmeritvami na eni strani ter konkretnim, praktičnim ali celo praktičističnim načinom reševanja zadev na drugi strani. Hipotetično namreč tudi to razmerje do neke mere pojasnjuje okolje, kakršno je bilo oblikovano v zadnjih desetletjih.

V zvezi s tem moramo razlikovati:

- kako splošni so splošni kriteriji (vrednote),
- kakšna je časovna perspektiva, časovni okvir za katerega naj bi bili relevantni,
- kolikšen poudarek dobiva ena ali druga sfera,
- koliko so splošni kriteriji, vrednote tudi konkretizirani, operacionalizirani in torej povezani s konkretnim delovanjem v praksi,
- koliko so posamezni kriteriji tudi medsebojno usklajeni ali neusklajeni.

Predvsem gre za iskanje nekega optimalnega razmerja med splošnim, dolgoročnim ter konkretnim, takojšnjim in tukajšnjim. Od tega razmerja je odvisno, kako učinkovito bo zavestno prizadevanje za spreminjanje okolja glede na privrženost določenim vrednotam. Iščemo torej tisto optimalno točko, pri kateri je razmerje med splošnim (dolgoročnim, vizionarskim) in konkretnim (pragmatičnim) takšno, da zagotavlja največjo spremembo pod vplivom naših akcij v zaželeni smeri.

Takšno optimalno točko — kot prikazujemo v skici — lahko hipotetično pričakujemo nekje v sredini med dvema ekstremoma, ki smo jih nakazali, tj. med vizionarstvom (utopizmom) na eni strani ter pragmatizmom na drugi strani.

Tudi pri tem vprašanju ne gre za alternativo, temveč za iskanje povezanosti in sinteze enega in drugega. Tisto, kar je ob tem zanimivo, je spet medsebojna pogojenost v tem smislu, da velik poudarek v eni smeri (bodisi, da se tega natančno zavedamo ali ne) v določenem smislu krepi težnje ali povzroča nepričakovane posledice v nasprotni smeri. To velja vsaj za primer, če izhajamo od odmaknjenih vizionarskoutopičnih predstav, ki same po sebi niso akcijsko uporabne. V tem smislu se torej zaostruje navzkrižje tako, da vse večja odmaknjenost (zato vse manj specificirana vsebina z vidika konkretnega delovanja) sproža na drugi strani vse večje zapadanje v pragmatizem. Tako pridemo do zanimive ugotovitve, da vizionarstvo, če ni konkretizirano, pravzaprav ni nekaj alternativnega v odnosu do pragmatizma, temveč dostikrat predstavlja prav spremni pojav pragmatizma. Odmaknjenost splošnih kriterijev in vrednot pogojuje na drugi strani način delovanja, ki se ne opira na nobene jasno opredeljene kriterije in vrednote, temveč je odločanje prepuščeno bolj ali manj naključnim okoliščinam z vidika objektivne situacije in z vidika vloge tistih, ki odločajo. V tem smislu torej razkrivamo v takšni situaciji tudi elemente *arbitrarnosti, subjektivizma in prakticizma*.

Tak način delovanja povečuje vlogo birokracije in izpostavljenost občanov kapricioznosti različnih upravnih postopkov. Pravila igre niso jasno eksplicirana, zato se poveča domet vloge birokrata in njegove samovolje. Nasproti njemu pa je človek občan še bolj podrejen, pojavlja se predvsem v vlogi objekta obravnavanja in živi v situaciji negotovosti (F. Bučar, J. Šmidovnik, 1977).

Posledice velikega razhajanja programatsko-normativne sfere in dejanskega delovanja se torej kažejo tako z vidika neposrednih posledic za občana, kot tudi glede na objektivne implikacije v fizični strukturi našega okolja.

4.4 Inercija in korekcija

Gre za vprašanje, v kolikšni meri izkoriščamo spoznanja iz pretekle prakse v naših novih rešitvah. Koliko časa je potrebno, da od spoznane napake v preteklosti pride do korekture in spremembe v našem nadaljnjem delovanju? S kolikšno verjetnostjo se storjena napaka spet ponovi v kasnejših odločitvah? S kakšno verjetnostjo se bo napaka enega dejavnika ponovila pri delu drugega?

Pojasnjevanje teh vprašanj nam pokaže stopnjo togosti, dogmatičnosti in odmik od dejanskega stanja. Gre za to, da ugotovimo, v koliko določene koncepcije, modeli, teorije ali način delovanja kažejo na svojo lastno inercijo, neodvisno od življenja, ki te bodisi potrjuje, ali zavrača. Čim bolj aprioristično je naše delovanje (bodisi v smislu teoretičnih izhodišč in koncepcij, bodisi v smislu načina delovanja v praksi), tem dalj česa bo potrebno, da bo spoznanju o napačnih rešitvah v preteklosti sledila korektura in drugačen način reševanja problemov.

Dostikrat gre za implicitno prisotno predpostavko, da bo tisto kar planiramo tudi dejansko uresničeno. Praksa pa nam na vsakem koraku potrjuje, da je takšna predpostavka zgrešena, ne samo izjemoma, temveč — *praviloma*. Praviloma je torej treba računati že vnaprej, da bo prišlo do odstopanja od tistega, kar smo planirali in predvidevali. Zato je treba tudi že vnaprej določiti, predvideti mehanizme in načine obnašanja v takšni situaciji. Ne moremo torej vztrajati na predpostavki, da je prišlo do odstopanja od načrtov ali pričakovanj zaradi izjemnih okoliščin, kar je treba čimprej nekako spraviti z dnevnega reda.

Šele takšno razumevanje omogoča, da povečamo zanimanje in dojemljivost za pretekle izkušnje, kot osnovo za hitrejšo korekturo našega delovanja. Idealno vzeto, nobene od neustreznih rešitev v določenem kraju in času ne bi več ponovili kasneje, kjerkoli je ta izkušnja odločujoča. Drugi ekstrem bi seveda lahko opredelili tako, da ne glede na že spoznane negativne izkušnje v preteklosti, vendarle tudi še v naprej na povsem enak način ponavljamo neustrezno prakso in se torej nismo ničesar »naučili«.

Gre torej za to, da poleg osnovne preokupacije — kako oblikovati konkretno okolje, vnesemo v situacijo tudi zanimanje za vzvratne vplive že oblikovanega okolja. Aktiviranje teh vzvratnih vplivov je bilo v preteklosti bolj ali manj naključna zadeva. Posredno te vplive lahko vidimo, v kritiki že izgrajenih stanovanjskih naselij. Ta kritika je zelo razbohotena, med drugim prav kot izraz pomanjkanja organiziranega vzvratnega vplivanja ljudi v že izgrajenem okolju nazaj na načrtovalce tega okolja.

Vzpostavitev ustreznih organizacijskih mehanizmov bi olajšala takšen vzvratni vpliv in predvsem skrajšala čas, ki je potreben za korekture stanja in izboljšavo nadaljnjega procesa oblikovanja okolja. Na ta način naj bi torej skrajšali »čas učenja«, ki je sedaj še predolg ravno zaradi pretrganih vezi med načrtovalci in uporabniki. Te vezi so pomanjkljive v fazi snovanja zato, ker je prisotna samo ena od dveh nastopajočih strani, tj. samo načrtovalci. Potencialni uporabniki še niso identificirani in aktivirani. V drugi fazi pa bi lahko rekli, da je situacija nasprotna. Tu so prisotni uporabniki, stanovalci z vsemi svojimi problemi, ki so jih prevzeli nase ob vselitvi, medtem ko so načrtovalci, oblikovalci v osnovi že zaključili svojo misijo in se sedaj ukvarjajo že s povsem drugimi vprašanji kje drugje. Tudi v tej drugi fazi torej ni zagotovljena tesna povezava, preko katere bi realizirali obravnavane vzvratne vplive.

Ob tem ostaja še odprto vprašanje vloge socioloških raziskav, ki predstavljajo eno od potencialnih vezi med oblikovalci in uporabniki. O tem smo razpravljali že na drugem mestu. (Makarovič, Mlinar, 1977).

Ker je osnovna naloga načrtovalca izpolnjena z izdelanim načrtom, ali vsaj z izgraditvijo predvidenih objektov po načrtu, je tako ves nadaljnji proces prepuščen samim uporabnikom. Na ta način so zmanjšane možnosti tako uveljavljanja odgovornosti za predložene rešitve, kot tudi možnosti, da se pomanjkljivosti v teh rešitvah odpravijo.

Čas učenja lahko skrajšamo seveda tudi s tem, da ne čakamo izkušenj, do katerih naj bi šele prišli po zaključenem oblikovanju danega okolja (kar omogoča upoštevanje pridobljenih izkušenj predvsem le post festum), temveč že vnaprej planiramo prav v ta namen posebne akcije, da bi v manjšem merilu, vnaprej preverjali uspešnost določenih zamisli. Gre torej za uvajanje eksperimentov in za simulacijske igre, na osnovi katerih lahko dobimo bolj določno predstavo o pričakovanih posledicah planiranih akcij, ki naj bi jih realizirali v večjem obsegu.

4.5 Oblika in vsebina

Probleme mestnega okolja lahko do neke mere pojasnujemo tudi glede na to, kakšno vlogo in pomen se v planiranju pripisuje že sami obliki prostorske organizacije (fizične strukture stanovanjskega naselja), v koliko pa so pri tem prisotni tudi »vsebinski« kriteriji. Očitno je, da prav urbanizem nujno vključuje tako oblikovno kot vsebinsko ali družbeno komponento. Potrebe stanovalcev vključujejo obe dimenziji.

Retrospektiva pretekle prakse nam razkriva razvoj urbanizma kot genezo prehajanja od oblikovanja posameznih objektov k vse bolj celovitemu in kompleksnemu obravnavanju mesta kot celote. Medtem ko je bila včasih lahko bolj v ospredju *arhitektura ene zgradbe*, je danes očitna potreba po upoštevanju *vse večje kompleksnosti* in medsebojne odvisnosti fizične strukture in družbenih pojavov v vse širšem prostoru.

Ob takšni smeri spreminjanja prihaja včasih do značilnega razhajanja, divergence, med starim načinom dela (planiranja) in novo družbeno situacijo. To prihaja na primer do izraza v veliki zaverovanosti in pretiranem poudarjanju različnih *geometričnih vzorcev* (zvezdasta, krožna, šesterokotna oblika ipd.) *prostorske organizacije* stanovanjskega ali mestnega naselja. V urbanistični literaturi se posveča velika pozornost različnim modelom, ki pa dostikrat ne predstavljajo drugega kot različne *like na papirju*, ne da bi z njim jasno eksplicirali tudi vsebinske vidike življenja ljudi.

Tako je prišlo do razhajanja ne samo med arhitekturnim oblikovanjem v preteklosti ter izredno razčlenjeno družbeno strukturo v sedanjosti. Gre tudi za preživelost oblikovanja in planiranja, ki upošteva svoje proizvode le kot umetne konstrukcije na papirju, ne pa tudi z vidika vsakdanjega življenja stanovalcev. Včasih se zdi, da se ne zavedamo razlike med enim in drugim. Tisto, kar lahko opazujemo na papirju kot koherentno enotnost raznolikosti, se lahko — v makroplanu, kot dejansko izgrajena konstrukcija (na primer stanovanjskega naselja z velikimi stolpnici) pojavlja v *perceptivnem polju stanovalca samo* po svojih *fragmentih*. Na eni strani torej impresivna podoba integracije raznovrstnosti, ki bi jo kot takšno sicer lahko opazovali iz letala, na drugi strani pa *nedojemljivi elementi nespoznatne celote*, kar je lahko le osnova zbežanosti in dezorientacije za navadnega zemljana.

Z urbanim razvojem je prihajalo do hitrega razširjanja družbene kompleksnosti in njene povezanosti ter do prehajanja od pretežno mikro na pretežno makro perspektivo. Urbanizem pa je ostajal v starih okvirih oblikovno-tehničnega določanja posameznih fragmentov in s tem zadržal osiromašeno vsebino, namesto da bi usmerjal prostorsko organizacijo bogatega družbenega življenja v mestu.

4.6 Družbena dinamika in fizična struktura

Urbanistično in sploh prostorsko planiranje je soočeno tudi z dilemo, v kolikšni meri se usmerja na fizične in v koliko na družbene elemente urbanega razvoja. Obenem pa gre za vprašanje, kako razreševati neskladja med zakonitostmi fizičnega in družbenega okolja.

Vrsta temeljnih problemov, ki nakazujejo krizo urbanega okolja, predstavlja le pojavno obliko neskladij med fizično in družbeno razsežnostjo mesta. Tu se je morebiti še najbolj jasno pokazala nemoč urba-

nega planiranja. Kot so nam pokazale empirične raziskave, prihaja do spopada med družbenimi prednostmi mesta ter fizično utesnjenostjo in ogroženostjo človeka. Tako kot, po eni strani, prostorska oddaljenost izgublja na pomenu (upravičena kritika »arhitekturnega determinizma«), pa obenem fizično okolje nasploh postaja vse bolj pomembno v odločanju o alternativnih vzorcih urbanega razvoja.

Planiranje fizične strukture mest se močno opira na tradicijo iz časa, ko je bila dinamika družbenih sprememb dosti manjša. V preteklosti se je skozi stoletja fizično in družbeno medsebojno izravnavalo in usklajevalo. V sodobnosti pa je tisto, kar smo od fizičnega, po človeku ustvarjenega okolja podedovali iz preteklosti, dostikrat postalo bodisi spomenik, bodisi motnja v urbanem sistemu, ki naj bi temeljil na današnji stopnji razvoja proizvodnih sil.

V zvezi s tem razmerjem je odprtih vrsto dilem, s katerimi se zavestno ali nezavedno spopada urbano planiranje. Čeprav je za fizično strukturo značilen drugačen časovni ritem kot pa za družbene spremembe, je vendarle tudi ta časovni ritem v določeni meri odvisen od zavestnega, načrtnega, subjektivnega delovanja. Manjša fleksibilnost fizične strukture okolja (zgradbe, ceste, komunalne naprave ipd.) ni nekaj samo po sebi danega in nespremenljivega, temveč je predmet zavestne — tehnične — manipulacije. Različna praksa gradnje stanovanjskih naselij po posameznih deželah potrjuje dokajšnjo variabilnost. Zavestno lahko gradimo za krajše ali daljše časovno območje, planiramo večjo ali manjšo trajnost objektov (Marjan Tepina 1975).

Značilno za dosedanje prakso je predvsem to, da se je pretirano opirala na tradicijo in zato (ob razmeroma velikih materialnih stroških) nudila zelo »zacementirano«, nefleksibilno bivalno in delovno okolje. Nove zgradbe in stanovanjska naselja so preveč samo izraz preteklih razmer in današnjega trenutka, tako z vidika razpoložljivih materialnih sredstev, kot z vidika potreb stanovalcev. Premalo pa se v fizični strukturi kaže upoštevanje prihodnosti. To ne pomeni v vsakem primeru tudi večjih stroškov za današnji čas; lahko je celo nasprotno. Ravno upoštevanje izredne družbene dinamike bi pomenilo npr. graditi za krajše časovno obdobje in z manjšimi stroški, obenem pa zagotoviti večjo fleksibilnost glede na potencialne in spremenjene potrebe v prihodnosti.

Še vedno ostaja temeljni problem, da niti urbano planiranje niti sociološka in druga raziskovanja niso zadosti pojasnila instrumentalne vloge fizične strukture v odnosu do dominantnih družbenih vrednot. Načelno priznavanje medsebojne povezanosti ostaja preveč deklarativno in daje malo neposredno uporabnih rešitev. Tu je očitna potreba po nadaljnjem podrobnejšem raziskovanju, ki naj pokaže kdaj in v koliko relativno veliko manipulabilnost elementov fizičnega okolja spremlja tudi upoštevanja vredna determinacijska vloga. Oba pogoja skupaj pa nudita osnovo za učinkovito akcijo, tj. za spremembo stanja v smeri postavljenih ciljev.

4.7 Vzodbude in negativne sankcije

Analiza dosedanje prakse zavestnega vplivanja na izgrajevanje okolja nam kaže določeno razmerje med elementi spodbujanja, stimulacije in elementi negativnega sankcioniranja. Klasični, državni način oblastvenega zagotavljanja določenega prostorskega reda se prvenstveno opira na uporabo oz. grožnjo negativnih sankcij. Predvsem se nekaj prepoveduje ali zapoveduje z avtoriteto državne oblastvene prisile. Takšen način reševanja, v kolikor je še prisoten, pa v jugoslovanskem kontekstu prihaja v neskladje s samoupravnim sistemom odločanja in planiranja. Z vidika obravnavanega razmerja je prisotnih premalo afirmativnih elementov, stimulacije, vzorčnih načrtov in možnih rešitev; preveč pa je prisotnih zgolj le zapovedi in prepovedi. Te zapovedi in prepovedi se sicer spopadajo z različnimi individualnimi interesi v imenu splošnih ali skupnih interesov. Obenem pa imajo za posledico tudi določeno omejevanje iniciative, zaostajanje v postopkih reševanja vlog občanov (Bučar, Šmidovnik, 1975). Vloge občanov pridejo v spopad z množico različnih predpisov, na osnovi katerih rešujemo vsak primer posebej. Vsak posameznik se mora torej prebijati skozi komplicirani postopek ad hoc reševanja vsake vloge posebej. Obenem pa manjka skupnih upravno organizacijskih rešitev, ki bi že vnaprej pripravile vse predpogoje za potencialno gradnjo na določenem prostoru.

Preveč se torej rešuje od primera do primera, kot da ti primeri nimajo ničesar skupnega. Če naj bi pospešili stanovanjsko gradnjo in reševanje stanovanjskega vprašanja, pa je treba izpostaviti vse tisto, kar je številnim primerom skupnega. V tem smislu s skupnim reševanjem racionaliziramo in pospešimo reševanje upravno organizacijskih, lastninskih in drugih podobnih vprašanj. Namesto kazuističnega reševanja problematike *ex post*, bi lahko usmerili svojo pozornost predvsem v celovito reševanje problematike *ab ante*. Gre za sistematično ustvarjanje *predpogojev*, kar bi zmanjšalo breme, ki pade na posameznika.

V navedenem smislu bi bilo torej potrebno predvsem afirmativno, z načrtno akcijo, vnaprej, ne pa kazuistično za vsak primer posebej, reševati upravno organizacijski kompleks pogojev za stanovanjsko gradnjo v mestih in podeželskih naseljih. Kot rečeno, manjka splošno dostopnih, vzornih modelov za različne situacije, kar bi problem posameznika reduciralo na izbor različnih variant, alternativ, namesto da je prepuščen samemu sebi.

V navedenem smislu se torej zavzemamo za spremembo razmerja med sfero (ukrepi) spodbujanja na eni strani ter ukrepi v smeri preprečevanja, restrikcij ipd., ki bi lahko igrali le bolj sekundarno vlogo, na drugi strani. Čim bolj je poudarjeno prvo (afirmativni pristop), tem manjša je potreba po drugem (restriktivno-sankcijski pristop). Prav spoznanje o tem razmerju lahko predstavlja pomembno osnovo akcije, ki bi si prizadevala, da s povečano vlogo afirmativnega zmanjšuje — za jugo-

slovanski kontekst — že preživelo državno, oblastveno reševanje prostorsko-družbenega reda.

4.8 Stopnja kontrole in individualna pobuda

Kontrola se dostikrat jemlje kot instrument za zagotavljanje določenega prostorskega reda oz. ureditve, kot ene od vrednot za razliko od anarhije, kaosa oz. dezorganizacije v prostoru. Istočasno pa cenimo iniciativnost in ustvarjalnost vsakega posameznika in iščemo načine, kako bi to ustvarjalnost spodbujali in vključevali v reševanje širših družbenih problemov.

Gre torej spet za eno od navideznih ali resničnih protislovij med dvema vrednotama, ki se bolj ali manj izključujeta. Zaostrovanje kontrole je eden od načinov uveljavljanja prostorskega reda po enotnem konceptu, ki pa se lahko realizira le z določenim omejevanjem divergentnih individualnih interesov prebivalcev. Tako pride do vnaprejšnjih določil glede oblikovanja in graditve na določenem prostorskem območju, vse do številnih podrobnosti kot so npr. določila o dopustni rabi določene vrste gradbenega materiala, določila o višini zgradbe, naklonu strehe, barvi ipd.

Takšna določila omejujejo možnost, da bi posameznik sam oblikoval svoje neposredno bivalno okolje po svojih predstavah. Obenem pa vendarle razširjajo prostorsko organizacijo preko ozkega okvira posameznega objekta. Utesnitev za posameznika pa ni nujno znak odtujenosti, v kolikor je tudi on imel v predhodnih postopkih možnosti sodelovanja v določenem opredeljevanju načrtov (npr. za novo stanovanjsko sosesko). Takšno predhodno sodelovanje je lahko osnova tistega procesa *spoznavanja nujnosti*, ki ga filozofsko upoštevamo kot osnovo svobodne odločitve. V toliko torej enotna koncepcija in doslednejša kontrola njene realizacije ne pomenita nekaj izključujočega v odnosu do vloge posameznega stanovalca.

V praksi pa lahko zasledimo povsem napačno pojmovanje razmerja med stopnjo kontrole in njeno učinkovitostjo glede oblikovanja prostorskega reda. Prisotna je namreč poenostavljena predstava v tem smislu, da gre za linearno, premo sorazmerje med stopnjo kontrole na eni strani ter disciplino oz. redom v prostoru na drugi strani. Po nekaterih interpretacijah namreč nedisciplina v prostoru, npr. pojav »črnih gradenj« ipd., predstavlja predvsem izraz pomanjkanja učinkovitejše kontrole, državne intervencije, intervencije upravnih organov. Dejansko pa gre za, kurvilinearno razmerje v tem smislu, da sicer povečanje kontrole do določene ravni tudi poveča disciplino in učinkoviteje zagotavlja oblikovanje določene prostorske organizacije. Nadaljnje povečevanje kontrole pa do blokiranja celokupnega področja, tako da se prebivalci odvrnejo od danega normativnega sistema (R. Lukić, 1971). Prevelika zaostritev torej vodi do še večje dezorganizacije. Namesto da bi npr. pravni pred-

piši predstavljali učinkovito sredstvo zagotavljanja discipline v prostoru, se dejansko zmanjša njihov učinek na obnašanje prebivalcev.

Treba je torej iskati optimalno razmerje med stopnjo kontrole (predpisovanja, dopustnega in nedopustnega načina obnašanja) in stopnjo sproščenega, spontanega neomejenega delovanja posameznikov. Tako kot spontanost lahko vodi v anarhijo, tako pretirana kontrola lahko povzroča stagnacijo in konec koncev vodi tudi do istih posledic.

V tem prispevku smo izpostavili nekatere sociološke vidike navidezni antinomij v urbanem planiranju, katerih razumevanje ali nerazumevanje se obenem kaže v stanju in problemih našega okolja. Ob tem smo ugotovili, da ne gre za nezdružljive alternative, temveč za dialektično enotnost nasprotij. Absolutizacija ene ali druge usmeritve vodi do različnih vidikov dehumanizacije mestnega okolja in zmanjšuje možnosti realizacije vrednot socialistične družbe.

Enotnost nasprotij v procesu oblikovanja (planiranja) mestnega okolja

Nasprotja	Ilustrativni problemi
1. subjekt — objekt planiranja	pasivnost in privatizacija stanovalcev, neskladje med potrebami ljudi in urbanim okoljem
2. kontinuiteta — diskontinuiteta	kriza nenehne ekspanzije mestnih aglomeracij, neobvladljivost mest, praznina in osiromašenost mestnega stanovanjskega okolja
3. vizionarstvo — praktikizem	stagnacija, anarhičnost, dezorientacija
4. inercija — korekcija	ponavljanje napak iz preteklosti
5. oblika — vsebina	formalizem, odtujenost, »geometrizem«
6. fizično — družbeno	fizična struktura ni instrumentalna glede na družbene vrednote, odtujenost od narave
7. kontrola — individualna pobuda	uniformnost, problem uveljavljanja identitete posameznika, tendenca k vsiljevanju »povprečij«
8. afirmativne vzpodbude — negativne sankcije	počasnost postopkov, množica prepovedi in omejitev

Dehumanizacija mestnega okolja

LITERATURA:

Boh Katja in sodelavci, »Soseska Fužine«; sociološka študija, Inštitut za sociologijo, Ljubljana, 1976.

- Bučar France, Šmidovnik, »Javna uprava in občane, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo — CLSDO, Ljubljana, 1975.
- Castells Manuel, *Theory and Ideology in Urban Sociology*; C. G. Pickvance, 1976.
- Čaldarović Ognjen, »Sociološki aspekti planiranja urbanih področja«, Filozofski fakultet, Zagreb 1976.
- Engels Friedrich, »Položaj delavskega razreda v Angliji« (Velika mesta), Marx, Engels, Izbrana dela (I).
- David Miša, »Profesionalne dileme arhitekta planera«, Sociološki pregled, Beograd, 1/1974.
- Jakžel Rudi, »Urbanost — alienacija verso integracija«, Časopis za kritiko znanosti, Ljubljana, letnik III, št. 12.
- Jernež Mitja, »Kompleksno pojmovanje okolja človekovega prebivanja in dela — stanovanjsko okolje«, I. del, Urbanistični inštitut SR Slovenije, Ljubljana, 1974.
- Kardelj Edvard, *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja*, Komunist, Ljubljana, 1977.
- Lukić Radomir, »Naše novo pravo in kmečka družba«, Teorija in praksa, let. 8, št. 1, Ljubljana, 1971.
- Makarović Jan, Mlinar Zdravko in drugi, »Sociološki vidiki načrtovanja in prostorsko-družbene ureditve Soseske CS-6 Nove Poljane: I. del — Teoretska izhodišča, II. del Praktično aplikativni vidiki«, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Raziskovalni inštitut, Ljubljana, 1977.
- Mlinar Zdravko, »Nagnjenja Slovencev glede načina naselitve«, Teorija in praksa, št. 4, Ljubljana, 1974.
- Mlinar Zdravko, »Sociologija lokalnih skupnosti«, Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo, Ljubljana, 1974.
- Mlinar Zdravko, »Urbanizacija, urbanizem in sociologija, FSPN, Ljubljana, 1978.
- Pickvance C. G., ed. *Urban Sociology; Critical Essays*, Tavistock Publications, 1976.
- Prelog Milan, *Prostor, vrijeme*, Društvo historičara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1973.
- Revija za sociologiju — tematska številka »Urbana sociologija«, Zagreb, 1971.
- Simmie J. M., *Citizens in Conflict: The Sociology of Town Planning*, Hutchinson Educational, London, 1974.
- Sociološki aspekti izgradnje gradova, Savezni zavod za urbanizam i komunalna i stambena pitanja, Beograd, 1967.
- Sociološke vrednosti urbanističkih arhitektonskih i građevinskih rešenja novih stanbenih naselja u Sarajevu, Savezni zavod za urbanizam i komunalna i stambena pitanja, Beograd, 1967.
- Šoš Stefan, »Delavski samski dom in svoboda osebnega življenja«, dipl. naloga, FSPN, Ljubljana, 1976.
- Šušar Stipe, *Između zaseoka i megalopolisa*, Zagreb, 1973.
- Tepina Marjan, »Ekološki in sistemski pristop v teoriji urbanizma«, doktorska disertacija, Ljubljana, 1975.
- »Urbanizam mimo socijalizma«, Naše teme, Zagreb, 11/1964.
- »Urbanizam i sociologija«, Sociološki pregled, godina VIII, št. 1, Sarajevo, 1974.
- Vujović Sreten, »Društvena uslovljenost i društvene posledice urbanizma«, Sociološki pregled, 1/1974.
- Živković Miroslav, »Uvod u sociologiju stanovanja«, Univerzitet u Beogradu, Arhitektonski fakultet, 1975.

Možnosti razorožitve v sodobnem svetu

Da bi ugotovili možnosti razorožitve v sodobnem svetu, se moramo zavedati bistvenih razsežnosti pojava oboroževanja.* Te razsežnosti se kažejo: v izredno velikem absolutnem obsegu oboroževanja; v zelo visoki rušilnosti nokopičenih orožij; v nadaljnjem dinamičnem vojaškotehnološkem razvoju; v širjenju najbolj smrtnostnih (jederskoraketnih) orožij v, do pred kratkim, popolno »demilitarizirana« območja in okolja; v hitrem povečanju števila držav — posestnic in proizvajalk sodobnega težkega t. i. konvencionalnega orožja ter morebitnih proizvajalk jedrskega in raketnega orožja; v geografskem širjenju oboroževalnih tekem na večjih ravneh; v vse višji absolutni ceni oboroževanja.

Ceprav je celotni obseg konvencionalne oborožitve sodobnega sveta bistveno nižji od obsega med drugo svetovno vojno, je vendarle izredno visok za relativno »mirne čase«. Po podatkih mednarodnega inštituta za strateške študije v Londonu je bilo sredi leta 1977 v stalni sestavi oboroženih sil okrog 23,145 milijona vojakov. Če bi k temu seštevku dodali število pripadnikov polvojaških in teritorialnih enot ter aktivne rezerve, bi se skupna številka približala 60 milijonom mož. V svoji oborožitvi imajo sodobne oborožene sile čez 120 tisoč tankov, 36 tisoč bojnih letal in okrog 4 tisoč bojnih ladij. Med celinami je največ vojakov razmeščenih v najnaseljenejši Aziji (10,3 milijona pripadnikov stalnih armad), na drugem mestu in daleč pred ostalimi celicami pa je Evropa (8,2 milijona). Toda oborožene sile v Evropi imajo dosti več bojne tehnike kot oborožene sile z ostalih celin. Po številčnosti vojakov sledijo za Azijo in Evropo Severna Amerika (2,2 milijona), Afrika (1,3 milijona) in Južna Amerika (1,2 milijona).¹ V zadnjih 10. letih je sorazmerno najhitreje naraščalo število vojakov, oboroženost ter vojaški stroški azijskih in afriških držav, z žarišči t. i. lokalnih oboroževalnih tekem na Bližnjem vzhodu,

* Sestavek je del raziskovalne naloge o razorožitvi, ki jo je avtor pripravil ob gmotni podpori Republiške raziskovalne skupnosti SR Slovenije.

¹ The Military Balance 1977—1978, IISS, London, 1977, str. 82—85. SIPRI Yearbok, Stockholm, 1978.

Daljnem vzhodu, jugu Afrike, afriškem rogu in drugod. V celoti se je delež dežel v razvoju v skupnem seštevku vojaških proračunov v zadnjih 20 letih močno dvignil, s 4 na preko 15 odstotkov. Glede na nižji delež teh dežel v skupnem proizvodu sveta, to pomeni, da ima obremenitev dežel v razvoju z vojaškimi stroški hujše ekonomske in socialne posledice kot v industrijsko razvitih.

V absolutnih zneskih ter glede na absolutno raven oborožitve še vedno igrajo glavno vlogo v svetovnem oboroževanju industrijsko razvite države, pa čeprav njihov sorazmerni delež v svetovnem seštevku vojakov, težke konvencionalne oborožitve ter vojaških stroškov v zadnjih letih nekoliko upada, kakor tudi sorazmerna obremenitev njihovih gospodarstev z vojaškimi stroški.

Vodilno vlogo v oboroževanju na najvišji tehnološki ravni še vedno igrajo članice dveh vojaškopoličnih paktov — Severno atlantskega in Varšavskega (skupaj čez 70 odstotkov svetovnega seštevka), znotraj teh dveh paktov pa dve vodilni sili — ZDA in ZSSR. K skupnemu seštevku izračunanih vojaških proračunov, ki v celoti znaša vrednot približno 400 milijard ameriških dolarjev, največ prispevajo ZDA (okrog 130 milijard), ZSSR (po različnih izračunih med 60 in 120 milijardami), LR Kitajska (po ameriških izračunih 23—28 milijard), ZR Nemčija (okrog 17 milijard), Francija (okrog 14 milijard) in Velika Britanija (okrog 11 milijard).²

Vse te države razen ZR Nemčije imajo poleg konvencionalnega tudi jedrsko in jedrskoraketno orožje. Po približnih ocenah imajo ZDA in ZSSR skupaj okrog 11.000 jedrskih nabojev na strateških (medcelinskih) nosilcih ter 20.000—30.000 manjših (taktičnih) jedrskih nabojev. Skupna rušilna moč samo taktičnih nabojev naj bi bila enaka moči 50.000 bomb, kakršna je uničila Hirošimo. K temu se morajo prišteti sicer bistveno skromnejši jedrskoraketni arsenali Velike Britanije, Francije in LR Kitajske. Že sami ti podatki zgovorno pričajo o velikanskih razsežnostih sodobnega oboroževanja.

Danes je malo umsko zdravih ljudi, ki nasplošno oporekajo nevarnosti in škodljivosti svetovnega oboroževanja. Taka stališča skrajnih desničarjev ali skrajnih levičarjev so postala manjšinska, zlasti odkar se je razširilo spoznanje o morebitnih usodnih posledicah za celotno človeštvo uporabe že nakopičenega jedrskega orožja.

Razlogi za to spoznanje in prepričanje večine družbeno zavednih in politično aktivnih prebivalcev našega planeta so videti nesporni in očitni. Prvič v svoji večtisočletni zgodovini si je človek s svojimi možgani in rokami ustvaril orožje, s katerim je tehnično popolnoma mogoče uničiti našo civilizacijo in največji del vsega živega na zemlji. Moč danes nakopičenega jedrskega orožja je enaka moči približno enega milijona bomb,

² Metodološki problemi izračunavanja dejanskih vojaških stroškov so predmet posebne literature in preveč zapleteni, da bi jih obravnaval v tem delu.

kakršna je uničila Hirošimo. Na dlani je, da je vsesplošna jedrska vojna prenehala biti racionalno sredstvo za dosego političnih smotrov. V merjenju vojaške moči med ZDA in ZSSR je brez praktičnega pomena, ali ena velesila lahko uniči drugo teoretično devetnajst, dvajset ali enaindvajsetkrat. Oboroževalne tekme tudi na nižjih tehnoloških ravneh ne prinašajo svojim udeležencem večje varnosti, saj običajno samo začasno dajejo prednost enkrat nemu, enkrat drugemu vojaškemu stroju. Politična ravnovesja, zasnovana na sorazmerju števila vojakov, tankov, topov, letal itd., so izredno nestanovitna in nevarna za vse udeležence. Sedanje gospodarsko breme oboroževanja je po nekaterih izračunih enako statističnem dohodku revne polovice človeštva. Ali sta ta izračun in primerjava dobra ali ne, je lahko predmet razprave, toda zunaj dvoma je, da je celotno breme okrog 400 milijard ameriških dolarjev letno močno pretirano. Še posebej, če upoštevamo nerazvitost, lakoto, neizobraženost, bolezni, poplave in suše, ki pestijo človeštvo, ki bi se jih dalo na sedanjí ravni znanja in tehnike odpraviti in preprečiti. Če bi za to bil denar. To so, seveda, že dokaj stari argumenti, ki se zaradi pogostnega ponavljanja slišijo banalno in dolgočasno.

Ob vsem tem pa je upravičeno še vprašanje, kako to, da se oboroževanje v sodobnem svetu nadaljuje tako intenzivno, ne glede na očitne racionalne protirazloge, na t. i. svetovno javno mnenje, na zavzete pobude številnih državnikov (med njimi ima častno mesto naš predsednik). Kako to, da ostaja še vedno močno oddaljena vizija sveta brez oboroženega nasilja in vojn, ne glede na tolikšno govorjenje, na osebno iskrene izjave predsednikov dveh vojaško najmočnejših držav sveta, J. Carterja in L. Brežnjeva v prid razorožitve, na že desetletja trajajoče razprave v OZN, na dvostranske, večstranske, med blokove in zunajblokovske pogovore, pogajanja in dogovore, ne glede na že podpisane pogodbe in konvencije o različnih razorožitvenih ukrepih,

Odgovorov na ti vprašanji je lahko več. Lahko so zelo enostavni ali zelo zapleteni. Lahko so z raznih zornih kotov — zgodovinskega, filozofskega, političnega, sociološkega, psihološkega, vojaškega, tehnološkega. Odgovori so odvisni od vrednostnih izhodišč, ravni posploševanja kakor tudi od jasnosti in natančnosti zastavljenih vprašanj in uporabljenih pojmov.

Eden najenostavnejših odgovorov bi bil, da je še vedno velikanski razkorak med posplošeno moralno zavestjo milijonov in milijonov posameznikov ter dejansko politično voljo državnih vodstev, oziroma vodilnih političnih sil sodobnega sveta. Pa čeprav številni, če že ne večina državnikov, se imajo za iskrene zagovornike razorožitve. Posledica omenjenega velikanskega razkoraka sta hkrati poplava govoričenja ter pomanjkanje pozitivnih praktičnih rezultatov razoroževanja (ob morju negativnih).

Po tem odgovoru se takoj ponuja naslednje vprašanje: in zakaj ni zadostne politične volje? Splošen odgovor bi bil, da sta oboroženo nasilje in vojna še vedno in najbrž še dolgo bosta racionalno sredstvo politike. (Kot

marksisti k temu odgovoru težko dodamo besede »nažalost«, saj gre tudi za revolucionarno nasilje ter osvobodilne in obrambne vojne.) Sodobni vojaškotehnološki razvoj je v tem oziru spremenil le to, da je postala neracionalna vsesplošna in neomejena jedrska vojna. Za številne politike in vojaške strokovnjake iz držav-posesnic jedrskega orožja pa sta še vedno racionalni, smotrni grožnja (ali protigrožnja) z jedrsko vojno ter omejena uporaba tega orožja. (Ali je slednje možno, je posebno vprašanje, v katero se tukaj ne bomo spuščali.) Ravno v teh dejstvih je izvor navidezno neracionalnega nadaljnjega jedrskega oboroževanja ter realne nevarnosti povečanja jedrskega »kluba« v bližnji prihodnosti na deset do dvajset držav. Ekonomske in tehnološke možnosti za to ima veliko industrijsko razvitih držav Evrope, Severne Amerike, Japonska ter nekatere druge države (Indija, Izrael, Južnoafriška republika, Republika Koreja, Argentina, Taivan, Pakistan in dr.).

Ko razmišljamo o možnosti prave razorožitve, moramo vedno imeti pred očmi dejstvo, da je uporaba oboroženega nasilja in vojn globoko družbeno vkoreninjena. Brez odprave teh korenin je nemogoče z izjavami in deklaracijami, tudi generalne skupščine OZN ne, odpraviti pojava oborožitve in oboroževanja. O teh globokih koreninah so razmišljali številni več ali manj upoštevanja vredni misleci. Nemškoavstrijski nobelovec K. Lorenz, recimo, vidi korenine oboroževanja v biološki dediščini človeka in v njegovi »naravni« potrebi po nasilju in »agresiji«. Nekaj se lahko naučimo iz psiholoških in komunikoloških teorij oboroževanja, ki na praktični ravni poudarjajo pomen obveščanja in medsebojnega zaupanja med narodi in državami. Za nas so bolj zanimiva razmišljanja o družbeni zasnovanosti oboroževanja. Tudi o tem je bilo precej rečenega in zapisanega. Neznano nam je, ali so in kaj so ideologi mladega fevdalizma menili o možnostih odprave vojn in stalnih vojsk. Če so razmišljali, so najbrž dosego tega smotra povezovali s propadom sužnjeposestniške družbe z njenim militarizmom. Pač pa so ohranjene napovedi ideologov mladega in tudi srednje zrelega severnoameriškega in evropskega meščanstva. Meščanski revolucionarji na Nizozemskem, v severnoameriških kolonijah in v Franciji so pričakovali cesarstvo miru na ruševinah osovraženega fevdalizma in njegove inačice militarizma. Francoski pozitivist A. Comte in še jasneje britanski evolucionist H. Spencer sta napovedovala svetovni mir z zmago »industrijske družbe«, tj. liberalnega kapitalizma. Socialisti in marksisti med njimi so od časov druge internacionale zatrjevali, a nekateri ponavljajo to tudi danes, da prave razorožitve ne bo, dokler obstoji kapitalizem, oziroma razredna družba. Ustavitev oboroževalnih tekem so socialisti na začetku tega stoletja povezovali s propadom (klasičnega) imperializma in s prihodom na oblast delavskega razreda. Redki med socialisti so si upali napovedati, da do razorožitve bo prišlo po zmagi socialističnih revolucij v takem ali drugačnem številu držav.

Očitno je, da so se na vsaki novi stopnji družbenega razvoja napovedi o »zlatih časih« vsakokrat časovno odmikale v prihodnost. Danes bi lahko trdili, da ne rojstvo in obstoj socialističnih držav (v katerih zdaj živi približno tretjina človeštva), ne propad klasičnega imperializma in kolonializma (ter osvoboditev narodov, ki tvorijo skoraj dve tretjini človeštva), ne koraki v smeri brezrazrednih družb in ne krepitev naprednih (med njimi socialističnih) političnih sil v skoraj vseh državah sveta, niso ustavili oboroževanja in verjetno niso približali človeštva k humanističnemu smotru sveta brez orožja. Lahko trdimo celo nasprotno, namreč, da je vsaj do zdaj pojav okrog dvajset socialističnih držav (številka je odvisna od uporabljenih meril) in čez sto novih suverenih držav v Aziji, Afriki, Latinski Ameriki in Oceaniji pospešil in spodbudil nadaljnjo svetovno oboroževanje. Ne samo zaradi zavarovanja svojega obstoja in neodvisnosti, temveč tudi zaradi notranjih razlogov potrebuje večina teh in seveda tudi kapitalistične države oboroženo nasilje in oborožene sile. Porast števila neodvisnih in socialističnih držav je imel tudi negativno posledico, namreč širjenja oboroževalnih tekem in celo oboroženih spopadov in vojn tam, kjer jih pred tem dolgo ni bilo. Danes številne mlade države na žalost tekmujejo v oboroževanju in se spopadajo s svojimi sosedi in nekdanjimi zavezniki v protikolonialnem boju. Pomemben del oboroževanja vsaj polovice socialističnih držav je namenjen obrambi pred dejansko ali namišljeno nevarnostjo, ki izhaja od drugih socialističnih držav. Praksa uporabe sile v odnosih med temi državami, vsaj od leta 1948. in vključno s prvo pravo vojno l. 1978—79. med Vietnamom in Kampučijo, potrjuje politično utemeljenost takega oboroževanja.

Nedvomno je, da porast politične teže naprednih družbenih gibanj zasledimo v zadnjih desetletjih ne samo v socialističnih državah in v nekdanjih kolonijah in polkolonijah, ampak tudi v razvitih kapitalističnih državah. Toda porast vpliva delavstva, socialističnih, komunističnih in drugih naprednih partij ni zmanjšal oboroževanja, saj je največji del delavstva podpiral oboroževanje svoje države. Tam, kjer so komunistične partije deklarativno nastopale zoper nekatere oblike oboroževanja (do l. 1977. komunistična partija Francije po vprašanju jedrskega orožja), svojega vpliva v sindikatih niso uporabljale za oviranje tega oboroževanja.

Tisto kar vemo o danes še ponekod obstoječih majhnih (arhaičnih) brezrazrednih družbah ter praksa nekaterih socialističnih držav dajeta slutiti, da bosta oboroženo nasilje in vojne (in torej oboroževanje) še vedno prisotna, tudi če bi v večini sodobnih držav vzpostavili brezrazredno družbo. Na podlagi teh spoznanj bi bil upravičen sklep, da sta oboroženo nasilje in oboroževanje zakoreninjeni v družbeni delitvi dela in v neeakomernem razvoju človeških družb, da pa oba pojava spodbujajo in krepijo razredna in nekatere druge oblike nerazredne delitve človeških družb (recimo kulturnoetnična, verska, nacionalna in dr.). Torej, dokler je družbena delitev in neenakomerni razvoj, toliko je smoter popolne razorožitve videti neuresničljiv. Najmanj kar lahko trdimo je, da

ni družbene nuje popolne razorožitve. Engelsova pričakovanja in napovedi, da bo nadaljnje oboroževane industrijsko razvitih držav s svojo notranjo družbeno logiko pripeljalo do zloma militarizma in kapitalizma (ter konca oboroževanja), se v največjem delu niso uresničili.

F. Engels je upal, da se bo nadaljnje oboroževanje ustavilo, poleg socialnih, tudi zaradi tehnoloških in gospodarskih razlogov. Od svoje znane napovedi o nemožnosti nadaljnega vojaškotehnološkega razvoja po l. 1871. je Engels sam čez nekaj let odstopil. Danes, na neprimerno višji tehnološki ravni oboroževanja, se nihče ne upa trditi nekaj podobnega. Gotovo je, da znanstveni in tehnološki razvoj ne zastavlja meja oboroževanja tudi s takimi orožji, ki jih verjetno ne bodo nikoli dejansko uporabili v vojne namene. Meja smotrnosti se zastavlja kot družbenopolitična in ne kot znanstvenotehnološka kategorija. Na drugi strani pa se znanstvenotehnološka revolucija pojavlja kot relativno neodvisen dejavnik in pospeševalec oboroževalnih tekem. V Engelsovih časih se je z znanstvenimi raziskavami in iznajdbami v vojaške namene ukvarjalo nekaj sto znanstvenikov. Danes je v to dejavnost usmerjeno približno 400 tisoč šolanih strokovnjakov in približno 20 milijard dolarjev letno.

F. Engels in številni drugi misleci so bili prepričani, da obstoji ekonomska nuja razorožitve. Engels je pred devetdesetimi leti prerokoval, da bodo tedanje oboroževalne tekme v Evropi ekonomsko »pokopale«³ industrijsko razvite države. Od začetka tega stoletja pa se je skupni obseg vojaških stroškov v svetu v realnih zneskih povečal najmanj tridesetkrat. Samo v zadnjih dveh desetletjih so kumulativni vojaški stroški dosegli vrednost 6 tisoč milijard dolarjev.³ In ne glede na to velikansko zapravljanje je razvoj proizvodnih sil sveta prehitel in še vedno prehiteva porast vojaških proračunov. V številnih industrijsko razvitih državah (med njimi v ZDA) se je relativna obremenitev gospodarstev z vojaškimi stroški v zadnjih letih celo nekoliko zmanjševala. Povprečna obremenitev petdesetih vojaško najmočnejših držav sveta je med 3,5 in 4 odstotki skupnega nacionalnega proizvoda. To je daleč od njihovih skrajnih ekonomskih možnosti. Naša država se, na primer, razvija ne glede na približno dvakrat večjo, Sovjetska zveza pa štirikrat večjo obremenitev svojega gospodarstva. V posebnih okoliščinah in ob veliki zunanji podpori pa zdrži Izrael celo približno desetkratno povprečno obremenitev. Kakor vidimo, argument o ekonomski nuji razorožitve v sodobnem svetu ne drži.

Ce je temu tako, če so še vedno izredno žilave družbene korenine oboroževanja in če temu ustrezno primanjkuje stvarne politične volje, ali je razorožitev sploh dosegljiv in stvaren politični smoter? Odgovor na tako zastavljeno vprašanje je odvisen od našega pojmovanja razorožitve. Pri obravnavi t. i. razorožitvenih ukrepov pogosto ne razlikujejo pojmov razorožitve, razoroževanje ter nadzor, oziroma omejitev oboroževanja.

³ Janez Stanovnik, »K novemu mednarodnemu ekološkemu redu (razorožitve)«, Mednarodna politika, št. 682, 6. IX. 1978, str. 10—12.

Razorožitev človeštva dobesedno in v najradikalnejšem pomenu te besede, tj. odprave za vselej vsega in vsakega orožja, je v dogledni prihodnosti nedvomno neuresničljiv smoter. Iz zgodovine vemo, da ni bilo dovolj odpravljeno nobeno učinkovito orožje, tudi če so ga prepovedali in celo uničili njegove zaloge. Za obstoj orožja in za grožnjo z njegovo uporabo zadošča (neodpravljivo) znanje v glavah ljudi ter obstoj ustreznih proizvodnih zmogljivosti. (Tako je danes sicer že prepovedanimi kemičnimi in biološkimi orožji.) Za večino sodobnih držav so politično nesprejemljiva tudi številna manj radikalna pojmovanja besede razorožitev: odprava vseh vrst t. i. težkega orožja, odprava vseh vrst oboroženih oddelkov, odprava oboroženih sil itd. Večina sodobnih držav se zavzema na različne načine in pod različnimi pogoji za odpravo nekaterih najnovejših (in najbolj grozljivih) vrst orožja, in sicer tistih vrst orožja, ki jih same nimajo, ne morejo ali nočejo imeti. Pahljača t. i. razorožitvenih ukrepov se zato širi na področja delnega zmanjševanja nekaterih vrst oborožitve, delnega upočasnenja rasti nekaterih vrst oborožitve, nekaterih omejitev oborožitve ter njene uporabe, delnega zmanjšanja ali upočasnenja nekaterih dejavnosti v zvezi z oboroževanjem itd.

V doglednem času so videti vsaj teoretično dosegljivi le nekateri delni ukrepi razoroževanja, tj. zmanjšanja oborožitve in oboroževanja, ter v večji meri nekateri ukrepi uravnavanja in nadzora nad oboroževanjem. Več takih poizkusov je bilo že storjenih, začeniši z deklaracijo v Sankt-Peterburgu l. 1868 ter z nekaterimi haškimi konvencijami mednarodnega humanitarnega prava. V zadnjih 20. letih je bilo podpisanih približno 18 dvostranskih in večstranskih pogodb in konvencij. Od teh samo en dokument — konvencija o prepovedi biološkega orožja — sodi v področje dejanskega razoroževanja, medtem ko ostale listine predvsem uravnavajo oboroževanje. Ali so učinki teh »majhnih« in »realnih« korakov spodbudni in ali peljejo k smotru prave razorožitve? Odgovor na to vprašanje je, nažalost, negativen, s čimer pa ne kaže zanikati nekaterih pozitivnih stranskih učinkov teh majhnih korakov. Sprejeti ukrepi so do sedaj dejansko le preusmerjali oboroževalne napore in so v nekaterih primerih celo spodbujali kakovostne izboljšave obstoječih orožij.

Tukaj se kaže eden izmed paradoksov razorožitve kot družbenega smotra; v celoti je nedosegljiva, delni koraki pa, vsaj v zadnjih 110 letih, niso pripeljali in, kakor kaže, ne peljejo k celoti. Intenzivnost in razširjenost oboroževanja v sodobnem svetu sta tako močni, da z majhnimi in »praktičnimi« koraki tega toka ni moč ustaviti. Sam po sebi pa verjetno še zelo dolgo ne bo.

Na ravni politike razorožitvenih pogajanj se često pojavlja kot zelo resen in včasih nepremagljiv problem veliko število subjektov v večplastnih oboroževalnih tekmah. Za številko 150 držav — članic OZN se skriva velika objektivna raznolikost teh subjektov (glede njihove velikosti, ravni razvoja, geopolitičnega položaja, vojaške moči itd.). Če upoštevamo večdimenzionalnost in raznolikost njihovih vojaških (obrambnih)

sistemov, različnost njihovega ocenjevanja tako svojega položaja kakor tudi morebitnih groženj itd., postaja jasno, kako je zelo težko najti skupen imenovalec v večstranskih mednarodnih razorožitvenih dogovorih. Z uveljavitvijo načela enakosti in neodvisnosti vseh držav v mednarodni skupnosti je postal odvečen argument, da je dejanska razorožitev nemogoča *zaradi* suverenosti sodobnih državnih tvorb. Za tem argumentom je dejansko stalo in stoji pričakovanje, da se bo dalo človeštvu razorožitev vsiliti (z orožjem ali z grožnjo uporabe orožja, če bi bilo potrebno). Toda časi grobega imperialističnega vsiljevanja so minili, s svetovno vlado in z enotnim svetovnim sistemom mednarodne varnosti pa še zelo dolgo ni računati.

Med tem se morajo pogajalci v neskončnih razorožitvenih pogovorih otepati z neobstojem kolikor toliko objektivnih, oziroma sprejetih meril o tem, kakšna raven oborožitve in oboroževanja je zadostna in ali nujno potrebna (legitimna) za obrambo te ali one države. Subjektivnost ocen v vsaki neodvisni državi pa se na ravni mednarodne skupnosti povezuje in množi s seštevkom občutkov zunanje ogroženosti, ki je videti *vedno* bistveno večji od seštevka občutkov varnosti. Iz tega pa sledi »naravna« nagnjenost predstavnikov sleherne države terjati enostransko razoroževanje drugih držav ali njih skupin. Kot predpogoj za morebitno dogovorjeno razoroževanje. Čeprav je mednarodna skupnost sprejela na pobudo neuvrščenih načeli neenake odgovornosti držav za sedanje stanje oboroženosti in oboroževanja ter enakopravne udeležbe vseh držav v razorožitvenih prizadevanjih, ostajajo subjektivni dejavniki resna ovira napredka na tem področju.

In vendarle imajo prizadevanja svetovne javnosti, naprednih sil in številnih, med njimi tudi neuvrščenih držav vrsto nedvomno pozitivnih učinkov. Zahteva po enakopravni vključitvi v ta prizadevanja vseh držav sveta je prispevek k vzpostavitvi drugačnih in bolj enakopravnih mednarodnih odnosov. (Ali bodo predložene institucionalne spremembe povečale učinkovitost razorožitvenih naporov, je drugo vprašanje.) Ta prizadevanja, vsaj upamo tako, zmanjšujejo nevarnost uničenja človeštva v jedrski vojni, pa čeprav ga hkrati morda ne približujejo končnemu smotru razorožitve.

In, navsezadnje, ali je kakršnakoli sprejemljiva alternativa stalnim, četudi ne posebej obetavnim razorožitvenim naporom? Odgovor na to zadnje vprašanje je nedvoumen. Je ni. Zategadelj ne moremo kot neuvrščena in socialistična država storiti nič drugega kot spodbujati, podpirati te napore in se vanje aktivno vključevati.

Univerza danes

V tej številki objavljamo drugi (in zadnji) del odgovorov, ki so jih na vprašanja uredništva revije poslali nekateri univerzitetni učitelji in družbenopolitični delavci. Tokrat o položaju univerze in študiju na njej razmišljajo: dr. Vladimir Bračič, rektor univerze v Mariboru, dr. Matjaž Mulej, izredni profesor na Visoki ekonomsko komercialni šoli v Mariboru in dr. Danijel Pučko, sekretar komiteja univerzitetne konference ZK Ljubljana.

VPRAŠANJE: Kako se, po vaši oceni, v naši družbi srečujeta »svet visokošolskega izobraževanja« in »svet dela«? S kakšnimi problemi, zastoji in uspehi se pri tem srečujemo? Zanima nas tudi vaše mnenje o problematiki usmerjanja na študij in vprašanje študija ob delu?

VLADIMIR BRAČIČ:

Prepričan sem, da so časi, ko je slovensko visoko šolstvo (univerza) s piedestala akademske vzvišenosti in zaprtosti zrlo na dogajanja v družbeni skupnosti, že zdavnaj za nami. Na te čase spominjajo samo še posamezniki, ki jih je čas prehitel. Za visokošolske delovne organizacije, združene v Univerzo v Mariboru je znano, da so bile pred dvajsetimi leti ustanovljene na zahtevo gospodarstva in družbenih dejavnosti. Njihovi novi učni načrti in programi so bili izdelani v tesnem sodelovanju s strokovnjaki iz gospodarstva. Večina učiteljev je bila izbrana iz vrst priznanih ljudi iz t. i. prakse. Vsakih nekaj let temeljito preverjamo ustreznost učnih programov in jih stalno prilagajamo novim zahtevam porabnikov. Učitelji so v večini primerov obdržali zvezo s sredino iz katere so izšli in so tako stalno sredi naših gospodarskih in družbenih dogajanj, toda ne kot pasivni opazovalci, temveč kot aktivni soustvarjalci napredka, saj sodelujejo pri snovanju razvojnih programov, razreševanju aktualnih problemov ipd. Diplomski dela študentov skušamo usmerjati tako, da pomagajo k razreševanju konkretnih vprašanj. Posamezne šole imajo vrsto pisemenih sporazumov z delovnimi organizacijami o sodelovanju pri vzgoji kadrov, raziskovalnem delu, svetovanju in uvajanju novih postopkov, organizaciji proizvodnje ipd. Navedli bi lahko vrsto konkretnih primerov iz prejšnjih let in iz tekočih pogodb. V našem primeru sta se »svet dela« in »svet visokošolskega izobraževanja« zblížala že na samem začet-

ku in to sodelovanje širita in poglobljata. Seveda so iz subjektivnih in objektivnih vzrokov v intenzivnosti in obsegu sodelovanja med šolami različne. Tudi zanimanje s strani gospodarskih organizacij je različno, praviloma ga več kažejo boljše organizirane delovne skupnosti. Ob občasnih težavah in tudi nespornih je pozitivnih primerov sodelovanja vedno več in imamo že primere, ko se dogovarjajo o združevanju sredstev in dela na osnovi dohodkovnih odnosov. To pa je konkreten korak k neposredni menjavi dela.

Svobodna izbira poklica je eden od osnovnih elementov človekovih pravic, zapisanih tudi v naši ustavi. Njeno uresničenje naj bi prispevalo k temu, da bi bil človek pri opravljanju družbeno koristnega dela — svojega poklica — osebno zadovoljen in uspešen. Dokler si svobodna izbira poklica in širše družbene zahteve po strokovnih delavcih ne prideta v resnejše nesorazmerje, ni potrebe po usmerjanju v študij. V zadnjem času se pri nas uveljavlja prepričanje, da je organizirano usmerjanje postalo družbena nujnost. Toda kako se lotiti tega zapletenega posla, ki dela preglavice tudi drugim?

Organizirano usmerjanje v študij in s tem v poklic bi moralo izhajati iz trdno zastavljenih dolgoročnih načrtov, poznavanj takratne tehnologije in nesporno ugotovljenih dolgoročnih potreb po množici raznolikih del, nalog in opravil, ki jih naj opravljajo ustrezno šolani visokošolski kadri. Prav teh temeljnih elementov pa pri nas še nimamo, saj je dolgoročni razvojni načrt šele v nastajanju, oziroma ponovnem preverjanju. Planiranje od zgoraj šele zamenjujemo s planiranjem od spodaj, iz temeljnih organizacij in krajevnih skupnosti. Samo nekaj večjih in dobro organiziranih delovnih organizacij ima razvojne načrte in še v teh so praviloma plani kadrov najšibkejša točka. Ob pomanjkaju trdnejših izhodišč so bili vsi naši dosedanja poizkusi usmerjanja na študij zasnovani bolj po občutku, narejeni so bili v pisarnah.

Po različnih avtorjih zbrani podatki o potrebah po visokošolskih kadrih so bili zelo različni, celo diametralno nasprotni. Tako npr. nekateri že nekaj let ugotavljamo, da imamo bistveno preveč ekonomistov in pravnikov, to trditev pa nam dnevno demantirajo časopisni oglasi, ki množično iščejo prav te kadre. Pred leti smo na različne načine vabili dekleta v vzgojitelske šole, danes si morajo iskati zaposlitve drugod. Tudi letošnja akcija za določanje števila kandidatov za vpis na posamezne visokošolske organizacije vzbuja resne pomisleke, saj je zasnovana bolj na principu administrativnega omejevanja kot pa na prepričevalnem usmerjanju.

Tak pristop pa ima lahko neprijetne posledice za širšo družbeno skupnost in še posebej za posameznika. Eksperimentirati z mladimi generacijami pa nima nihče pravice. (Pred leti so v Franciji prišli po temeljiti analizi o dolgoročnih potrebah visokošolskih kadrov do naslednjega zaključka: ob skokovitem razvoju znanosti in tehnologije ter dinamičnem napredovanju gospodarstva družbenih dejavnosti je vsako natančnejše dolgoročno predvidevanje potreb po visokošolskih kadrih problematično.

Vsa realna predvidevanja nakazujejo, da nam sedanje visokošolske organizacije v naslednjih desetletjih ne bodo sposobne zagotoviti ustreznega števila potrebnih kvalitativnih visokošolskih strokovnjakov).

Mi razpolagamo zaenkrat z nespornimi statističnimi podatki, ki kažejo, da je SR Slovenija s številom visokošolskih strokovnjakov na 10.000 zaposlenih pod državnim poprečjem; in še vedno na novo zaposlujeemo množico nekvalificiranih ali polkvalificiranih delavcev, tako da se nam struktura zaposlenih celo slabša. Usmerjanja na študij v t. i. proizvodne poklice se lotimo z raznimi stimulativnimi ukrepi in ne z omejevanjem vpisa na druga področja! Če nam uhajajo delavci iz proizvodnje na administrativna dela, se kritično vprašajmo zakaj. Bodimo pogumni in si natočimo čistega vina. Za lažje delo v ugodnejših pogojih so boljše nagrajeni. Splošna stihijnost, ki jo pospešuje potrošniška miselnost, in želja po lažjem življenju sta tudi pri nas glavna vzroka za nastalo nesorazmerje. Odpravimo vzroke pa bodo tudi posledice drugačne!

V Mariboru smo že ob ustanovitvi visokošolskih organizacij študij ob delu sprejeli kot sodobni način dokvalifikacije in prekvalifikacije že zaposlenih, ki je v marsikateri sredini pomenil edino praktično možnost izboljšanja njihove poklicne strukture. Od ustanovitve dalje imamo več študentov ob delu kot rednih študentov. Zato študentov ob delu ne prepuščamo samim sebi, temveč jim na razne načine pomagamo pri študiju. Z razvejano organizacijo študija ob delu se že uresničuje reformno načelo, da naj postane študij in iz dela postopoma prevladujoča oblika visokošolskega izobraževanja.

Študij ob delu je nedvomno dal zelo pozitivne rezultate, ob velikih naporih študentov in učiteljev. V prihodnje ga bo potrebno vsebinsko in organizacijsko razvijati v smeri študija iz dela. Študent ob delu bi naj bil letno vsaj 3 mesece oproščen rednega dela v delovni organizaciji. Ta čas bi preživel v dveh ali treh etapah na zanj posebej pripravljenem intenzivnem študiju na visokošolski temeljni, oziroma delovni organizaciji. Takšna organizacija študija ob delu bi ob minimalnem povečanju stroškov prispevala k bistvenemu skrajšanju in izboljšanju kvalitete študija. Izvesti pa jo je mogoče le na osnovi zelo konkretnih dogovorov med izvajalci in porabniki po načelu svobodne menjave dela. Menim, da bi takšna oblika študija ob delu lahko olajšala pot k postopnem uveljavljanju popolnejših oblik študija iz dela. (Za uspešno opravljen študij prve stopnje ob delu boš nagrajen s študijem iz dela na drugi stopnji.)

MATJAŽ MULEJ:

Zdi se mi, da sta dandanes »svet visokošolskega izobraževanja« in »svet dela« pri nas veliko bolj združena kot sta bila pred dvajsetimi leti, ko smo bili mi bruci, pa tudi veliko bolj kot v številnih deželah, ki jih za silo poznam in v njih še velja zastarela misel o »avtonomiji« univerze. Tudi če pripravljajo temeljne odločitve šolski ljudje, vedo za kontrolo predstavnikov gospodarske in družbene prakse vnaprej in jo vnaprej upoštevajo.

Nevarno je pri tem zlasti dvojje: 1. da so predstavniki »zunajšolskega združenega dela« še vedno predstavniki, ker je njihova »delegatska baza« ali preširoka (vse združeno delo) ali preforumska (osrednji organi SZDL in gospodarske zbornice), 2. da sklepi svetov pogosto premalo jasno oblikujejo okvire za delo izvršnih organov šol in se potem pod imenom tekočih odločitev šolska vodstva še vedno lahko gredo oblast; sklepi so torej premalo »kriterijski«.

Po drugi strani pa nastaja istočasno tudi nevarnost, da se visokošolsko delo preveč podredi trenutnim, namesto dolgoročnim potrebam ostalega združenega dela, četudi se bodo diplomanti lahko uveljavili šele čez desetletje. Ta časovni odmik zahteva skorajda futuristično kadrovsko načrtovanje, v vmesnem času bo velik del diplomantov delal premalo zahtevna dela in se sčasoma vdal v konservativno rutinerstvo in mu bo namesto novosti in napredka postala zanimiva hierarhija položaja in družinski in delovni mir.

Zato mislim o usmerjenem izobraževanju, da mora začeti že v osnovni šoli v obliki dosti manj podrobnih programov posameznih predmetov, s čimer bi pridobili prostor in čas za dosti več utrjevanja, predvsem pa logičnega in povezovalnega razmišljanja. Tudi vsak letnik ali dvoletna stopnja srednjega in visokega šolstva bi moral biti selekcijski predvsem na osnovi sposobnosti takega razmišljanja. Tako bi na nižjih ravneh končnega šolanja ostali predvsem tisti, ki zmorejo manj povezovati in je zato za njih in za družbo bolje, da se specializirajo ožje. V praksi in v raziskovanju vendarle potrebujemo oboje, specialiste in povezovalce, ne potrebujemo pa šefov in hierarhije položaja, ker omejujejo ustvarjalnost. Študij ob delu jim odpira pot k nadaljnjemu znanju, vendar je ta, kot sem šel po njej sam (skozi praktično vse šolanje od petnajstega leta), pretrnjeva, da bi jo zmogli tako številni, kot bi moralo biti možno ob sedanjem zastarevanju znanja. Zato bi moralo biti normalno, da 1. je vse usmerjeno izobraževanje stopenjsko (ne le del univerzitetnega), 2. je študij ob delu organiziran in približan študentu in njegovemu kraju bivanja, 3. je izbor študija utemeljen z dolgoročnimi okvirnimi razvojnimi programi in sestavni del svobodne menjave dela med šolskim in ostalim združenim delom, 4. ima študent ob delu olajšave in spodbude v svoji organizaciji, 5. da ni dela, za katerega ne bi bilo normalno, da se ljudje usposabljaajo in znanje obnavljajo na sistematično organiziran način.

DANIJEL PUČKO:

Procesi stapljanja »sveta visokega šolstva« in »sveta dela« so živi. Ti procesi tečejo v večih smereh. Napor, ki jih zadnja leta vlagamo v odpravljanje disfunkcionalnosti profilov diplomantov v odnosu na družbeno potrebne profile, so intenzivni. Večina visokih šol je prav v zadnjih letih preobrazila svoje študijske programe, le nekaj je še visokošolskih organizacij, ki so šele v tem letu sredi tega dela.

Razvijanje študija ob delu je tudi eden izmed procesov, ki zблиžuje visoko šolstvo z drugimi sferami družbenih dejavnosti. Pomembno je, da se v ta proces zadnje čase vse bolj vključujejo nedružboslovne fakultete. Pozabiti ne kaže na nekatere znake slabitve konservativnega empirizma naše prakse. Ta proces je počasen, vendar je pomembno to, da je sprožen. Primeri uveljavljanja raziskovalnega dela v vrsti OZD in za vrsto OZD na to kažejo. Tudi ti procesi vse bolj približujejo »svet dela« in »svet visokega šolstva«. Vedno več imamo fakultet, višjih šol in umetniških akademij, ki razvijajo celo vrsto različnih oblik neposrednega povezovanja s t. i. prakso. Končno naj omenim še področje pedagoško-znanstvenega kadra in vprašanje kroženja tega kadra med visokim šolstvom in »prakso«, kot eno od smeri, v kateri so procesi stapljanja obeh sfer zaznavni. Na tem slednjem področju so sicer premiki še majhni, vendar kljub temu niso zanemarljivi.

Temeljni problem, s katerim se srečujemo v teh procesih približevanja »sveta dela« in »sveta visokega šolstva«, je v nas samih, je v zavesti ljudi. Še vedno ne dojemamo zmeraj in docela, da je izobraževanje integralni del združenega dela. To se nam kaže v celi vrsti pojavov. Če uporabniki strokovnih kadrov, ki jih daje visoko šolstvo, ne skrbijo dovolj in še niso zadosti zavzeti za opredeljevanje profilov strokovnih kadrov v procesih oblikovanja novih študijskih programov, je to že tak pojav. Zahteve, s katerimi se še vedno pogosto srečujemo, da naj visokošolski delavci rešijo vsa temeljna in razvojna vprašanja na določenem področju, je drug tak pojav. Ohranjanje elementov elitizma, akademske vzvišenosti in zaprtosti pred aktualnimi družbenimi problemi je treba uvrstiti v isti koš. V ta koš gre tudi vedenje vseh tisti, ki zanikajo vsako možnost prispevkov, ki jih visoko šolstvo lahko daje k reševanju problemov naše prakse.

Tudi zaostajanje v pogledu posodabljanja strokovnih služb visokošolskih organizacij je ovira procesom približevanja obeh svetov. Tu bo potrebna ena od dveh, treh pomembnih »modernizacij« v visokem šolstvu. Način opravljanja vodstvene funkcije v visokošolskih organizacijah postaja vse manj usklajen z razvojnimi procesi v družbi in v visokem šolstvu. Tudi v tem pogledu bi kazalo začeti razmišljati o »modernizaciji«. Neracionalno izrabljanje znanstvenih in pedagoških zmogljivosti visokošolskih delavcev skozi pritisk po njihovem vključevanju v celo vrsto operativnih samoupravnih, družbenih, političnih in drugih teles je gotovo eden od resnih problemov na tem področju. Vse ovire za kroženje kadrov iz »prakse« v visoko šolstvo in nazaj so istočasno tudi ovira za stapljanje obeh sfer človekovega dela.

Uspehe, ki jih imamo v procesih zблиževanja »sveta visokega šolstva« in »sveta dela«, lahko beležimo na celi vrsti že omenjenih področij. V spoprijemanju s problemi, ki sem jih omenjal, dosegamo premike na boljše. Te premike imam za uspehe. Novi družbenoekonomski odnosi, ki smo jih uvedli ali pa jih uvajamo na področju vzgoje in izobraževanja, pa tudi raziskovanja in ki se kažejo skozi zmore uporabnikov, skozi tridel-

nost svetov šol, skozi posebne izobraževalne skupnosti itd., so tudi pozitivni rezultati v smeri stapljanja univerze z združenim delom.

Kar se usmerjanja v študij tiče, sem mnenja, da je edina realna družbena sila, ki lahko učinkovito usmerja in rekrutira mlade ljudi za študij, združeno delo ob pomoči ustreznih strokovnih služb in šolskih institucij. V organizacijah združenega dela je edino mogoče uveljaviti rekrutacijo na osnovi v delu dokazanih delovnih navad ter sposobnosti in živega zanimanja za študij. Seveda je moč pričakovati, da bo sistem usmerjanja v študij iz dela v svojih konkretnih rešitvah imel določene slabosti. Toda te bo treba odpravljati in jih bo tudi možno. Drugačni sistemi usmerjanja, vključno z obstoječim, pa nam bi še naprej producirali visoke odstotke osipa med študenti in še naprej močno iznakazili strukturo izobrazbe v primerjavi s strukturo sposobnosti mladih.

V zvezi s preobrazbo vzgoje in izobraževanja v usmerjeno izobraževanje govorimo o treh kategorijah študentov: o rednih, o študentih ob delu in o študentih iz dela. Osnovni družbeni cilj v zvezi s preobrazbo visokega šolstva je gotovo v perspektivi uveljaviti kot dominantno kategorijo študentov študente iz dela. Ti naj bi postali normalen tip bodočega »rednega« študenta. Sedanji t. i. redni študentje naj bi bili izjema. Kakšno mesto pa imajo potemtakem v tej zvezi študentje ob delu? Ali so oni samo pojav na prehodu od sedanjega t. i. rednega študenta kot prevladujoče oblike v bodoči prevladujoči študij iz dela? Mislím, da gre za to. So pa lahko tudi kategorija ljudi, ki se želi izobraževati iz lastnih nagibov, mimo družbenih potreb in družbenega interesa, tudi v perspektivi — seveda s tem, da sama tudi nosi vso ali večino materialnih posledic svojega študija. Glede na to, da bo zaradi ekonomske moči družbe prehod od sedanjega načina študija v študij iz dela dostopen in dolgotrajen, bo seveda tudi preobrazba sedanjega študenta ob delu v nakazano smer še dolgotrajen družbeni proces. V tem vmesnem obdobju pa bomo vsi še naprej nezadovoljni z učinkovitostjo študija ob delu.

VPRAŠANJE: Kako ocenjujete današnji položaj in vlogo visokošolskega učitelja in študenta?

VLADIMIR BRAČIČ:

Današnji položaj (družbeni in materialni) visokošolskih učiteljev je vse prej kot zavidanja vreden. Že nekaj časa je pri nas kar modno vsevprek oštevati visokošolske učitelje, da so nazadnjaški, zaprti v svoje kabinete, ravnodušni, če že ne celo nasprotni uvajanju reforme ipd. (Seveda so tudi takšni med nami, vendar so po mojem globokem prepričanju v popolni manjšini.)

Nesporna dejstva govorijo za to, da smo v visokem šolstvu reformo začeli s sprejetjem novega zakona leta 1975 in da lahko pokažemo na vzpodbudne rezultate, ki so plod ustvarjalnih prizadevanj mnogih visoko-

šolskih delavcev. Uveljavili smo zaostrene pogoje za prvo in ponovne izvolitve ter letno preverjanje uspešnosti. Za koliko drugih poklicev že veljajo takšni kriteriji? S tem smo želeli poudariti družbeni pomen visokošolskega učitelja in povsem naravno bi pričakovali temu primerno materialno vrednotenje njegovega pedagoškega in raziskovalnega dela.

Toda proces je šel v nasprotno smer in tako so poprečni osebni dohodki visokošolskih učiteljev v primerjavi s sorodnimi profili v gospodarstvu, družbenopolitičnih skupnostih in drugod precej nižji. Razlike so takšne, da destimulirajo prihod priznanih strokovnjakov iz prakse v vrste visokošolskih učiteljev. Na šolah, kjer so osebni dohodki nekoliko boljši ali celo nadpovprečni, nam analiza pokaže, da izvira del osebnega dohodka iz dopolnilne dejavnosti. Temeljno učiteljevo pedagoško-raziskovalno delo, ki je namenjeno študentu, je neverjetno nizko vrednoteno. Nekateri menijo, da je za visokošolske učitelje žaljivo. Vsekakor trenutno materialno stanje visokošolskih učiteljev ni vzpodbudno, narobe, ustvarja nerazpoloženje in malodušje, ki pa lahko dolgoročno povzroči le negativne posledice.

Položaj in vloga študentov sta se v zadnjem obdobju vsestransko bistveno izboljšala. Študentje sicer niso dobili statusa delavcev, so pa z uvedbo treh enakopravnih skupin delegatov v svetih visokošolskih organizacij dobili praktično možnost, da soodločajo o vseh bistvenih vprašanjih vsebine in pogojev študija — brez njih in mimo njih ne more biti sprejet študijski program niti študijski red, nihče jim ne more vsiliti učitelja itd. Teh svojih pravic in odgovornosti pa se na splošno še premalo zavedajo, pomanjkljiva je organiziranost in usklajenost ter sodelovanje delegatov z vodilno bazo. Izboljšali pa so se tudi materialni pogoji študija z dograditvijo novih šolskih poslopij, študentskih domov, s povečanjem števila štipendij itd.

MATJAŽ MULEJ:

Študent ima dandanes že skorajda več možnosti, da vpliva na učitelja, kot obratno, saj (pravilno!) ima polno enakopravnost v svetih, hkrati pa ima (narobe!) manj dejanskih možnosti, kot se mi zdi primerno za odrasle ljudi. Za učitelje je strokovno, pedagoško in družbenopolitično delovanje in usposabljanje (pravilno!) obvezno, to odpira vse več možnosti in sposobnosti za socialistično vzgojo. Za študente je (napak!) obvezno le prihajati k pouku in (prepogosto) magnetofonsko odgovarjati na spominsko zastavljena vprašanja, torej ubogati in biti pasiven (namesto ustvarjalen), obenem pa zanje tudi ni obvezno družbenopolitično delovanje in aktivno usposabljanje (kar je napak in kar sedaj na mariborski univerzi poskušamo popraviti s samoupravnimi skupinami po okvirnem vzorcu iz nekaj večjih OZD). Tako se učitelji še zatekajo k obnašanju zviška, študenti pa se zapirajo iz strahu pred posledicami v obliki ocen. Oboji so torej v nevarnosti, da (p)ostanejo tehnochrati v spopadu, namesto ustvarjalci v sporazumu in sodelovanju, vrednem njihovega inte-

lekta in socializma, ki pa sta obenem tudi pogoj za njihov napredek in uspešnost.

DANIJEL PUČKO:

Načelno danes od visokošolskega učitelja precej zahtevamo (npr. znanstvene nazive, pedagoško usposobljenost, kvalitete družbenega delavca). Njegovo delo tako pogosto preverjamo po vrsti subjektov, da ne vem, če se še pri kateri kategoriji delavcev to dogaja v taki meri. V nasprotju s tem jim delovnega in materialnega standarda kaj dosti ne zagotavljamo. Vrsta visokošolskih delavcev nima delovnega prostora. Osební dohodki na vrsti visokih šol so izredno nizki (npr. čisti osebni dohodek rednega univerzitetnega profesorja je na nekaterih VDO znašal še ob koncu leta 1978 okoli 9000 dinarjev mesečno). Vse to sili visokošolske učitelje, da se nam vse bolj spreminjajo v pretežno pedagoške delavce, ki se lahko z znanstveno-raziskovalnim delom ukvarjajo le še za svoj konjiček.

Visokošolski učitelji seveda niso brez idejnega vpliva na študente. Tudi brez vpliva na reševanje družbenih problemov niso. Toda hkrati je najbrž le res, da bi bil lahko njihov prispevek k razvoju naše družbe dosti večji, če bi njihova znanja in sposobnosti izkoriščali v smotrnejših smereh. V družbi so prvenstveno odgovorni za kakovostno znanstveno in pedagoško delo. To delo jim je treba tudi omogočati. Ne bi bilo napak, če bi v naši družbi uveljavili načelo: »vsakemu znanstveno-pedagoškemu delavcu le ena pomembnejša družbena zadolžitev«.

Kar se položaja in vloge študenta tiče, je treba vedeti, da zadnja leta zaostreujemo naše študijske zahteve, hkrati pa še vedno premalo skupaj z njim skrbimo za smotrnost teh zahtev in delovnih nalog, ki mu jih nalagamo. Na vrsti šol je izpostavljen še vedno veliki tedenski obremenitvi v obliki boljših ali slabših predavanj, vaj ali seminarjev. Še vedno ga preveč silimo v zgolj organizirano ozko strokovno izobraževanje poprečne kakovosti, vse premalo pa od njega zahtevamo, da se razvije v smeri oblikovanja mladega intelektualca za samoupravno družbo. V formalnem smislu je študent že subjekt v visokem šolstvu, v stvarnosti pa še vedno večinoma predvsem objekt, ki se počasi začčenja zavedati pravic in odgovornosti, ki jih v visokošolskem okolju nujno mora imeti.

VPRAŠANJE: Kaj mislite o sistemu izobraževanja na univerzi? Ali sistem izobraževanja na univerzi spodbuja študenta k ustvarjalnosti, ali pa — tudi zaradi vedno večje množičnosti študentov — vodi v poprečnost?

VLADIMIR BRAČIČ:

Menim, da enotnega sistema izobraževanja v okviru univerz ni, razen, če pod enotnostjo razumemo nekaj tradicionalnih oblik pedagoškega

dela kot so predavanja, seminarji, proseminarji, vaje ipd. Vsebina in predvsem kvaliteta teh oblik pa so različne od šole do šole, od učitelja do učitelja. In drugače skoraj biti ne more, saj gre za dokaj samostojno postavljene učne programe in množico posebnih strokovnih področij ter različne pogoje dela. Prav ta pestrost tematike in samostojnost pristopov k problemom lahko daje izjemno kvaliteto, hkrati pa se za njo lahko skrivajo stvari, ki ne zaslužijo dobrega imena.

V splošnem mislim, da prevladujejo med učitelji prizadevanja h kvalitetnejšim oblikam izobraževalnega procesa in s tem tudi vzpodbujanju študentov za samostojno delo, k ustvarjalnosti. Nedvomno pa je še preveč dociranja, ki postavlja študente v položaj pasivnih poslušalcev. H kakšni ustvarjalnosti študentov lahko prispeva praksa, ko posluša predavanja t. i. splošnih ali skupnih predmetov (med nje sodi tudi marksizem in samoupravljanje!) več sto študentov naenkrat in še vedno prevladuje (tudi pri podporniku) miselnost, da je pri laboratorijskih vajah idealna skupina 7—10 študentov, pri družboslovnih predmetih pa jih sedi na seminarjih 50—70? Množičnost študentov sama po sebi še ni negativen dejavnik, to pa obvezno postane, če ni v ustreznem razmerju povečano število učiteljev in asistentov ter finančni vijak sili v ekstenzivne oblike dela.

MATJAŽ MULEJ:

Ne mislim, da je problem poprečnosti mogoče utemeljiti le z množičnostjo, četudi je seveda dosti lažje napraviti intelektualno elite iz manjše množice. Srednjo pot tukaj morda omogoča usmerjeno izobraževanje na osnovi, skicirani v odgovoru k 1. Dosti pomembnejša zavora za ustvarjalnost od množičnosti študentov je medsebojna nepovezanost učiteljev različnih predmetov, ki se najbrže dopolnjujejo, in bi študent moral graditi znanje enega tudi na znanju drugega, pa zaradi nepovezanosti učiteljev tega ni naučen; zato se jih loteva parcialno. Druga bistvena ovira je, da se prepogosto vaje štejejo za drugorazredno vrsto pridobivanja znanja, četudi se globalna spoznanja, podana v predavanjih, na seminarskih vajah dosti lažje povezujejo s konkretnim življenjskim dogajanjem in se s tem študent uči misliti, razglablja, telovaditi z možgani. Tretji bistveni razlog, da je ustvarjalnosti premalo, pa vidim v načinu preskušanja znanja, kadar ne temelji na razreševanju problemov s pomočjo znanja iz snovi predmeta, ampak na ponavljanju naučene snovi. Spomin in razum sta dve zadevi, spomin sam ne zadošča niti za rutinsko delo, četudi je potreben na vsakem koraku. Še potrebnejša pa je sposobnost vedeti, na katerem koncu katere knjige lahko najdeš zapisano znanje, s katerim boš zmogel razrešiti zastavljeni problem v sorazmerno kratkem času.

DANIJELE PUČKO:

Deloma sem na to vprašanje odgovoril v okviru odgovora na prejšnje vprašanje. Dodati moram, da je najbrž res, da je veliko število študentov

na vrsti visokošolskih organizacij spodbuda ob relativno omejenem številu pedagoško-znanstvenega kadra za razraščanje poprečnosti med študenti. Ekspanzija vpisa študentov, ki izhaja iz rasti prebivalstva in iz povečevanja deleža šolajoče se mladine, vodi visoko šolstvo v vse težji materialni in kadrovski položaj. Dejstvo je, da se je v zadnjih desetih letih v Sloveniji povečal delež rednih študentov glede na slovensko prebivalstvo od 0,77 % v letu 1968 na 1,08 % v letu 1977, medtem ko je ustrezní delež visokega šolstva v narodnem dohodku ostal skoraj nespremenjen oz. je v letu 1977 celo nižji kot v letu 1968 (glej razpredelnico!). Vemo pa, da je redni študij še vedno daleč prevladujoča oblika študija v slovenskem visokem šolstvu. Ekspanzija vpisanih študentov v višje in visoke šole je zahtevala seveda tudi ekspanzijo pedagoškega kadra. Toda slednja iz vrste razlogov, ki so tudi materialne narave, nikakor ni bila zadosti hitra.

Razpredelnica: Tendence v materialnem položaju rednega študija v visokem šolstvu v SR Sloveniji

Leto	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977
% povračila izobraževalnih skupnosti v ND	0,50	0,54	0,54	0,51	0,52	0,50	0,52	0,53	0,50	0,46
% rednih študentov v odnosu na število prebivalcev	0,77	0,85	0,88	0,94	0,98	1,05	1,06	1,13	1,06	1,08

Na to nas opozarjajo ugotovitve, da se je število študentov v visokem šolstvu od leta 1967 do leta 1977 povečalo za 90,9 %, število rednih visokošolskih učiteljev pa samo za 44 %, medtem ko je bil skupen porast vseh kategorij pedagoških delavcev v navedenem obdobju vsega samo 23,6 %.

Pri takšnih težnjah slabšanja materialnega in kadrovskega položaja je bilo visoko šolstvo zadnja leta soočeno še z izrazitim družbenim pritiskom po dviganju učinkovitosti študija. To je vodilo v edini možni izhod: predvsem v zniževanje formalnih kazalcev osipa in dobe študija na račun zniževanja zahtev do študenta po ustvarjalnosti. To pa vodi tudi študenta samega k usmeritvi na vlaganje neke minimalno potrebne energije v študijsko delo v posameznih fazah študija s ciljem, da formalno hitro študijsko napreduje. Učinkovitejše usmerjanje v študij, jačanje materialne in kadrovske baze visokošolskih organizacij, študij iz dela, še večje povezovanje in stapljanje dela v visokošolskih organizacijah z delom

v drugih odsekih združenega dela — to je po moje nekaj bistvenih pogojev, ki jih je treba uresničiti, da v visokem šolstvu presežemo »fabrikacijo« poprečnosti.

VPRAŠANJE: Kaj storiti, da bi imela dejavnost univerze večji učinek na družbeni razvoj? Kaj smo tu že dosegli in kaj lahko dosežemo?

VLADIMIR BRAČIČ:

Temeljno univerzitetno dejavnost sestavljata dve komponenti enotnega procesa — izobraževanje in raziskovanje. Z izobraževanjem ustreznih kadrov učinkuje univerza na družbeni razvoj posredno, kajti nekaj desetletij njenih nekdanjih diplomantov s svojim strokovnim znanjem in družbeno angažiranostjo odločujoče vpliva na dogajanje v naši družbeni skupnosti. Kaže, da na to dejstvo pozabljamo. Manjši, vendar ne nepomemben, je neposredni učinek raziskovalnega dela in novih znanstvenih odkritij ter njihov prenos v praktično življenje. Če sprejmemo navedene trditve, potem je zaključek preprost. Da bo učinek univerzitetne dejavnosti na družbeni razvoj večji, si prizadevajmo za strokovno bolj podkovane in samoupravno angažirane diplomante, za večjo učinkovitost in aktualnost raziskovalnega dela, za hitrejšo in drznejšo prenašanje znanstvenih izsledkov v vse oblike družbene aktivnosti. O nekaterih oblikah neposredne pomoči organizacijam združenega dela materialne proizvodnje je povedano nekaj v odgovoru na prvo vprašanje.

MATJAZ MULEJ:

Družbeni sveti so najbrže dokaj primerna pot, da bi imela dejavnost univerze večji neposreden vpliv na družbeni razvoj. Najbrže bi kazalo, da bi obstajali tudi pri splošnih panožnih združenjih gospodarske zbornice. Pomembno bi bilo tudi, ko bi dosegli dogovore, da je normalno, da učitelj dela npr. dve tretjini s študenti, eno tretjino pa v razvojnem, raziskovalnem, planskem, pravnem ipd. delu v ostalem združenem delu, kar bi mogla biti tudi ugodna varianta za pomemben del raziskovalnega dela in svobodne menjave dela (količinsko razmerje bi seveda lahko bilo tudi drugačno, stvar dogovora). Angažirani bi seveda najraje bili kot interdisciplinarni teami, ne kot (honorarni) posamezniki, nagrajeni po sporazumu organizacij in učinku (posledicah v obliki pozitivnih sprememb, napredka). Sodelovanje univerzitetnih učiteljev pri pripravljanju osnutkov ustave, projektu gospodarskega sistema Jugoslavije, osnutkih zakonov in argumentov za njih, pripravljanju izumov in njihove uporabe v tehničnih, tehnoloških, organizacijskih in drugih vprašanjih, to je del dosedanjih (bistvenih!) dosežkov, ki je premalo znan in bi njegovo širjenje morali še spodbujati.

Članice univerze v Ljubljani dajejo letno nad 1500 zgolj rednih diplomantov na visokošolski stopnji in nad 1200 diplomantov na višješolski stopnji. Ta učinek, ki ga univerza daje, ni edini. Danes je izredno težko oceniti vpliv, ki ga ima in prispevek, ki ga daje armada približno 2000 pedagoško-znanstvenih delavcev vseh visokošolskih organizacij ljubljanske univerze k razvoju in dvigovanju materialnega in kulturnega blagostanja v naši družbi. Visokošolski delavci so vpeti v družbena dogajanja na vseh ravneh in v vseh sredinah. V zadnjem času so opazni določeni znaki, da se vključevanje ljudi z univerze v družbeno prakso še povečuje. Po mojem pa ostaja odprto vprašanje, ali se ljudje na univerzi znamo in moremo zadosti vključevati na strateških področjih razvoja družbe. Tu so najbrž še rezerve. V nadaljnjem razvijanju oblik neprestanega izobraževanja strokovnih kadrov, v smelejšem uvajanju interdisciplinarnih oblik podiplomskega izobraževanja, v boljšem načrtovanju organiziranega raziskovalnega dela, v nadaljnjem povezovanju visokošolskih organizacij s »prakso« (in še na vrsti drugih področij) je treba videti naloge, ki stojijo pred univerzo in naloge, od katerih reševanja je odvisen prispevek, ki ga univerza lahko dá k nadaljnjemu razvoju slovenske družbe.

VPRAŠANJE: Znanstveno raziskovalno delo je sestavni del dejavnosti visokošolskega učitelja. Kakšno je vaše mnenje o organiziranosti, vsebinski usmerjenosti ter financiranju znanstveno raziskovalnega dela in o prelivanju znanstveno raziskovalnega dela v pedagoško dejavnost?

VLADIMIR BRAČIČ:

Čeprav v visokom šolstvu že dolgo velja načelo, da je znanstveno-raziskovalno delo obvezna in neizločljiva sestavina aktivnosti visokošolskega učitelja, v praksi to načelo zelo različno izvajajo. O tem bi nas prepričal vpogled v pravilnike o ustvarjanju in delitvi dohodka in delitvi osebnih dohodkov. Postopno uveljavljanje nagrajevanja po delu pa tudi tu razčiščuje odnose ter izboljšuje organiziranost in vsebinsko usmerjenost.

Čeprav je v visokem šolstvu še vedno precej individualizma — tako pri organizaciji kot izbiri vsebine raziskovalnega dela — stalno narašča število skupinskih in interdisciplinarnih raziskovalnih tem, ki skušajo odgovoriti na aktualne probleme organizacij združenega dela ali splošnega družbenega razvoja. Žal je to preusmerjanje počasno in od tod pogoste kritične pripombe na račun visokega šolstva. Nesporno je treba priznati pomembno vlogo za boljšo organiziranost in vsebinsko usmerjenost raziskovalnega dela nasploh, pa tudi na univerzi, prizadevanjem in politiki republiške raziskovalne skupnosti. Tudi financiranje raziskovalnega dela je izboljšano, saj je treba resnici na ljubo priznati, da za dobro utemeljen

raziskovalni načrt ni težko dobiti finančnih sredstev. Vseh želja pa seveda ni mogoče izpolniti.

Nedvomno visokošolski učitelji rezultate lastnega raziskovalnega dela vključujejo v pedagoški proces. Razlike pa so v tem, kako to naredijo. Najkvalitetnejši so rezultati, kadar je učiteljevo raziskovalno delo izhodišče in temeljna vsebina pedagoškega procesa, ko se s pritegnitvijo študentov v raziskovalno delo zlijeta raziskovalno in pedagoško delo v enoten proces. Žal je tako zastavljeno raziskovalno delo v današnjem visokem šolstvu še v manjšini.

MATJAŽ MULEJ:

Velik del visokošolskih učiteljev ima vse premalo časa za znanstveno raziskovalno delo. Družbenopolitične pravice so postale naloge, ki jemljejo zaradi preslabo dognane tehnologije tega dela več časa, kot bi sicer. Preslabo sodelovanje z ostalim združenim delom v smislu odgovora k 4. povzroča, da je tudi število študentov na učitelja pogosto tolikšno, da pedagoško delo ne dopušča časa za raziskovalno delo, hkrati pa ni virov za razbremenitev z novimi sodelavci. Svobodna menjava dela bi oboje olajšala tem bolj, čim bolj bi bila neposredna. Hkrati pa bi bila zasnovana na interesu zaradi vsebine razreševanih problemov, torej bi vplivala na vsebinsko usmeritev in financiranje (vsaj aplikativnega) raziskovalnega dela. Zanj je povsem teoretično znanstveno delo seveda pogoj in iskanje meje med njima je najbrže nesmisel, torej spada zraven. Čim manj bo pavšalnega financiranja, tem manj bo pavšalnega dela, tem manj bo navidezno raziskovalnega in znanstvenega dela, tem manj bo odtujenosti med šolskim in nešolskim združenim delom, tem manj bo slabih občutkov o nekakšnih »obremenitvah« v gospodarstvu in državnobirokratskem svojevollnem »deljenju« denarja kot miloščini za nujno zlo v šolstvu, tem več bo tudi jasnega vpogleda v delo na obeh straneh, medsebojne koristi, ustvarjanja in zaupanja, tem manj bo petelinjenja na domačem dvorišču in tem več sodobnih, tehnološko in razvojno, ne zgolj politično nujnih dohodkovnih odnosov. Tem bolj bodo tudi učitelji sposobni pokazati študentom na praktičnih primerih, učiti jih ločiti zrno od plev in jih pritegovati k delu in delati iz njih ustvarjalna bitja, samoupravne strokovnjake (sposobne delati, sodelovati in se sporazumevati z močjo argumenta, ne čustva in hierarhije položaja).

DANIJEL PUČKO:

Menim, da sta v visokem šolstvu prisotna dva tipa tega dela: prvi je tisti, ki je naravnan v razvijanje posameznih znanstvenih disciplin kot študijskih predmetov. Po svoji naravi je to dokaj individualno znanstveno raziskovalno delo, s katerim je še zlasti zasedena večina družboslovcev na univerzi, ki ne more jemati vsebin in zasnov študijskih predmetov, takšne kot so razvite drugod po svetu in jih enostavno postavljati v naše

okolje. Zato je njih delo zaradi dinamike družbenega razvoja še celo izjemno težavno in nemalokrat frustrirajoče.

Drugi tip znanstveno raziskovalnega dela v visokem šolstvu pomeni institucionalizirano, organizirano raziskovalno delo, usmerjeno na določena družbena ali strokovno odprta vprašanja. To delo je po svojem pristopu neredko teamske. Težava je v tem, da ni vedno usmerjeno na družbeno bistvene probleme. Na tem področju smo v visokem šolstvu še precej nevešči, kar se sistematičnega načrtovanja znanstveno raziskovalnega dela tiče. Visokošolske organizacije tudi največkrat niso organizacijsko za to delo zadovoljivo ekipirane. V tem je tudi pomemben razlog, zakaj na vrsti visokošolskih institucij ni zaslediti večje aktivnosti na tem področju znanstveno raziskovalnega dela. Večje uveljavljanje organiziranega znanstvenoraziskovalnega dela preprečuje tudi dejstvo, da v raziskovalni sferi še nimamo na marsikaterem področju sklenjenih verig inovacijskega procesa. Premalo pa tudi še vedno vlagamo v to sfero družbene dejavnosti. Tuje znanje nam še zmeraj bolj diši kot tisto, ki ga gojimo v domačih gajih.

Kar se financiranja znanstvenoraziskovalnega dela tiče, menim, da smo zadnja leta kljub prizadevanjem po vzpostavljanju procesov svobodne menjave dela tudi na tem področju še daleč od zadovoljivih odnosov. Često slišim od ljudi, ki jih je treba resno jemati, pripombe na oblastniške odnose v raziskovalnih skupnostih, na odsotnost politike raziskovalnega dela, na manevriranja in prevladujoči vpliv strokovnih služb pri krojenju politike financiranja in drugo. Tudi težnje po drobitvi združenih sredstev za raziskovalne naloge v korist ozkemu raziskovalnemu področju, teritorialnemu območju ali ožji panogi še nismo uspeli povsem odpraviti. Priča smo tudi poskusom posameznih OZD, da bi prenesle svoje obveznosti do lastnega raziskovalnega dela v breme sredstev, ki so združena v raziskovalnih skupnostih. Kljub premikom, ki so na raziskovalnem področju v razvijanju novih družbenoekonomskih odnosov že doseženi, se zdi, da nas na tem področju čaka še izredno veliko dela.

VPRAŠANJE: Kaj sodite o merilih za financiranje visokega šolstva, zlasti še z vidika smotrne kadrovske politike v samoupravni družbi?

VLADIMIR BRAČIČ:

Merila za financiranje visokega šolstva so doživela česte kritične pripombe. Opravljenih je bilo nekaj poskusov za njihovo izboljšanje, vendar posebnih uspehov ni bilo. Naloge in opravila v visokošolskem izobraževalno-raziskovalnem procesu so zelo raznolike, njihovo realno vrednotenje zelo težavno. Obstaja na primer pestrost oblik in zahtevnosti vaj od individualnih pri glasbenih predmetih in učnih nastopih v razredu do skupinskih v delavnicah, laboratorijih in na terenu. Zmetati vse v en koš

ali jih izmeriti s tehtnico pravičnosti, ki je še nismo izumili, je še vedno nerazrešena težava. Naj obravnava visokošolski učitelj enega, dva ali tri predmete, naj bo visok specialist na ozkem področju ali samo splošno razgledan v stroki? Mnenja so še vedno različna.

Med financirjem in šolskimi kolektivi je čutiti nezaupanje, včasih tudi objektivno pogojeno. Skratka v sedanjem sistemu financiranja visokega šolstva je še marsikaj nedorečenega in kljub dobronamernim poskusom spreminjanja meril ter iskanja poti k svobodni menjavi dela še precej proračunskih metod. Podrobna študija bi bila potrebna, da bi nesporno opredelili posamezne elemente meril in jih kar se da objektivizirali. To pa presega obseg in namen tega pisanja.

Nesporna resnica je, da s sedanjimi merili za financiranje visokega šolstva niso zadovoljni niti financiranci niti financirji ter da je sedaj veljavni sistem financiranja, t. i. realne dejavnosti pripeljal visoko šolstvo v tako kritičen položaj, v kakršnem najbrž po vojni še ni bilo. Delež za funkcionalne izdatke se že nekaj let zmanjšuje, kar siromaši pedagoški proces, mi pa govorimo in zahtevamo učinkovitejše šolanje. Mnoge delovne organizacije pokrivajo izdatke rednega pedagoškega procesa iz dohodkov dopolnilne dejavnosti, ker bi bil sicer še siromašnejši. Osební dohodki visokošolskih učiteljev, ki predstavljajo nagrado za redno dejavnost, že nekaj let ne rastejo skladno z osebniimi dohodki v drugih dejavnostih. Omenil sem že, da to zelo otežkoča ali celo onemogoča priliv strokovno najbolj sposobnih in samoupravno angažiranih strokovnjakov iz gospodarstva in drugih dejavnosti med vrste visokošolskih učiteljev. Določilo 71. člena zakona, ki omogoča izvolitev priznanega strokovnjaka iz prakse brez doktorata v naziv docenta in izrednega profesorja, postaja ob bistveno nižjih osebnih dohodkih v visokem šolstvu za ljudi iz gospodarstva nestimulativno, k temu pa je v petih letih obvezno opraviti še doktorat.

Takšno stanje je v popolni oporeki z vidiki smotrne dolgoročne kadrovske politike in izjavami o stalnem pretoku kadrov. Že danes čutimo negativne posledice takšne politike financiranja, jutri jih bomo še bolj. Kdo bo odgovoren za škodo?

MATJAŽ MULEJ:

O merilih za financiranje visokega šolstva nimam izrazite slike, ker se po interni delitvi dela nisem bil z njimi nikoli dolžan ukvarjati. Imam pa ob tem »bogokletno« misel, da še vedno dopuščajo zelo neenakomerno obremenitev učiteljev in s tem dajejo tistim, ki so hkrati manj obremenjeni in ne uspejo najti raziskovalnih nalog in s tem dodatnih virov, možnost, da tožijo nad slabim položajem, istočasno pa drugim odpirajo možnost, da postavljajo vse visoko šolstvo v nerealno luč, ker se pojavljajo na vrhu lestvic najvišjih osebnih dohodkov. To se dogaja, ker štejemo pedagoško in raziskovalno delo za dve plati iste medalje, imamo pa za

njiu dve povsem ločeni skupnosti in neposredno budžetsko financiramo (v OD) le pedagoško delo. Tak položaj govori v prid omenjeni zamisli o kombiniranem združevanju dela iz odgovora k 4. Povsem dobesedna izvedba takega načela seveda ne pomeni, da bi človek, ki raziskuje dialekte, to moral opustiti in npr. lektorirati tovarniški tisk. Obstaja dovolj institucij, ki bi mu omogočale njegovo delo, če bi se ujemalo z družbeno dogovorjenim prednostnim programom (npr. akademija znanosti in umetnosti). Svobodni strelci pa morajo za svojo svobodo tudi nekaj plačati.

DANIJEL PUČKO:

Merila so takšna, kot smo jih bili v preteklosti pripravljeni razviti in se zanje dogovoriti, oziroma ne dogovoriti. Imajo vrsto slabosti. So pojava oblika preteklih izkušenj v financiranju visokega šolstva s primesmi novega, tj. s primesmi poskusa uveljaviti nagrajevanje po delu na sektorju zgolj pedagoškega dela. V tej smeri so izrazito količinsko naravnana. Skoraj v celoti dopuščajo zanemarjanje standardov kakovosti pedagoškega dela. Trenutno so navidezno zelo pereča točka visokošolske problematike. Navidezno pravim zato, ker je pravi vzrok težavnega materialnega položaja vrste visokošolskih organizacij prej v tem, da režemo glede na obseg dela, ki ga opravljajo univerzitetni delavci, iz leta v leto visokemu šolstvu relativno manjši kos pogače od narodnega dohodka, kot v tem, da so merila čisto zanič. Če je temu tako, potem se v drugi luči kaže tudi teza vrste visokošolskih organizacij, da je kadrovski razvoj nekaterih strok v naši družbi ob teh merilih ogrožen. Zanimivo in logično hkrati je, da je to teza predvsem tistih visokošolskih organizacij, ki so po mojem mnenju kadrovske nekoliko »bogatejše«.

Menim, da je treba ta problem drugače postaviti. Postaviti je treba vprašanje, ali vlagamo v naši družbi dovolj v razvoj znanstvenih kadrov in ali vlagamo v ta razvoj na najprimernejših točkah. S tem seveda ne trdim, da bi se v procesu sporazumevanja znotraj visokega šolstva ne dalo obstoječa merila financiranja izboljšati.

MATJAŽ MULEJ:

Zunaj postavljenih vprašanj bi želel sprožiti še eno vprašanje, ki po moji misli nujno sodi v kontekst teme »Univerza danes«, kot teme o univerzi v samoupravnih družbi. Gre za notranji sestav študijskega programa, s katerim študent postopno postaja samoupravni strokovnjak. Živel bo v samoupravni družbi, v vlogi nadpoprečno vplivnega, dokler mu bodo ljudje zaupali in dokler bo znal z njimi sodelovati. Mlad ameriški profesor, ki je nedavno obiskal ekonomski visoki šoli obeh slovenskih univerz, je svoj osrednji vtis strnil v ugotovitev, da je samoupravna družba bistveno (in to ugodno) različna od ameriške, ker temelji na sodelovanju namesto na tekmovanju, ki je skorajda samo sebi namen (pri

njih). Žal je tak položaj v vsakdanji praksi še dosti manj resničen kot v modelu. Za uresničevanje modela pa je bistven vsak občan in njegov vpliv, še zlasti torej najvplivnejši, to pa bodo zlasti najbolj strokovni, če bodo imeli zaradi svojih lastnosti sposobnosti, zaradi katerih jim bodo ljudje zaupali, jih bodo jemali resno. Za tak položaj pa je bistvena sestava programov, ker vpliva na vzgojo in znanje. Če je enostransko specializirana in zgolj ozka, bo diplomant ozek strokovnjak, prej tehnokrat kot samoupravni strokovnjak, obenem pa tudi manj ustvarjalen, ker bo lažje postal sredstvo drugim, širše razgledanim, povezujočim. Prvi korak stran od tega problema smo napravili z uvedbo »temeljev marksizma«, kar pa se je pokazalo marsikje premajhno ali zaradi premalo življenjskega obravnavanja s premalo povezovanja teorije s prakso, ali pa zaradi mnenja, da je ta predmet pač predmet, izpit, muka, nujno zlo, ki s stroko nima nič skupnega (kot da dialektične in materialistične zakonitosti ne veljajo tudi za odnose med deli stroja itd.). Tako potem diplomanti preslabo razumejo okolje, v katerem živijo, in se niso sposobni vključiti v odnose v združenem delu (kot so nam na vseh lanskih posvetih povedali tovariši iz nešolskega združenega dela). Dejstvo pa je vendarle, da delavec ne živi samo pri svojih opravilih in nalogah na nekem izoliranem delovnem mestu (kar seveda mora znati), ampak tudi sodeluje z drugače specializiranimi delavci, se z njimi združuje v TOZD in druge OZD in mora imeti osnovo za razumevanje te organizacije, vsega našega gospodarstva in vse naše družbe, ne pa samo znati delati na tistem delovnem mestu in ubogati (in s tem postati manj ustvarjalen, kot bi zmogetel). Vsi ti vidiki morajo najti odsev v študijskih programih.

ANDREJ KIRN

Struktura in družbena opredeljenost produktivnih sil*

(v sodobni sovjetski teoretični misli)

Sovjetski avtorji ugotavljajo (V. G. Marahov), da ni vseobsegajoče, obče sociološke, historično-materialistične teorije produktivnih sil. Problem produktivnih sil je za A. A. Zvorykina osnova marksistične teorije družbenega razvoja (1; 23).**

V sovjetski literaturi po Marahovu prevladuje pojem materialnih produktivnih sil, kar je vodilo k izenačitvi z eno stranjo produktivnih sil; objektivnimi produktivnimi silami. Tudi vprašanje energetskega vidika produktivnih sil ni zadovoljivo rešeno. Klasiki marksizma so pripisovali velik pomen preobrazbi naravnih sil v družbene produktivne sile in vplivu novih virov energije na družbene odnose. Znanost kot neposredno produktivno silo so mnogi sovjetski avtorji izključevali, ker je bilo videti, da je v protislovju s tezo historičnega materializma o materialni naravi produktivnih sil.

Razvoj produktivnih sil je hkrati oblika in način razvoja samega človeka tako neposrednih producentov kot tudi vseh individuov. Razvoj tehničnih produktivnih sil je v nekaterih produkcijskih načinih prinesel degradacijo in osiromašitev neposrednih producentov. Šele z ZTR se odpirajo možnosti, da bo razvoj samih producentov postal najbolj učinkovita oblika razvoja vseh drugih produktivnih sil. Bistvo produktivnih sil ni v tem, poudarja Marahov, da imajo naravni temelj, ampak da so družbene produktivne sile. Zunaj družbenih odnosov produktivne sile zgubijo svojo kvaliteto produktivnih sil. Naravni procesi po sebi ne spadajo k družbenim produktivnim silam. Produktivnih sil ni mogoče okarakterizirati kot tehnični pojav (3; 22).

Pojem družbenih produktivnih sil presega okvirja pojma materialnih produktivnih sil (3; 23). Pri produktivnih silah so preveč poudarjali pre-

* Omenjena razprava je odlomek iz širše raziskovalne naloge »Znanstveno-tehnična revolucija in družbene spremembe«, ki jo financira RSS.

** Prva številka v oklepaju zaznamuje ustrezno enoto iz seznama navedene literature, druga pa stran navedenega dela. Uporabljene kratice: ZTR = znanstveno tehnična revolucija, VF = Voprosy filosofii, SNTR = Sovremennaja naučno-tehničeskaja revolucija.

oblikovanje naravnih snovi in procesov, ki ustrezajo potrebam družbenega razvoja, pozabljali pa so na preoblikovanje samega človeka.

V sovjetski literaturi načelno trdijo in priznavajo, da je človek glavna produktivna sila, toda I. N. Jastromski (3; 27) točno ugotavlja, da so pa v konkretni analizi vsi raziskovalci edini, da so določujoči element produktivnih sil produkcijski instrumenti ali delovna sredstva — in tako obvisi v zraku poprejšnja teza o glavni vlogi človeka v sistemu produktivnih sil. Tezo o odločilni vlogi predmetnih elementov produktivnih sil vrednoti Jastromski kot metafizični materializem. Delo kot medsebojno učinkovanje objektivnih in subjektivnih faktorjev je glavni vir razvoja vseh elementov produktivnih sil in s tem tudi glavni vir razvoja človeka in izpopolnjevanja produkcijskih instrumentov.

Produktivne sile Marahov najprej razdeli na *objektivne in subjektivne produktivne sile*. Subjektivne produktivne sile (človeka) ne smemo razumeti kot nematerialne produktivne sile. Prav subjektivne sile so enotnost materialnih in duhovnih lastnosti, ki jih človek izkorišča v produkciji. Glavna, zlasti perspektivna vloga človeka v produkciji ni povezana z njegovimi fizičnimi, ampak z njegovimi miselnimi sposobnostmi. Zaradi mišljenja človek zavzema aktivni in v tem smislu glavni položaj v produkciji (5; 27). Subjektivne produktivne sile so izraz enotnosti materialne in duhovne strani družbenih produktivnih sil. Nadalje Marahov razdeli produktivne sile še na osnovne in energetske ter na individualne in družbene. Volkov pa razdeli produktivne sile na subjektivne, predmetne in organizacijske (4; 18). Precejšnji teoretski nesporazumi so glede vključitve predmeta dela med produktivne sile. Stališče, da se predmet dela vključi med produktivne sile, je nastalo že v letih 1920—1940, potem je zginilo in se ponovno pojavilo v 50-ih letih. Privrženci vključitve so opozarjali, kako predmet dela opredeljuje produktivno silo dela, raven produktivnosti dela. Produktivna sila je za Marahova družben vzrok, ki spreminja naravo procesa in obliko stvari glede na potrebe družbe. Če se predmet dela a priori postavlja kot produktivna sila, se s tem po Marahovu ignorira čas, v katerem se izvrši preobrazba prirodnega v družbeno (3; 70).

Nekaj ni produktivna sila že zavoljo tega, ker je v njem opredmeteno delo, ker je družbene narave. Šele v funkciji, ko npr. premog postaja pogonsko energijsko sredstvo, ki spreminja predmet, postaja produktivna sila. Raztrganega čevlja v rokah čevljarja kot predmet dela ne moremo označiti za produktivno silo. Iz dinamičnega-funkcionalnega pristopa po Marahovu izhaja, da je npr. traktor kot delovno sredstvo produktivna sila, če pa je v popravilu, ni v tej funkciji, temveč v funkciji predmeta dela. Kemijska tehnologija pa je tudi zabrisala meje med sredstvom in predmetom dela.

V sovjetski literaturi ni zadovoljivo rešeno vprašanje, v čem je temelj razvoja produktivnih sil. Ker je pojem produktivnih sil po eni strani širši od pojma tehnike, ker vključuje tudi človeka, po drugi strani pa ožji,

ker ne vključuje vseh tehničnih predmetov in sredstev človekove dejavnosti, je pojasnitev gibalne sile produktivnih sil neprimerno težji logični in vsebinski problem kot pa pojasnitev tehničnega razvoja ali predvsem produkcijske tehnike. Navadno rešitev dajejo v temle krogu: produktivne sile določajo razvoj produkcijskih odnosov in produkcijski odnosi so glavna gonilna sila razvoja produktivnih sil. Dolgo časa je veljal takšen odgovor kot edino pravilen. Diskusija konec 50-ih let v reviji *Voprosy filosofii* je pokazala, da ni enotnega mnenja glede vzrokov razvoja produktivnih sil. Ni še jasno, ali produkcijski odnosi ali potrebe igrajo glavno vlogo v razvoju produktivnih sil. Marahovo razlikovanje med viri in gonilnimi silami produktivnih sil nam ne pomaga dosti k rešitvi problema. »Viri« se ujemajo z neposrednimi vzroki, »gonilne sile« pa s posrednimi vzroki.

Za Marahova je delo družbena izhodiščna točka razvoja tako objektivnih kot subjektivnih produktivnih sil. Drugi vir razvoja produktivnih sil pa bi bila delitev dela. Toda očitno je, da takšen odgovor ne pomaga iz tautologije, saj v bistvu trdi, da so vzrok razvoja produktivnih sil produktivne sile same, kajti delo samo je združitev objektivnih in subjektivnih produktivnih sil. Na najbolj splošni ravni je najbrž točno, da je produkcijski način sam sebi vzrok razvoja, ne pa da so posamične sestavine produkcijskega načina (potrebe, produktivne sile, produkcijski odnosi, človek za sebe odtrgan od drugih produktivnih sil) glavni vzrok razvoja produktivnih sil.

Produkcijski odnosi ne morajo po Marahovu vedno izstopati kot gonilna sila razvoja produktivnih sil, ker lahko nastopajo kot zaviralna sila. Brez realne produkcije potrebe ne morejo biti zadovoljene in zaradi tega ostaja primat produkcije pred potrošnjo in potrebami. Brez potreb pa produkcija ne bi bila smiselna.

Zaradi tega ker so potrebe pred produkcijo kot njene idealne vzpodbude in motivi, zato še niso nekaj primarnega v razvoju produktivnih sil in samega načina produkcije. Če so potrebe navzoče, še ni namreč rečeno, da so hkrati z njimi navzoči vsi pogoji in možnosti za njihovo zadovoljitev.

Produktivne sile, kot ugotavlja Marahov, s čimer se je mogoče strinjati, niso samo objekt učinkovanja drugih družbenih vzrokov, ampak so tudi same vzrok razvoja različnih strani družbe (3; 223—224).

1. Znanost v sistemu produktivnih sil

Ze v letih 1920—1940 so sporadično nastajale ideje o znanosti kot produktivni sili, ki pa so ostale brez širšega teoretičnega idejnega in političnega vpliva. Te nove ideje so vzniknile iz teoretičnega idejnega ozadja historičnega materializma. Ko je ekonomist S. G. Strumilin v vrstah člankov v letih 1952—1954 razvijal tezo o znanosti kot neposredni produktivni sili, je naletel na oster idejni odpor zlasti filozofov (Glezer-

man), češ da znanost sodi pač v vrhno stavbo, ne pa med produktivne sile družbe. Nasprotna stran se je sklicevala na Marxovo stališče, da produktivne sile vključujejo tudi duhovno potenco proizvodnje. V partijskem programu iz leta 1961 pa je znanost kot neposredna produktivna sila dobila tudi politično-idejno priznanje in od tedaj je dobila domovinsko pravico in se spremenila v vsakdanjo frazo. Vsesplošna izdelava koncepcije znanosti kot neposredne produktivne sile se je oprla na številne postavke klasikov marksizma, zlasti pa na Marxove teze iz *Kapitala* in *Grundrisse*. Odločilno vlogo igrajo zlasti te Marxove ugotovitve:

- kapital ima težnjo, da daje produkciji znanstveno naravo,
- razvoj fiksnega kapitala kaže, do kakšne stopnje je postalo družbeno znanje neposredna produktivna sila in kako so s tem pogoji družbenega življenjskega procesa prišli pod kontrolo generalnega intelekta in do kakšne stopnje so družbene produktivne sile producirane ne samo v obliki znanja, ampak tudi kot neposredni organi družbene prakse, realnega življenjskega procesa.

Opredmetenje znanosti v fiksnem kapitalu ima ob neki določeni ravni razvoja znanosti in tehnike ter ob določenih produkcijskih odnosih obratni učinek na variabilni kapital, to je na same producente, vsaj na njihov največji del. Znanje, opredmeteno v tehničnih sredstvih, naredi odvečno znanje na strani delavskega razreda. Intelektualne potence proizvodnje se kopičijo na eni strani, v minulem delu, medtem ko zginevajo ali pa se ne morejo razvijati v živem delu. Intelektualno osiromašenje dela na strani producentov je postalo pogoj za funkcioniranje opredmetene umnosti. Vladavina minulega opredmetenega mrtvega dela nad živim delom vse bolj izstopa z razvojem kapitalistične produkcije kot vladavina opredmetenega znanstvenega dela nad intelektualno degradiranim, osiromašenim živim delom. Znanost je postala samostojni faktor proizvodnega procesa tako, da se je osvobodila neposrednega živega dela. Znanost je subjektivno (v sloju znanstveno tehnične in upravne inteligence) in objektivno (v tehniki) postala za sebe eksistirajoča umnost in s tem sovražna do največje mase živega dela. Znanost se lahko ponovno združi s to maso živega dela le tako, da neposredno delo zamenjajo tehnična sredstva, da človek izstopi iz neposrednega proizvodnega delovnega ciklusa in da se izvrši temeljita preobrazba družbenih odnosov v smeri socialistične-komunistične družbe.

Po Marahovu vzroke, ki so vodili k zanikanju znanosti kot produktivne sile, ni mogoče ločiti od vzrokov, ki so vodili k zožitvi pojmovanja produktivnih sil sploh. Ker so produktivne sile motrili le z materialne strani, je bila razumljiva prevladujoča težnja, da se znanost izključi iz sistema produktivnih sil. Sprememba znanosti v neposredno produktivno silo je razvojni proces znanosti same in družbene prakse. Sprememba znanosti v produktivno silo se po Marahovu ne sme izenačiti z njeno spremembo v snovne faktorje produkcije, ker to vodi nazaj k stari predstavi, ki produktivne sile zoži na snovne faktorje produkcije. Opredmetena

znanost v tehniki, procesih, predmetu dela, organizaciji, novih ekonomskih odnosih ni več znanost kot takšna. Po Marahovu je treba razlikovati med predstavitvijo znanstvenih dosežkov v produkcijo od preobrazbe znanosti v neposredno produktivno silo (33; 118). Razlikuje tudi preobrazbo znanosti v produktivno silo od poznanstvenjenja produkcije. Poznanstvenjenje je merilo preobrazbe znanosti v produktivno silo, vendar zato z njim ni identično.

V sovjetski literaturi je najbolj obdelana produktivna funkcija naravoslovno-tehničnih znanosti, čeprav je v načelu sprejeto, da vsaka znanost lahko igra vlogo produktivne sile. Ugotavljajo, da še ni zadostno razkrit mehanizem preobrazbe znanosti v neposredno produktivno silo (5; 112). Nekateri avtorji (5; 126, 4; 207) trdijo, da je znanost poleg človeka in tehničnih sredstev postala tretji element produktivnih sil, drugi pa odklanjajo, da bi preobrazba znanosti v neposredno produktivno silo pomenila, da je znanost poleg delovnih sredstev (predmeta) in subjekta dela postala četrti oziroma tretji element produktivnih sil (6; 135).

Znanost je samo kvalitativno spremenila vse ostale elemente produktivnih sil. Preobrazba znanosti v neposredno produktivno silo, je objektivna zakonitost družbenega razvoja. Ta preobrazba ne revolucionira samo proizvodnje, ampak tudi družbene odnose (Marahov). Utrjeno stališče, v glavnem opirajoč na Marxa, je da se je ta preobrazba začela s strojno-kapitalističnim načinom produkcije v 19. st. Svoj polni razmah in dovršitev pa doseže z izgradnjo socializma in komunizma in s kompleksno avtomatizirano proizvodnjo (7; 44).

Večina avtorjev je poudarjala na začetku predvsem opredmetenje znanosti v materialni proizvodnji. Volkov in Majzel pa sta obrnila pozornost tudi na opredmetenje znanosti v ljudeh. Volkov poudarja, da je kardinalna razlika med procesom opredmetenja znanosti v 19. st. in v ZTR. V 19. st. je šlo predvsem za opredmetenje znanosti v tehničnih sredstvih in tehnoloških procesih, ZTR pa zahteva predvsem opredmetenje znanosti v ljudeh. S tem postane prvič v zgodovini človeške civilizacije duhovni razvoj producentov vodilni dejavnik rasti materialne proizvodnje (4; 167). Volkov razlikuje tehnično in osebnostno usmeritev znanosti. Poudarja, da znanost ni postala samo neposredna produktivna sila, ampak da je postala univerzalna produktivna sila (4; 208).

Znanost deluje na proizvodnjo kot neposredna produktivna sila tudi tako, da se na temelju znanosti izdelujejo racionalne forme organizacije in učinkovite metode upravljanja v okviru celotnega narodnega gospodarstva (5; 126). S tem ko je znanost postala neposredna produktivna sila, ni prenehala biti element duhovne kulture, oblika družbene zavesti. Znanost vse bolj razvija svojo prognostično in upravljalško funkcijo, ne pa več izključno interpretativno, kontemplativno funkcijo. Enajsto tezo o Feuerbachu S. A. Heinman prenese tudi na težnjo v razvoju znanosti.

So avtorji, ki trdijo (5; 121), da se bo polna preobrazba znanosti v neposredno produktivno silo uresničila šele v komunizmu, v kapitalizmu

pa je ta proces zavrt zaradi tega, ker je znanost predmet izkoriščanja, ker je njen razvoj enostransko usmerjen proti življenjskim potrebam in interesom ljudskih množic, zaradi konkurenčnega boja in odsotnosti planskega razvoja družbe. V zvezi s tem pa le redkokdaj omenjajo relativno proizvodno neučinkovitost sovjetske znanosti glede na razpoložljive kadre in angažirana finančna sredstva. Navajajo pa pogosto visoke številke (500.000 letno) o koristnih predlogih, tehničnih izboljšavah in patentih, ter procentualni prispevek opredmetenega znanja in stopnje izobrazbe k rasti narodnega dohodka.

Sprememba znanosti v neposredno produktivno silo, trdi upravičeno Marahov, ni samo tehnološko vprašanje, ampak vseobsežen družben problem. Preobrazba znanosti v neposredno produktivno silo je del splošnega procesa ustvarjanja tehničnih pogojev za kompleksno avtomatizirano proizvodnjo (8; 53). Raziskovanje produktivne sile je z obče teoretične ravni stopilo na konkretnjšo, empirično ekonomsko raven. Hitro se razvija posebna disciplina »ekonomika znanosti«. Najbolj je obdelana produktivna funkcija tehničnih in naravoslovnih znanosti in njihove povezave z materialno proizvodnjo. Marahov (3; 132) upravičeno ugotavlja, da je še nezadostna utemeljitev preobrazbe družbenih znanosti v neposredno produktivno silo. Vsake znanosti, ki služi produkciji (npr. delovno pravo, ekonomika), še ne moremo šteti k produktivnim silam. Funkcijo neposredne produktivne sile lahko izpolnijo po Marahovu le tiste znanosti, ki vplivajo na tehnološki način združitve človeka z delovnimi sredstvi (9; 119).

Samo znanosti, ki neposredno služijo razvoju produktivnih sil, so postale neposredna produktivna sila (kot na primer tehnična estetika, inženirska psihologija, fiziologija dela, organizacija dela, socialna psihologija (9; 118). Toda ta Marahova omejitev je zelo šibka in neprepričljiva. Kakšen pa je status tistih družbenih in naravoslovnih znanosti, ki prispevajo k razvoju in ohranitvi fizičnih in duhovnih sposobnosti glavne produktivne sile človeka (kot so npr. pedagogika, znanosti o rekreaciji, športu, medicinske znanosti idr.)? Proces preobrazbe družbenih znanosti v neposredno produktivno silo je po Marahovu povezan z interdisciplinarnimi procesi v znanosti, z zbližanjem naravoslovnih, tehničnih in družbenih znanosti in z rastočo upravljalno in regulativno funkcijo družbenih znanosti.

Glede produktivne funkcije medicinskih znanosti se nekateri sovjetski avtorji sprašujejo, zakaj ne bi šteli delo zdravnika, ki popravlja in vzdržuje delovne zmožnosti osnovne produktivne sile producenta, med produktivno delo? Zakaj pa med produktivno delo uvrščamo dejavnost remontnih delavnic, popravilnic, ki obnavljajo funkcionalne sposobnosti tehničnih produkcijskih sredstev. Nekateri so se opredelili za stališče, da se mora delo zdravnika in učitelja uvrstiti v stroške proizvodnega fonda, čeprav to delo samo neposredno ne proizvaja materialnih dobrin. Medicina postaja vsesplošni nujni pogoj za reprodukcijo delovne sposobnosti

producentov. Medicina je vključena pri razvoju, ohranitvi in reprodukciji človekovih umskih, psihičnih in fizičnih sposobnosti. Medicina se preoblikuje v produktivno silo družbe (10). »Dogmo o nematerialni naravi rezultata dela zdravnikov je treba analizirati« (11; 219). Dogma je absurdna idealistična konstrukcija, saj zdravniki ne zdravijo »čistih duhov«, ampak materialna telesa dejanskih in potencialnih producentov. Marx je poudaril, da se vrednost, ki so jo s svojim delom ustvarili zdravniki, prenaša na vrednost delovne sile. V politično ekonomijo socializma se je že zdavnaj prikradla enačba, da je produktivno delo le delo v materialni proizvodnji. To pa je po Marxovi označitvi vulgarna, snovna opredelitev kriterija produktivnega dela.

Iz Marxove analize produktivnega dela izhaja, da se v socialistični komunistični družbi pojem produktivnega dela nujno razširi zaradi novih družbeno-produkcijskih odnosov in zaradi same materialne narave produkcijskega procesa, ki postaja vse bolj integralen in vključuje dejavnosti, ki so dolgo časa bile bolj ali manj ločene od materialne produkcije (npr. znanost).

Da je neko delo produktivno, je za Marxa dovolj, da je organ »celostnega delavca«, da izvršuje eno izmed njegovih »podfunkcij«. »Celostni delavec« v materialni proizvodnji pa se neprestano razširja in vključuje vedno nove »podfunkcije«. Te Marxove poglede na produktivno delo pritegujejo številni sovjetski avtorji v spopadu s prevladujočo ekonomistično zožitvijo produktivnega dela. Lahko bi trdil, da v socialistično-komunistični družbi neproduktivnih dejavnosti ne more biti, čeprav bo delo posameznikov v teh dejavnostih lahko neproduktivno, brez pomena za užitke in potrebe drugih producentov. Produktivno delo v komunistični družbi je vsako, ki prispeva k vsestranskemu razvoju produktivnih sposobnosti producentov kot vsestranske osebnosti, torej dobi produktivno naravo tudi umetnost, morala, filozofija, šport idr. Vse te dejavnosti lahko krepijo integralne produktivne sposobnosti producentov in njihova produktivna moč ni zožena le na sposobnost proizvodnje materialnih produktov.

2. Družbene determinante znanstveno-tehničnega napredka

Sam nastanek tehnike se povezuje z nedovršenostjo človekovih prirodnih delovnih organov, z njihovo nesposobnostjo, da bi lahko neposredno obdelovali trdi material narave in ga prilagodili svojim rastočim potrebam. To protislovje med fizično organizacijo človeka in nujnostjo preoblikovanja narave se je zgodovinsko razrešilo s pojavom proizvodnih orodij (4; 38—39).

Gudožnik G. S. (12; 12—13) meni, da je z nastankom orodij razrešeno protislovje med univerzalnimi možnostmi človekove roke in njeno neprimernostjo, da bi izvrševala ozke specializirane funkcije pri učinko-

vanju na predmet dela. Sovjetski avtorji vidijo gibalne sile in determinante tehničnega napredka po eni strani v naravnih zakonih oziroma v stopnji razvoja naravoslovja, ki pa predstavlja samo možnosti za tehnično realizacijo. Od družbenih zakonitosti pa je odvisno, ali se bodo spoznane naravoslovne možnosti tehnično realizirale ali ne. Že v času Aristotela so bila znanja iz področja mehanike menda zadostna, da bi proizvedla stroje in parni stroj, ki so prinesli industrijsko revolucijo v 18. st. Teoretično mišljenje, ki se je odtrgalo od neposredne prakse, je omogočilo preseči meje obstoječe prakse.

Družbene zakonitosti opredeljujejo dinamiko in smer tehničnega napredka. Razvoj tehnike se glede tega podreja ekonomskim zakonitostim dane družbene formacije (13; 10). V tej zvezi pogosto navajajo primer sovjetskega izumitelja parnega stroja Polzunova sredi 18. st., ko se njegov izum ni mogel praktično uveljaviti zaradi vladajoče fevdalne družbene strukture takratne Rusije, medtem ko so bili v Angliji dani družbeni pogoji za široko uporabo Wattovega izuma.

Neposredni pritisk družbenih produkcijskih odnosov, potreb in družbene prakse sploh je neprimerno bolj očit na razvoj tehnike kot pa na razvoj znanosti. Pritisk družbene prakse in njenih potreb na naravoslovje je v veliki meri posredovan prek vpliva in pritiska na tehnično prakso in tehnične znanosti. B. M. Kedrov je poudaril, da zlasti razvoj naravoslovja določajo tudi notranja protislovja v samem obstoječem sistemu znanja (14).

Kedrov nastopa tako proti idealističnemu imanentizmu kot tudi proti vulgarni ekonomistično-sociologistični interpretaciji gibalnih sil razvoja znanosti in tehnike. Ker je vulgarni ekonomistični eksternalizem bil bolj razširjen, je Kedrov poudaril, da konkretna marksistična analiza ne bo izvršena, če se ne bo obrnila tudi k notranji logiki razvoja znanosti. Vpliva družbenoekonomskih dejavnikov v razvoju znanosti ni mogoče izenačiti z vlogo ekonomskih, utilitarnih motivov samih raziskovalcev. Lahko obstojijo ekonomske potrebe in pritiski, ki jih raziskovalci zaznajo in nanje odgovorijo, toda s tem še ni rečeno, da je njihov odgovor osebno ekonomsko, utilitarno motiviran. Ekonomske motive raziskovalci tudi radi prikrivajo. Seveda pa ima ekonomska motivacija različno vlogo v primeru, če je celoten dohodek raziskovalca odvisen od njegovih raziskovalnih rezultatov, in različno v primeru, če ima osnovni dohodek zagotovljen in gre samo še za dodatni zaslužek. Učinki znanstveno-raziskovalnega dela so dolgoročno gledano praktični, ne da bi bili raziskovalci nujno ekonomsko praktično motivirani. Lahko pa so raziskovalci ekonomsko motivirani, pa njihovi rezultati kljub temu nimajo praktičnih učinkov. Treba je razlikovati med motiviranostjo raziskovalcev v znanosti in objektivnim učinkom njihovega dela. Niso redki primeri, ko so raziskovalci sami podcenjevali ali celo zanikali praktični pomen svojih odkritij, čeprav je preteklo samo nekaj let, pa so se odkritja že tehnično in ekonomsko realizirala.

Prav tako se nujno ne ujemajo utilitarni cilji z utilitarnimi motivi; npr. razvojna raziskovanja imajo vedno utilitaren cilj, toda s tem pa ni nujno, da so nosilci teh raziskovanj utilitarno motivirani, da jih vršijo iz utilitarnih nagibov. Teza, da so znanstvenotehnološka odkritja in iznajdbe zgolj odgovori na človekove potrebe, je v očitnem sporu z dejstvom, da znanost in tehnika več stoletij nista odgovorili na človekove potrebe, čeprav so bile izražene, včasih tudi na mitološki, utopični način, po drugi strani pa je do znanstvenotehnoloških rešitev prišlo, a kljub temu večina ljudi ni mogla zadovoljiti svojih potreb zaradi politično-ekonomskih odnosov.

Če so spodbude, potrebe in družbeni pogoji za znanstvenotehnično rešitev dane, potem je rešitev odvisna od razpoložljivega znanja o danem problemu, od relevantnega znanja drugih področij ter od števila in sposobnosti raziskovalcev. Kedrov ugotavlja, da so potrebe lahko navzoče, a problem kljub temu ostane nerešen. Navaja primer iz časa Napoleonomskih vojn, ko je Francija bila odrezana od vrste blaga, ki ga je uvažala iz Indije (npr. indigo). Francoski inženirji so se vrgli na reševanje naloge, Napoleon je razpisal celo nagrado, a problem je kljub temu ostal nerešen še mnogo desetletij (14; 19).

Praska in družbena potreba pred znanost prineseta problem, ne moreta pa ji povedati, kako naj ga reši in ali je sploh rešljiv v danih okoliščinah. Potrebe produkcije avtomatično ne določajo, kdaj in kako naj znanost napravi ustrezno odkritje. Zgrešeno je vse dejavnike razvoja znanosti in tehnike reducirati na »iznajditeljski duh«, na estetske in spoznavne potrebe znanstvenikov in inženirjev (lepota, simetrija, enostavnost, red, radovednost), prav tako pa jih je napačno osiromašiti na potrebe družbene prakse ali pa celo na potrebe produkcije.

Mnogi znanstveni dosežki niso nastali tam, kjer so bile največje potrebe (npr. astronomija se ni razvila v pomorskih deželah, kot sta Portugalska in Španija, ampak v Italiji in Poljski). Smešno bi bilo trditi, da so neevklidsko geometrijo porodile družbeno-ekonomske in tehnološke potrebe dobe. Družbeno-ekonomske, tehnične potrebe dobe so posredovane preko globalnih makro in mikro družbenih pogojev raziskovalca in prek specifične družbeno-psihološke reaktivnosti posameznika na te potrebe. Povezava med posameznikom in družbenimi potrebami se zgodovinsko spreminja. Danes je vse manj možnosti, da bi posameznik opravljal »privatne študije« na naravoslovno-tehničnem področju. Naloge in cilje tudi temeljnega raziskovanja danes neprimerno bolj opredeljujeta družbena praksa in potreba kot pa v 19. ali do prve polovice 20. stoletja. Karpov (15) je klasificiral pet glavnih motivov znanstveno-tehničnega ustvarjanja:

1. Ekonomsko-utilitarni motivi.
2. Spoznavni motiv, ljubezen do znanja, do novega.

Raziskovalci ne ustvarjajo samo iz dolžnosti, da bi zadovoljili potrebe družbe ali da bi razvijali produktivne sile. Znanost je sicer izšla iz

neposrednih potreb, toda hkrati pa je tudi postajala samostojna potreba človeka (G. N. Volkov). Vedoželjnost predpostavlja, da se človek zna čuditi nečemu, da ga mnogo preseneča. Kdor je zgubil to čustvo, je mrtev za znanost in ustvarjanje.

3. Želja za ugledom, veljavo in slavo. Da veljava igra pomembno vlogo v znanosti, kažejo številni spori o avtorstvu nekaterih odkritij. Einstein se je izrazil, da od vseh učenjakov, s katerimi se je srečal, edino Maria Curie ni kazala nečimrnosti.

4. Moralni motivi: pomagati ljudem, biti koristen.

5. Patriotični motivi: pomagati svoji domovini, dvigati njen ugled in varnost.

Najbolj sistematično je dejavnike razvoja znanosti obdelal O. M. Sičivica (16), ki jih je združil v tele osnovne skupine:

- socialno-ekonomski dejavniki znanstvenega napredka,
- proizvodno tehnični dejavniki,
- organizacijsko-prakseološki dejavniki,
- logično-metodološki dejavniki,
- informacijsko-semiotični dejavniki,
- biološko-psihološki dejavniki,
- etično-aksiološki.

Poudarja, da se pomen vsakega dejavnika zgodovinsko spreminja in da ima lahko vsak dejavnik represivno ali akceleratorijsko funkcijo. Poudarja, da družbenoekonomski odnosi igrajo odločilno vlogo pri razvoju znanosti. Njegova analiza dejavnikov je empirično-opisna intuitivna in nam ne daje predstave, v kakšnem obsegu in načinu neki dejavnik zavira ali pospešuje stvarni razvoj znanosti. Primerljiva analiza družbenoekonomskih dejavnikov razvoja znanosti v kapitalizmu in socializmu pa je v nekaterih ocenah zelo ideološko pristranska, čeprav omili ali zavrača nekatere ustaljene ideološke ocene, ki so jih vsaj do sredine 60-ih let zastopali številni raziskovalci. Tako prizna, da je vpliv kapitala na razvoj znanosti dvojne narave: pospešujoč in zavirajoč, da vmešavanje države v ekonomsko in znanstveno življenje kapitalistične družbe omogoča nadaljnjo rast produktivnih sil in da je v tem smislu to vmešavanje progresivno (16; 17).

Mnogi sovjetski avtorji so pogosto, kadar so opisovali militarizacijo znanosti v ZDA in drugih kapitalističnih deželah, kratkomalo zamolčali, kakšno je angažiranje znanosti za vojaške namene v SZ. Sičivica se tega bežno dotakne z opravičilom, da je takšno angažiranje znanosti nujno zaradi obrambnih ciljev, zaradi nevarnosti kapitalistične agresije in vojaških prizadevanj potencialnih agresorjev (16; 21). Prizna pa, da to ni nič manj škodljivo kot militarizacija znanosti v kapitalističnih deželah. Militarizacija znanosti v kapitalističnem taboru da potegne za seboj militarizacijo znanosti v celem svetu. »Sodobni kapitalizem deformira podobo znanosti ne samo v nacionalnem, ampak tudi v mednarodnem obsegu« (16; 21).

Ugotavlja, da je odnos do znanosti v kapitalistični družbi komercialno-potrošniški, a hkrati toži, da je znanost v Sovjetski zvezi premalo usmerjena k družbeni praksi in potrebam, da je premalo doktorjev znanosti zaposlenih v gospodarstvu. Kaže na nezaposlenost znanstvenikov in inženirjev v ZDA ter socialne razlike v sistemu izobraževanja in na skrivanje znanstvenih rezultatov. Nedvomno je daleč od stvarnosti njegova trditev, da v socializmu zgubi svoj smisel takšen pojem, kot je trgovska in tehnična tajnost (16; 50).

Osnovno negativno protislovje med znanostjo in kapitalistično družbo odkriva v tem, da je znanost vseobče človekovo delo in torej najbolj ustreza bistvu vseobče družbene lastnine, ne pa privatno kapitalistični ali državno-kapitalistični lastnini. Ne sprašuje pa se, koliko pa ustreza državno-socialistični lastnini.

Dejavniki tehničnega napredka so še bolj kompleksni kot dejavniki razvoja znanosti. Tu imajo še bolj odločilno vlogo družbeno-ekonomske determinante. Inovacijski proces, prek katerega se uresničuje tehnični napredek, ni samo tehnični, ampak v prvi vrsti družben proces v trojnem smislu:

a) V rastoči kolektivni naravi inovacij, ki pa je značilna prav tako za znanstvene invencije. Marx je že postavil hipotezo, da bi zgodovina tehnike pokazala, kako malo izumi pripadajo posameznikom.

b) Odvisnosti inovacijskih procesov od družbenih pogojev.

c) V družbenih učinkih in posledicah inovacij.

Inovacijski proces je po eni strani opredeljen z ravni in akumulacijo naravoslovno-tehničnih spoznanj, po drugi strani z družbenoekonomskimi možnostmi, potrebami in družbenimi cilji proizvodnje. Internalistični teoretiki, ki so poudarjali predvsem notranjo avtonomno logiko znanstvenotehničnega napredka, so trdili, da so tehnične inovacije nujna posledica akumuliranega naravoslovnotehničnega znanja. Ta vidik je treba upoštevati, toda ne smemo ga izolirati od zunanjih družbenih determinant. Internaliste je zavedlo to dejstvo, da konstruktivna dejavnost teoretičnega mišljenja dejansko poteka lahko daljše obdobje brez neposredne zveze s praktično proizvodno in eksperimentalno dejavnostjo. Ju. S. Meleščenko (17) je sistematiziral tri temeljne skupine notranjih zakonitosti razvoja tehnike:

a) Prva skupina je povezana z naravno materialno podlago tehnike in z napredkom v tehničnem izkoriščanju naravnih procesov in materialov (razširitev asortimenta naravnih materialov, vse širša tehnična uporaba umetnih materialov, tehnično obvladovanje novih oblik gibanja materije, izkoriščanje novih in močnejših virov energije, intenzifikacija procesov, rastoča smotrnost v tehničnem izkoriščanju procesov).

b) Druga skupina je povezana s progresivnimi spremembami v strukturi in funkciji tehničnih sredstev (ročna tehnika, mehanizirana in avtomatizirana tehnika).

c) Tretja skupina obsega zveze in odnose med posamičnimi področji tehnike v procesu njenega razvoja. Te zakonitosti zadevajo tehnični razvoj v celoti. Uveljavljata se dve zakonitosti:

- neenakomerni razvoj posamičnih tehničnih področij,
- revolucionarne spremembe izhajajo iz produkcijske tehnike in se v njej zaključujejo.

Meleščenko pa ni pokazal specifične povezave teh notranjih zakonitosti tehničnega razvoja z zunanjimi družbenoekonomskimi zakonitostmi. Notranja »tehnična protislovja« med različnimi tehničnimi parametri ter protislovja, ki izhajajo iz neusklajenosti različnih ravni tehničnega razvoja posamičnih produkcijskih panog, ni dovolj povezana z družbenimi protislovji.

Majhen del uspešnih industrijskih inovacij je med tistimi inovacijami, ki so bile inicirane samo z notranjo logiko znanstvenotehničnih možnosti. Za uspešen konec inovacijskega procesa je izredno pomembno, da so bile zunanje družbene determinante navzoče že pri samem začetku inovacijskega procesa. Vzroka tehničnega napredka ni mogoče pojasniti brez enotnosti potreb, interesov, ciljev, znanja ter ekonomsko-kadrovskih in materialnotehničnih možnosti.

Med *makrodružbene determinante* inovacijskega procesa tehničnih inovacij je mogoče uvrstiti tele:

- družbeni način proizvodnje, razmerje med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi,
- zgodovinska raven razvitosti potreb,
- velikost trga in kupna moč prebivalstva,
- konkurenčnost na nacionalnem in svetovnem trgu,
- nacionalna strategija tehničnega razvoja: ofenzivna, absorpcijska, adaptivna,
- splošni normativni predpisi, ki opredeljujejo pogoje gospodarjenja in inovacijske dejavnosti,
- narava političnega sistema: njegova centraliziranost ali decentraliziranost, stopnja njegove mednarodne odprtosti ali zaprtosti, ali so njegovi družbenopolitični odnosi taki, ki omogočajo in spodbujajo ustvarjalnost, kritičnost, medsebojno zaupanje,
- vloga bančnega sistema in države v znanstvenotehnični politiki,
- organizacija izobraževalnega sistema,
- razvit ali nerazvit sistem povezav med temeljno znanostjo in razvojem,
- družbeni status raziskovalnega dela,
- družbene norme in vrednote do znanstveno-tehničnega napredka.

Med *mikrodružbene determinante* tehničnega inovacijskega procesa je mogoče uvrstiti tele:

- dolgoročna ali kratkoročna planska usmerjenost delovne organizacije,

— hitrost tehničnega napredka v dani panogi in konkurenčna aktivnost proizvodno istovrstnih delovnih organizacij,

— način organiziranja raziskovalnega dela v delovni organizaciji, njegova samostojnost in hkrati povezanost s celotno delovno organizacijo,

— način financiranja raziskovalnega dela,

— kvaliteta raziskovalcev in njihova angažiranost na relevantnih problemih,

— splošno socialno-psihološko ozračje v raziskovalnem sektorju.

Bistveno gonilno silo razvoja tehnike nekateri sovjetski avtorji vidijo v protislovju med produktivnimi silami in produkcijskimi odnosi, drugi pa v konstantni rasti družbenih potreb po materialnih dobrinah. Stalna rast družbenih potreb po materialnih dobrinah opredeljuje osnovno zakonitost razvoja tehnike, njen eksponencialni napredek (18; 4). Rastoče potrebe pa opredeljuje rast prebivalstva, toda ker pospešeni razvoj tehnike znatno prehiteva stopnjo rasti prebivalstva, pomeni, da razvoj tehnike ne spodbuja samo števila potrošnikov, ampak tudi rast potrošnje materialnih dobrin vsakega člana družbe (18; 4). Potrebe po večji količini tekstilnih produktov v Angliji v sredini 18. st. so prišle v protislovje z možnostmi ročne proizvodnje. To protislovje se je razrešilo z izumom tkalnih in predilnih strojev. Včasih se družbene potrebe po novi tehniki pojavljajo zelo očitno, tako da neposredno preraščajo v konkretne tehnične formulirane naloge.

Razmerje med tehniko in potrebami je mnogostransko in dialektično. Tehnika spodbudi nove potrebe, a hkrati potrebe in uporaba tehnike spodbudijo novo tehniko. V tej zvezi se opira na Marxovo dialektiko potreb — produkcije in potrošnje. Na začetku svoje zgodovine je človek s pomočjo tehnike zadovoljil predvsem svoje tekoče, neposredne, primarne eksistenčne potrebe, zdaj pa človek s pomočjo tehnike zadovoljuje tudi svoje oddaljene, perspektivne potrebe. Marahov uvaja pojem »tehnične potrebe«, ki v nasprotju z individualnimi potrebami nastajajo v neposredni produkcijski praksi na temelju protislovij tehničnega napredka. Tehnične potrebe stimulirajo rešitev tehničnih protislovij.

Avtorji SNTR (5) trdijo v isti sapi, da so gonilne sile razvoja tehničnih sredstev težnje človeka, potrebe družbe po materialnih in kulturnih dobrinah, da se tehnična sredstva razvijajo pod vplivom ekonomskih zakonitosti in končno, da je za njihov napredek odgovorna celota faktorjev. Na splošno pa so slabo raziskane v sovjetski literaturi mikro družbene determinante tehnično inovacijskih procesov. V monografiji A. I. Uvarova (19) so predvsem sistematizirane in obdelane tehnične-informacijske faze inovacijskega procesa, ne pa sociološki, ekonomski, psihološki vidiki. V načelu pa se avtor strinja, »da je razvoj nove tehnične naprave plod ustvarjalne sinteze raznovrstnih znanj naravoslovnih in tehničnih znanosti, ekonomike, organizacije proizvodnje, tehnične estetike, psihologije idr.« (19; 180).

CITIRANA LITERATURA:

1. Zvorykin A. A., *Nauka, proizvodstvo, trud*, Moskva 1965.
2. Zvorykin A. A., »Material'no-tehničeskaja baza komunizma«, VF, št. 5, 1960.
3. Marahov W. G., *Struktura i razvitie proizvoditel'nyh sil socialističeskogo obščestva*, Moskva 1970 (dostopen mi je bil le nemški prevod);
Marahov W. G., *Struktur und Entwicklung der Produktivkräfte in der Socialistischen Gesellschaft*, Berlin 1972.
4. Volkov G. N., *Istoki in gorizonty progressa — Sociologičeskie problemy razvitija nauki i tehniki*, Moskva 1967.
5. *Sovremennaja naučno-tehničeskaja revolucija, Istoričeskoe izsledovanie*, Moskva, 1967.
6. Bel'kind L. D. Veselovskij O. N. Konfederatov I. Ja. Snežberg Ja. A., *Istorija energetičeskoj tehniki*, Moskva 1960 (2. izdaja).
7. Kuzin A. A., »Proizvoditel'nye sily i nauka« v: *Process prevraščeniya nauki v neposredstvennuju proizvoditel'nuju silu*, Moskva 1971.
8. Kuzin A./Šuhardin S. V., *Sovremennaja naučno-tehničeskaja revolucija«*. *Komunist*, št. 16, 1964.
9. Marahov V. G., »Nauka kak faktor regulirovanija i upravljenija proizvodstvom«, v: *Process prevraščeniya nauki v neposredstvennuju proizvoditel'nuju silu*, Moskva 1971.
10. *Medicinskaja gazeta*, 20. maja 1966.
11. Giljarevskij/Tarasov: *Dialektičeskij materializm i medicinskaja diagnostika*, Moskva 1973.
12. Gudožnik G. S., *Naučno-tehničeskij progress: suščnost', osnovnye tendencii*, Moskva 1970.
13. Zvorykin A. A./Osmova I. I./Černyšev V. I./Šuhardin S. V., *Istorija tehniki*, Moskva 1962.
14. Kedrov B. M., *O marksistskoj istorii estestvoznaniya*, Moskva 1968.
15. Karpov M. M., *Osnovnye zakonomernosti razvitija estestvoznaniya*, Rostov 1963.
16. Sičivica O. M., *Faktory naučnogo progressa*, Voronež 1974.
17. Meleščenko Ju. S., »Tehnika i zakonomernosti ee razvitija«, VF, št. 10, 1965.
18. Kudrjavcev P. S./Konfederatov I. Ja., *Istorija fiziki i tehniki*, Moskva 1960.
19. Uvarova A. I., *Naučnyj progress i razrabotka tehničeskikh sredstv*, Moskva 1973.

ANDREJ GRAHOR

Upokojenec ali delavec v združenem delu?

Namen tega članka ni razprava o teoretskih osnovah celotne prilagoditve pokojninskega sistema naši ustavi, zakonu o združenem delu in principom, ki sledijo iz obvladovanja delavcev z minulim delom družbe. Čeprav je taka razprava vedno bolj nujna, bi zahtevala mnogo več in pot do uresničitve opisanega pristopa še ni v celoti najdena. Zato bo teh nekaj vrstic posvečenih le zadnji spremembi položaja upokojencev in delavcev, ki že imajo pravico do pokojnine; znano je, da je to spremembo uzakonila Skupščina SR Slovenije na svojem zasedanju 25. decembra 1978.

Po obsegu sprememb v obstoječih zakonih izgledajo spremembe relativno zelo skromne, a precej zapletene. Po svoji politični vsebini pa so dejansko istočasno zelo preproste in zelo daljnosežne.

Ob izdelavi zakona o združenem delu je v zveznih svetih prišlo do poglobljene razprave o zaposlovanju upokojencev. Gre za eno od praktičnih vprašanj pravice do dela in pa seveda za dovolj zapleteno teoretično vprašanje. V naši družbi ima vsakdo pravico do dela. Vemo pa, da v nekaterih delih Jugoslavije tudi danes več ljudi išče delo, kot pa je družbeno produktivnih delovnih mest. Ali je torej možno reči, da je delovno mesto, na katerem uresničuje svojo pravico do dela, za upokojenca pokojnina? Tega vprašanja ni nihče tako postavil, še manj na njega odgovoril z »da« ali »ne«. Pač pa je prevladalo stališče, da je ureditev možnosti, da delavec ostane na delu, ko je že izpolnil pogoje za pokojnino, v veliki meri tudi vprašanje konkretnih razmer v posamezni republiki, oziroma avtonomni pokrajini. Zato zakon o združenem delu le postavlja načelo, da delavcu delovno razmerje preneha, ko izpolni pogoje za upokojitev, če zakon ne določa drugače. S tem je bil, praktično, v zakon o združenem delu zapisan dogovor, da vprašanje uredijo republiški zakoni o delovnih razmerjih.

V naši republiki je ves čas teh razprav prevladovalo stališče, da ne gre samo zaradi izpolnitve pogojev za prejemanje pokojnine zahtevati od delavca, da preneha delati. Prav možno se nam zdi, da ima delavec še željo, potrebo po ustvarjalnem delu in da si njegovo nadaljnje delo želijo tudi njegovi sodelavci. Zato je bila pri nas taka rešitev tudi uzakonjena: delavec lahko kljub izpolnjenim pogojem za prejemanje pokojnine ostane na

delu, če se o tem sporazumejo delavci njegove temeljne organizacije in on sam. Praksa je primernost, družbenoekonomsko upravičenost in humanost te rešitve že potrdila. V naši republiki sedaj aktivno dela pomembno število delavcev, ki so že izpolnili pogoje za upokožitev.

Sistem, ki smo ga sprejeli, pa je imel eno pomanjkljivost, ki je vzbujala hude negativne reakcije in privedla upokožence, ki so delali, v hudo dilemo. Bilo je mogoče prejemati pokojnino in biti v delovnem razmerju z vsemi materialnimi pravicami, ki iz tega sledijo.

Nemajhno število delavcev je to moralno dilemo rešilo v sebi — imeli so sicer vse dokumente o odmeri pokojnine, toda niso se upokožili in niso prejeli pokojnine, ampak le osebni dohodek.

Drugi delavci iz objektivnih ali subjektivnih vzrokov niso šli to pot. Prejemali so tako pokojnino, kot osebni dohodek. Za take situacije je bil v naši republiki uveljavljen poseben, dodatni prispevek, ki naj bi zajel večji del dvojnih prejemkov, ako so presegali družbeno sprejemljive zneske. V skrajnih situacijah je obveljalo, da upokoženec-delavec vendarle prejema vsaj 10 % svoje pokojnine, kot pravice iz minulega dela. Očitno je prišlo do položaja, ki je zadovoljeval le malo koga. Obenem je taka rešitev materialno vzpodbujala odhajanje v pokoj čim prej, da bi potem tak »mladoupokoženec« vztrajal na delu in ob bistveno manjši pripadnosti svojemu kolektivu prejemal opazno višja sredstva za osebno potrošnjo. Tako so bila materialno vzpodbujena tudi vsa prizadevanja za pridobivanje beneficiranega staža — bolj ko je bilo beneficiranje dejansko neutemeljeno, večja je bila možnost, da se nekaj let uživa dvojni status in prejema poleg pokojnine še osebni dohodek.

Družbeno nesprejemljivost takega stanja je izrecno ugotovil XI. kongres ZKJ. V resoluciji tega kongresa je sprememba predpisov, ki so to stanje omogočali, izredno postavljena kot ena od nalog članov ZK.

Izvedba tako načelno dogovorjene spremembe je zahtevala, da se odpravi, oziroma prepreči dvojni status. Za doseg tega cilja je bilo treba spremeniti in dopolniti tako nekatera določila zakona o pokojninskem in invalidskem zavarovanju, kot tudi nekatera določila zakona o delovnih razmerjih. Potrebno je bilo ugotoviti obseg zaposlenosti upokožencev, proučiti oblike, ki so družbenoekonomsko koristne in potrebne, kakor tudi pojavne oblike, ki so dale škodljive rezultate.

Tako je bila uzakonjena nova ureditev. Kot osnovno velja poudariti načelo, da nihče ne more biti istočasno upokoženec in delavec v delovnem razmerju. To velja za vse, ki so zavarovani v Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja v SR Sloveniji in tudi za vojaške zavarovance, za katere se po zveznih predpisih uporablja republiška ureditev. Od tod sistemsko najpomembnejša določba, po kateri upokoženec, ki sklene delovno razmerje, postane delavec v združenem delu z vsemi pravicami, obveznostmi in odgovornostmi in se torej »reaktivira« po samem zakonu. Za ta čas pa ne more hkrati z osebnim dohodkom za opravljeno delo prejemati še pokojnine: v tem času uživanje, oziroma izplačevanje

pokojnine počiva, miruje. Izplačevanje se zopet začne, ko tak delavec preneha z delom v delovnem razmerju.

Če upokojenec nima polne pokojninske dobe (40 oziroma 35 let — borci 35 oziroma 30 let), se mu čas te zaposlitve šteje za odstotno povečanje že uveljavljene pokojnine. To pomeni, da se mu pokojnina za vsako leto poveča za 2 % pokojninske osnove. Prav tako se takemu upokojencu osebni dohodek iz te zaposlitve všteva v pokojninsko osnovo, t. j. ima pravico do nove odmere pokojnine.

Če upokojenec že ima polno pokojninsko dobo, se mu osebni dohodek iz te zaposlitve lahko upošteva za novo odmero pokojnine. Lahko pa se mu že odmerjena pokojnina poveča za vsako leto zaposlitve, če tako predvideva statut Skupnosti pokojninskega in invalidskega zavarovanja v SR Sloveniji (sedaj za 1 % pokojnine — ne pokojninske osnove — do največ 5 %).

Že omenjene določbe kažejo temeljni smoter predlaganih sprememb in dopolnitev: omogočiti, da delavec ostane aktiven, dokler in v obsegu, kot mu to dopuščajo njegove delovne in strokovne sposobnosti in njegovo zdravstveno stanje. Onemogočen pa je dvojni status: nihče ne more biti istočasno delavec v delovnem razmerju in upokojenec tako, da bi prejemal osebni dohodek in pokojnino. Od tega načela ni izjeme.

Med razpravo o predlaganih spremembah zakonov je bilo mogoče slišati pomisleke, mar predlagane spremembe in dopolnitve ne silijo delavce, da gredo v pokoj. V tej zvezi je treba opozoriti na določbo 1. člena zakona o spremembah in dopolnitvah zakona o delovnih razmerjih, po kateri delavcu, ki izpolni pogoje za polno osebno pokojnino po zakonu o pokojninskem in invalidskem zavarovanju delovno razmerje preneha razen, če pristojni organ temeljne organizacije ugotovi, da sta temeljna organizacija in delavec soglasna, da delavec nadaljuje delovno razmerje. Zakon torej nikogar formalno ne zavezuje, da se mora upokojiti, ko izpolni z zakonom določene pogoje za polno osebno pokojnino. Odločitev o tem je prepuščena delavcem temeljne organizacije in delavcu samemu. Predlog izhaja torej iz načelne predpostavke, da so za nadaljnje delo v delovnem razmerju odločilne delavčeve delovne in strokovne sposobnosti, njegovi delovni uspehi in kadrovski interesi temeljne organizacije. Gre za odločitve v skladu s kadrovsko politiko temeljne organizacije.

Do potrebe po tej odločitvi pride, ko delavec izpolni pogoje za polno pokojnino. Znano je, da predpisi urejajo te pogoje, tako glede starosti delavca, kot glede pokojninske dobe, ki je v večini primerov enaka delovni dobi. Borci NOV so že v dosedanji ureditvi imeli možnost, da uveljavijo štetje posebne dobe (udeležba v NOV — v enojnem ali v dvojnem trajanju), ali pa, da te dobe ne uveljavljajo. Spremenjeni predpisi niso v ničemer spremenili te ureditve. Pač pa je novi zakon v bistvu enako uredil položaj tudi vsem drugim delavcem, ki se jim zavarovalna doba šteje s povečanjem (beneficirana delovna doba).

V vseh primerih zakon namreč obravnava uveljavljanje dvojnega, oziroma povečanega štetja zavarovalne dobe kot osebno pravico delavca. Od njega je odvisno, ali to pravico uveljavlja, kdaj jo uveljavlja in v kakšnem obsegu. Delavec torej sam odloči, ali bo ostal v delovnem razmerju, ko pridobi pravico do pokojnine z uveljavljanjem štetja zavarovalne dobe s povečanjem in v takih primerih ni potrebno soglasje med njim in njegovim kolektivom o tem, da z delom nadaljuje. Z omenjenimi določbami so torej varovani interesi delavcev — borcev NOV in delavcev, ki delajo na t. i. »beneficiranih« delovnih mestih in obenem dane pravne možnosti tudi za upoštevanje posebnih kadrovskih interesov v določenih dejavnostih, oziroma službah (npr. notranje zadeve). Seveda pa ob izpolnitvi polne pokojninske dobe po enojnem štetju tudi za te delavce velja, da ostanejo na delu le, če je o tem doseženo soglasje med njim in ostalimi člani kolektiva.

Upošteva je socialne in humane vidike ter pomen, ki ga ima tudi s socialno-medicinskega vidika delo za človeka, odpira novela zakona o delovnih razmerjih možnost za novo obliko pogodbe o delu. Delavci v temeljni organizaciji določijo v samoupravnem splošnem aktu dela, ki jih lahko opravljajo upokojenec po pogodbi o delu, ki lahko traja največ 20 ur na teden. Gre za novo, dodatno obliko pogodbe o delu. V takšnem primeru ostane še naprej upokojenec s pravico do prejemanja in uživanja pokojnine, hkrati pa ima pravico do dogovorjenega zaslužka (ne osebnega dohodka!) za delo, opravljeno po pogodbi o delu. Večina razpravljalcev je podprla tako ureditev dela po pogodbi, saj je glede na socialno-ekonomske razloge ter specifično strukturo prebivalstva v SR Sloveniji takšna rešitev najprimernejša. Upokojencem namreč omogoča čim daljšo aktivnost, omejena na tista dela, ki ne zahtevajo delo delavca v delovnem razmerju. Obenem je upokojenec s tem stimuliran, da si z lastnim delom izboljšuje svoj socialnoekonomski položaj.

Tako torej nova ureditev onemogoča, da bi bil posameznik istočasno upokojenec in delavec v združenem delu. Ne bo več mogoče, da bi na najodgovornejših poslih delal nekdo, ki pomemben del osebnega standarda ustvarja ne glede na uspeh svojega dela v tem kolektivu in ne glede na uspeh njegove temeljne organizacije združenega dela. Seveda pa je ta odprava možnosti dvojnega statusa šele en korak v gradnjo novega pokojninskega sistema, še bolj povezanega z združenim delom in zlasti z rezultati gospodarjenja z družbenimi sredstvi kot minulim delom.

Vijugava pot do ekonomske stanarine

Dosti časa smo stanovanja in politiko, ki smo jo vodili ob njih, obravnavali skoraj izključno s socialnega vidika. Prav malo pa je bilo ob tem tudi glasnejših opozoril, da je potrebno tudi stanovanjsko zidavo obravnavati kot posebnega spodbujevalca gospodarske rasti, medtem ko je bilo ob novih naložbah v proizvodne ali drugačne dejavnosti skoraj neopazno, da je treba hkrati s stroji zagotoviti za delavce tudi družbeni standard in ne nazadnje sploh stanovanja. Kakor hitro smo pričeli širše premišljati o teh stvareh, se je jasno izkazalo, da nova tovarna in nove naprave ne stanejo več le toliko in toliko, raje nekoliko manj, temveč da je sleherna takšna naložba pravzaprav precej dražja.

Zaradi tega je bolj razumljivo, da je oblikovanje nove stanovanjske politike hkrati z oblikovanjem samoupravnih interesnih stanovanjskih skupnosti krepko poseglo tudi na ta, doslej nerazčiščena področja. Vendar se novo tudi pri tem težko prebija na površje; o tem, bi lahko več povedali tisti, ki se neprestano soočajo s precej težavnim odpravljanjem usedline starega, ki so jo skozi leta naplavile ravno tiste sestavine, ki so ob stanovanjih zaznale zgolj ali predvsem neko socialo. Dokler je takšnega socialnega občutka sicer dovolj, nikakor pa ne pomešanega tudi z lažno solidarnostjo, je še vedno v redu in prav.

Toda ravno izrecne težave, ki se že desetletje in čez vijejo okrog stanarin in vprašanj o tem, kakšne stanarine so sploh še lahko primerne, kažejo, kako lahko je zamegliti tudi tisto, kar naj bi bilo v svojem bistvu pravzaprav jasno. Namreč, prav lahko je reči, kako da s primerno nizkimi stanarinami ščitimo zlasti življenjski standard naših občanov in s tem skrbimo tudi za gospodarsko stabilizacijo, po drugi strani pa nič ali vsaj premalo imeti proti temu, da se ne bi stališča skrhalo ob povsem drugih stvareh. Ali kot je nekoč nekdo dejal: dokažite mi, da so stanarine tiste, ki lahko stabilizirajo naš gospodarski položaj, pa se takoj lahko nehamo pogovarjati o njih. Nemara tudi o njihovi drugi plati medalje, ki jo manj radi očistimo, pa vendar je tu. Koliko, recimo, prenizke stanarine pomagajo k boljšemu gospodarjenju in prijetnejšemu počutju stanovalcev, če pa vemo, da lahko stanovanja izplačajo šele v tristo ali tudi več sto letih. Koliko smo tudi pomagali stanovalcu, ki bo čez čas moral res nekaj dodatno prispevati, če bo želel posušiti strop nad sabo, zamenjati dvigalo ali popraviti hišno centralno napeljavo. To vse so vprašanja, ki jih prečesto zavijamo v meglico nekih skrbi, kaj bo, če bi bilo.

Vemo, da smo slednjič le dospeli do tiste etape, ko smo se tudi družbeno opredelili, kaj želimo doseči na tem področju. Že dolgo je tega, kar so na partijskih kongresih dregnili v ta vprašanja, pa kakor da kasneje ni bilo več prave niti. In tako o stanarinah, ki smo jih vselej zvi-

ševali linearno, se pravi v odstotkih za vse enako, ne pa na ekonomski podlagi, kar tudi ne bi moglo biti več linearno za vso Slovenijo. Če se ozremo na letošnji družbeni dogovor o politiki cen v naši republiki, znova opazimo, da se bodo stanarine poleti v povprečju povečale za trideset odstotkov. Takšno povprečje pa pomeni le to, da se bodo povsod povečale ravno za toliko. Takšna je bila vsaj doslej še vselej njihova pot. Kakršni koli so že za to razlogi, za takšne odstotke, raje upravne narave kot druge, nekateri opozarjajo, da smo se spet vsaj za leto odmaknili tako od resolucijskih predvidevanj kot od zadnjih partijskih kongresnih sklepov. V občinah so že uspeli kolikor toliko pripraviti svoja izhodišča o tem, kaj naj bi pri njih pomenila in zagotovila ekonomska stanarina, pa bodo za letos svoje papirje marsikje znova shranili. Kajti ekonomska stanarina pomeni, da bi se lahko v vsej Sloveniji dražile po različnih poteh, vendar bi v vsakem primeru morale pomeniti isto, pa četudi šele 1982. leta ali pa 1985., če že ne nekje vmes. Za vse naj bi bila ekonomska stanarina družbeno priznana cena za uporabo stanovanja, ki jo določijo vsi prizadeti dejavniki, upošteva je splošno raven cen ter konkretne potrebe za enostavno reprodukcijo in morebiti del razširjene reprodukcije, sredstva, ki so potrebna za dogovorjeno raven tekočega in investicijskega vzdrževanja ter stroške upravljanja. Torej naj bi bila stanarina približno enakega stanovanja v Sloveniji čez čas kolikor toliko podobna, četudi je administrativno nikakor ne bo mogoče odmeriti, saj bo treba pri tem upoštevati vsaj to, po čem nekje gradijo. Sedanji linearni odstotki, pa četudi še tako prehodno sprejeti, temu nikakor ne morejo biti kos.

Le podatek: v letu 1975, ko smo začeli poviševati stanarine (čeprav ravno tako administrativno in linearno), je bilo razmerje med najvišjo in najnižjo stanarino za enako stanovanje po kvaliteti in velikosti 1,39 : 1 (kot posledica neenakih opredelitev o stanarini že 1966. leta). Po zadnji, se pravi lanski podražitvi pa se je povečalo že na 1,69 : 1. Lahko se samo strinjamo s tistimi, ki sodijo, da je bila v zadnjih štirih letih politika poviševanja stanarin daleč od ekonomske in samoupravne logike. Edino merilo je bila kljub vsemu razbremenitev stanovalca, ne pa tudi materialna osnova za gospodarjenje. Letošnjih trideset odstotkov bo torej ta nesorazmerja le še povečalo in spravilo do absurda, iz katerega se bo le težko izvleči. Kajti zaradi skrbi, da kljub jasnim političnim stališčem tudi v prihodnje ne bo bistveno drugače, se bodo večinoma podvizali po poti, ki je enostavno tlakovana.

Zviševanje, ki se podreja le nekakšnim splošno veljavnim modelom, pa je ravno nasprotno od tistega, kar smo si zamislili ob resnejšem prizadevanju za razvoj družbenoekonomskih odnosov v stanovanjskem gospodarstvu. Res je, da so se o stanarinah in o tem, da jih je treba tudi ekonomsko obvladati, marsikje pogovarjali izrazito ekonometrično in so ob tem manj upoštevali tudi zapletenost drugih odnosov. Nikakor tudi ne bi smeli obravnavati ekonomskih stanarin izsekano iz drugega dogajanja

na stanovanjskem področju, kar se je vsaj sprva v resnici dostikrat zgodilo. Vprašanje je tudi, kako je bila zamišljena svobodna menjava dela na tem področju, če so nekateri pozabili, da je treba prej tudi utrditi odnose med uporabniki stanovanj ter vzdrževalnimi organizacijami, ki so najčesče žolčno jabolko spora. Toda vse to so v resnici stvari, ki jih s pretehtano akcijo ne bi smelo biti preveč težko popraviti.

Tudi lanska decembrska seja predsedstva CK ZKS je potrdila, da je treba v Sloveniji opredeliti le izhodišča (tu smo dotlej pričakovali bolj obvezujoči družbeni dogovor) in dokončni rok za izpeljavo prehoda na ekonomske stanarine. V občinah se je treba o teh vprašanjih dogovoriti konkretno in specifično, upoštevajoč različne razmere glede dosežene ravni stanarin in drugih pogojev v občini ter tudi določiti dinamiko uveljavljanja ekonomskih stanarin. Seveda pa mora uvajanje ekonomskih stanarin spremljati tudi sistem subvencioniranja stanarin tistim družinam, ki novih stanarin drugače ne bi zmogle. Pri tem je odločilnega pomena tudi to, da stanarino opredeljujejo in o njej odločajo stanovalci, ki se združujejo v stanovanjski hiši, v zboru stanovalcev, v krajevni skupnosti in v samoupravnih stanovanjskih skupnostih. Zato so odgovorni tako za gospodarjenje s stanovanjsko hišo, v kateri stanujejo, kot tudi za gospodarjenje s celotnim združenim družbenim stanovanjskim skladom v občini. Del stanarine bodo zaradi tega po dogovarjanju in na osnovi sprejetega plana nepovratno združevali v krajevni skupnosti, del (zlasti amortizacijo in del za večja vzdrževalna dela v iztrošenih stanovanjskih hišah) pa tudi v samoupravnih stanovanjskih skupnostih. Vendar pa mora to združevanje nastati v neposrednem dogovarjanju med delegacijami v krajevni skupnosti in združenem delu in se dejansko odraziti v zboru uporabnikov v samoupravnih stanovanjskih skupnostih.

Četudi bo morebiti to zahtevnejša pot, kot bi bila sleherna druga, ki bi slonela na zabrisanih administrativnih odločitvah, je tudi edina, ki lahko razplete klopčič družbenoekonomskih odnosov v stanovanjskem gospodarstvu. Nič zato, če bomo mogoče zaradi tega večkrat tudi nejevoljni, saj bomo morali tudi kot stanovalci v hišah aktivneje sodelovati pri tem, ne pa prepuščati dela in pobud delegatom s tega področja. Kajti treba je le vedeti, da tudi z ekonomsko stanarino, pa najsi jo dosežemo res šele čez sedem let, spodbujamo tudi stanovalce k večji skrbi za družbeno bogastvo, s katerim razpolagajo. Če vemo, da so bile letos slovenske povprečne stanarine nižje od 400 dinarjev za povprečnih blizu 50 kvadratnih metrov stanovanja, je to strošek, ki ga je marsikdo plačal, a s tem menil, da je tudi odpravil vse druge stanovanjske skrbi.

Ob tem pa le kaže razmisliti še o nečem. Po eni strani je slišati, češ da bodo ekonomske stanarine v določeni meri izenačile tudi pogoje bivanja v družbenih in zasebnih stanovanjih, ker bodo bistveno preusmerile tudi osebno porabo gospodinjev. Kakorkoli obračamo ta stavek, opazimo, da nam nekaj ni jasno. Koga naj bi pravzaprav komu približali. Nekatere analize namreč kažejo, da je tisti, ki si je stanovanje (v etažnem

lastništvu) sam kupil, vsaj deset let neuspešno lovil standard tistega, ki je ob podobnih dohodkih pridobil stanovanjsko pravico na družbenem najemnem stanovanju. Že nekaj časa so resda v ugodnejšem položaju tisti lastniki stanovanj, ki so jih kupili pred več kot desetletjem, toda ta položaj je le navidez ugodnejši. Zakon o gospodarjenju s stanovanjskimi hišami namreč jasno terja, da tudi lastnik stanovanja primerno vzdržuje stanovanjsko hišo. Čeprav pred časom niso uspeli v tistih stanovanjskih skupnostih, kjer so želeli lastnikom stanovanj enostavno obračunati enake vzdrževalne stroške kot najemnikom v podobnih stanovanjih, je stvar še vedno zapletena. Če nekdo ne plačuje svojega deleža sproti, ga bo pač moral več ali manj naenkrat, ko bo za to ugotovljena potreba. Takrat tudi v celoti, pač glede na račune in sestavo stanovanj v stanovanjski hiši. To pa bo lahko zneslo več, kot je dala stanarina podobnega stanovanja — če dotlej ne bodo tudi stanarine ekonomske, kot je zelo ekonomsko tudi stanovati v lastnem stanovanju.

S tem vsaj od daleč povezano, pa kljub temu zelo glasno je dokazovanje, da plačujemo v Sloveniji najvišje stanarine v Evropi. Zakaj, zato, ker jim je treba prišteti še samoupravno dogovorjeni delež iz naših čistih dohodkov, ki ga namenjamo zlasti za razširjeno reprodukcijo v stanovanjskem gospodarstvu, se pravi za nakup novih družbenih ali zasebnih stanovanj, pa tudi graditev individualnih hiš. Menim, da gre pri takšnem dokazovanju za čisto zavajanje, zlasti če je povezano s preračunavanjem števil, ki jih da, recimo 40-letno odtegotanje poljubnega deleža na osebne dohodke za stanovanjsko gradnjo. Prvič je napaka v obrestno obrestnem računu, ki naj bi potrdil, da že prispevek za stanovanjsko gradnjo na povprečni osebni dohodek zagotavlja v tem dolgem obdobju eno ali več stanovanj, seveda odvisno od različnih osebnih dohodkov. Prvič bi to bilo še morebiti res (vsaj računsko), če bi neporabljene prispevke nekdo vneto nalagal v banko, ne da bi z njimi vsako leto marsikaj zgradil (četudi ob koncu leta vedno ostane tudi do 15 odstotkov denarja začasno neizkoriščenega, saj tudi vsa stanovanja še niso narejena). Ker pa moramo tudi v delovnih organizacijah stanovanjski dinar (kolikor ga nam še sploh ostane, toda ostane nam ga večinoma še 40 odstotkov za neposredno uporabo) vneto obračati, da sproti kaj kupimo, ni videti, kje bi nam lahko koristil obrestno obrestni račun. Kajti to je po svoje tako, kot če bi prevladali tisti, ki preprosto, res preprosto menijo — saj res lahko hitro zvišamo stanarine, toda potem stanovanjski prispevek ravno za toliko znižajmo ali sploh ukinimo. Pa bi iz stanarine poskrbeli še za gradnjo novih stanovanj!? Vse bi še šlo, če ne bi potem morala s svojimi stanarinami slaba tretjina družin, kolikor jih zaenkrat živi v slovenskih družbenih najemnih stanovanjih (145 tisoč), poskrbeti za nove rodove ali sedanjih petdeset tisoč podnajemnikov. Toda tako bi res bilo, če bi nekoliko preveč poenostavljeno skušali prevesti tezo o nesorazmerno dragih stanarinah, ki da jih vzvišuje še stanovanjski prispevek slehernega zaposlenega ali upokojenega občana.

Nekaj (nepovezanih) misli o likovni kritiki

V izredno sproščenem ustvarjalnem vzdušju, kjer srečujemo drugo ob drugi vrsto likovnih usmeritev in nazorov, se v različnih oblikah uveljavlja tudi kritika. Srečujemo se s tipom ocenjevanja, ki pojmuje likovni organizem ali pojav kot povsem avtonomen sistem in ga ocenjuje z merili, ki so takemu sistemu lastni; srečujemo se s kritiko, ki operira s tako imenovanimi merili dobrega okusa pa spet s kritiko, ki skuša zajeti predvsem sociološke in socialne dimenzije določenih likovnih pojavov, opusov ali usmeritev.

Tako kot se med likovniki uveljavljajo in pojavljajo skupine, včasih tudi klani, tako se del kritike postavlja tudi na klanovske pozicije ali pa na pozicije določene skupine — ki je lahko nazorska ali prestižna. Obenem pa lahko ugotovimo, da je kritika taka kot prisotna umetnost. Ob pogostem ponavljanju, da imamo mednarodno priznano umetnost in nepriznano kritiko pa bi lahko rekli le to, da je vsa »nesreča« kritike v njenem jeziku, ki je pač omejen na ozek nacionalni okvir, predvsem pa v dejstvu, da se ni še nihče resno potrudil, da bi našo kritiško misel »plasil v tujino«. Po drugi strani pa lahko ugotovimo, da ob posameznih razstavah v tujini pogosto srečujemo v recenzijah citate naših kritikov — kar pomeni, da njihove oznake vendarle tudi nekaj pomenijo.

Hkrati pa se spet srečujemo z »zapiranjem« — saj imajo nekatere pomembnejše jugoslovanske institucije »sezname« imen, kdo lahko piše (recimo) uvode v kataloge naših slikarjev, ki razstavljajo (recimo) v Beogradu itd. Precejšna napaka kritike pa je seveda njena zaprtost v ozek nacionalni okvir, prebilo jo je le nekaj imen — vendar gre tudi pri teh kritikih za izrazito osebno angažiranost in iskanje stikov brez posredovanja institucij ali organizacije. Družbene akcije v tej smeri še ni bilo — zato velja na drugih jezikovnih področjih v SFRJ, da imamo Slovenci samo tiste kritike, ki se osebno pojavljajo v beograjskih ali zagrebških družbah.

Kritika kot stalna spremljevalka likovnega življenja in umetnosti je večinoma prepuščena privatni pobudi in osebni interesu posameznikov. Profesionalne, studiozne kritike pa skoraj nimamo — saj je malodane nemogoče, da bi se lahko kdorkoli povsem posvetil kritiškemu delu, posebej če pomislimo kakšni so honorarji za to delo. Edina revija, ki je posvečena likovni umetnosti (in kritiški misli) je Sinteza — ki zaradi finančnih težav izhaja zelo neredno, ima pa pretirano reprezentativni značaj. Kritik tudi nima prostora, ne v revijah ne v časnikih, da bi se po-

svetil daljšim in bolj poglobljenim razpravam, še manj pa, da bi se lotil nekaterih umetnostnih pojavov drugod — absolutno prednost ima namreč dnevna razstavna politika, tu pa uredništva zanima predvsem kratka ocena ali oznaka. Zato se kritik ne more izkazati z metodološkim aparatom.

Ob vseh teh težavah pa vendarle ugotavljamo tudi dobršen delež krivde na sami kritiki. Vse polemike o strokovnosti (ki največkrat res ni na zavirljivi višini) so se do sedaj vrtile okrog nestrpnega razpravljanja o edinem možnem kritičnem modelu, vse skupaj pa je izzvenelo v trditvi, da je edina mogoča opredelitev likovnega izdelka v okvirih strukturalne metode. Vsi poskusi tiste kritike, ki skuša ob interpretaciji tudi na ustrezen način širiti obzorje in razlagati osnove in specifičnost likovnega jezika pa so bili obsojeni kot zastareli in nestrokovni. Isto se je pravzaprav dogajalo tudi s tisto kritiko, ki je skušala ob likovnem delu ovrednotiti tudi idejno in socialno sporočilo.

Kolikor je strokovnost nujni pogoj za kritično delo (žal tega pogoja vrsta recenzentov ne izpolnjuje) pa je kritika tudi družbena dejavnost. Ne more razlagati ali vrednotiti dela zgolj po ozkih kriterijih medija, kot o pojavu s povsem lastnim in neodvisnim življenjem. Navsezadnje je vsak umetnostni ali likovni izdelek tudi družbeno dejanje — to pa postane tisti hip, ko se slika, kip ali grafika pojavi na razstavi ali na katerem koli javnem mestu — četudi kot reprodukcija. Kot pojav z družbenim odmevom pa mora likovni izdelek ovrednotiti in sprejeti tudi kritika. Po drugi strani pa se v kritiki kaže tudi malce preveč domačnostno vzdušje, ki vlada v razmerah, kjer so ljudje povezani z neštevilnimi družabnimi in podobnimi zvezami. To vzdušje pa vodi v lagodnost in nekritičnost, v zasebno obarvane reklamne spise in tudi v nekritično medsebojno obračunavanje — kjer sploh ni več pomembna umetnost ali likovni izdelek, marveč oseba, institucija, skupina ali kak podoben — lahko tudi monopolističen organizem.

Kritika, ki se izogiba širši socialni problematiki in opredeljevanju spročila in vsebine in operira zgolj z obliko in njenim razčlenjevanjem, ima mnogokrat elitistični zven. Navsezadnje gre v jezikovnem pomenu za strokovnjakarsko latovščino, ki jo razume le nekaj posvečenih. Isto velja tudi za tip kritike, ki (posredno) trdi, da je pojem »umetniške kvalitete« nepomembna in iracionalna komponenta, da trajnih vrednot (tudi relativno) ni in da je razpravljanje o »vsebini« in »sporočilu« nesmisel — ker likovni izdelek pač je, obstoja kot sebi zadostna kategorija, ki govori sam zase in se čisto po naključju pojavlja v konkretnem družbenem kontekstu. Od tod do manipuliranja z ustvarjalci in izdelovalci likovnih proizvodov ni več daleč — posebej če pomislimo, da skuša del kritikov opravljati povsem nezdružljive funkcije, kot so kritično pisanje in management, ocenjevanje in trgovino. Tudi na plasma likovnih del se še vedno preveč gleda kot na klasično trgovino. Kritika tudi še ni razjasnila teoretičnih vidikov plasiranja umetniških del — vsa likovna produkcija go-

tovo ni namenjena le galerijam in družbenim naročnikom, svoje mesto mora najti tudi v domovih delovnih ljudi in občanov, tudi kot bistvena sestavina intimnejšega, bivalnega ambienta.

Opazimo pa tudi lagodnost in nekritičnost pri ocenjevanju novih pojavov in tendenc v likovni umetnosti. Čeprav daje ton sodobni umetnosti v svetu zaradi velikih finančnih možnosti predvsem zahod (od zahodne Evrope, preko Amerike do Japonske), postaja pomemben faktor v amalgamiranju kultur in umetnosti tudi likovna umetnost tretjega sveta. Vendar za ocenjevanje kvalitete in izpovedi izdelkov iz teh geografskih širin nimamo pravega aparata, omejuje pa nas tudi diktatura izrazito potrošniško in hkrati propagandistično usmerjenega pisanja v zahodnem svetu, ki poudarja zgolj lastne dosežke in jih tudi smatra za merilo kvalitete. Nekritično sprejemamo nove veličine in usmeritve, ki so rezultat nadnacionalnega menagementa — kar se najbolj kaže v večkrat ponovljeni trditvi, da je dobra le tista naša domača umetnost, ki jo je potrdil tuji trg. Verjetno v ustvarjanju ne morejo veljati enake norme kot v klasični blagovni zunanji trgovini — zato se preveliko prilagajanje (zunanjemu) trgu lahko prej ali slej maščuje na tak način, da bo vodilna (ali forsirana) plast ustvarjalcev izgubila indentiteto. Velikokrat tudi zatismo oči pred dejstvom, da nekatere naše avtorje na zunanjem trgu plasirajo kot »upornike« proti socrealizmu, ki naj bi nujno obvladoval umetnost v vsaki socialistični državi!

Če skušamo gledati na likovno kritiko kot na vidik družbene angažiranosti, potem lahko kot izhodišče postavimo marksistično naravnost, visoko strokovnost in poštenost, hkrati pa tudi iskanje novih poti v kritiki in sicer takih, ki bi odražale naš družbeni sistem in naše humanistične vrednote. To pa pomeni, da bi moral tudi kritik prispevati k samoizobraževanju in izobraževanju, vedno pa nastopati kot angažiran javni delavec, ki ne bi smel nekritično sprejeti vsega, kar je po naključju potrdil tuji (ali domači) trg.

Kot tehnično pomanjkljivost v slovenski likovni kritiki lahko ocenimo tudi pomanjkanje izkušenj in premajhen razgled po svetu, predvsem pa pogrešamo institucijo, ki bi skrbela za sprotno informiranje — tekoča literatura je zelo draga, raztresena pa je po najrazličnejših institucijah in je zato skoraj nedostopna. Hkrati pa bi taka, lahko povsem neprofesionalna ustanova, skrbela za stalno izmenjavo mnenj in za sprotno pretresanje aktualnih problemov v likovni umetnosti in kritiki. Določen dialog bi morali vzpostaviti tudi z javnimi občili in se dogovoriti za kar se da popolno informiranje delovnih ljudi (bralcev, gledalcev) in hkrati za kvaliteto rast kritike — ki pa ne bi smela nastopati nad likovno produkcijo, marveč kot njen integralni del.

ANDREJ ŠKERLAVAJ

UDK 331.881(100):327.323(100)

Sodobno sindikalno gibanje v svetu*

(Prikaz nekaterih aktualnih vprašanj)

Pogled v zgodovino

Vse od svojega nastanka v začetku 19. stoletja so sindikalne delavske organizacije kot najbolj neposreda oblika delavskega razrednega organiziranja neločljiv in pomemben del delavskega gibanja. Zato se sindikati od Marxove opredelitve, da sta narava in značaj sindikalnega organiziranja globoko razredna in s tem politična, niso mogli izogniti pretresom, krizam in razcepom, ki jih vse do danes doživlja celotno delavsko gibanje. Nezadržen razvoj proizvodjalnih sil in naraščanje razredno osveščenih delavskih množic se že v času pred prvo svetovno vojno občuti v 15 milijonih sindikalno organiziranih delavcev v razvitih evropskih deželah in ZDA.

Čeprav je razcep v delavskem gibanju ob oktobrski revoluciji oslabil in razdelil sindikate na Profinternu in Amsterdamsko internacionalo, je sindikalno gibanje postajalo vse bolj množično in vse bolj prisotno v družbenoekonomskih in političnih dogajanjih.

Krepitev sindikalnih organizacij v nacionalnih okvirih in v mednarodnem obsegu je sprožila tudi vrsto teoretičnih in praktičnih razmišljanj o družbeni in politični vlogi sindikalnega gibanja. Nekatera med njimi — predvsem tista o odnosu med sindikati in delavskimi političnimi partijami — so aktualna še dandanes. Engelsova kritika tradeunionizma in znamenita velika diskusija 1921 med Leninom in t. i. delavsko opozicijo o vlogi sindikatov v mladi sovjetski državi dokazujeta nezadržen prodor in vse večjo prisotnost sindikalnega gibanja v družbeni zavesti tedanjega časa.

* S »sindikalnim gibanjem« je mišljena dejavnost posameznih nacionalnih sindikalnih organizacij, kot tudi njihova aktivnost in povezovanje v mednarodnih okvirih, kar običajno označujemo tudi s pojmom mednarodno sindikalno gibanje.

Avtorjeva gledanja na probleme v mednarodnem sindikalnem gibanju so se izoblikovala v večletni praksi mednarodnega sindikalnega sodelovanja, katerega ima za izredno pomemben dejavnik v mednarodnem sindikalnem gibanju, ki bistveno vpliva na večjo enakopravnost v sindikalnem in delavskem gibanju in povečuje medsebojno zaupanje in razumevanje med delovnimi ljudmi širom po svetu. Zato naj bo ta — sicer kritični — prispevek spodbuda k bolj poglobljenemu raziskovanju in študiju sindikalnega gibanja, kateri pri nas v družbeni publicistiki čestokrat neupravičeno ostaja v ozadju.

Učinkovitejša vloga sindikatov je v dvajsetih letih, kljub vsem težavam zaradi razcepljenosti, zaznavna tudi v mednarodnih okvirih: leta 1919 je ustanovljena Mednarodna organizacija dela (tedaj še Mednarodni urad za delo). Ustanovitev te pomembne mednarodne organizacije je skupni rezultat naporov in vpliva sindikalnega in delavskega gibanja, ki prav v tej tripartitno sestavljeni organizaciji dobi, poleg delodajalcev in vlad, svoje zastopnike in s tem občutno vpliva na razvoj delovnega prava in socialne varnosti.

Ni nezanimiv tudi poskus ponovne združitve socialdemokratskega reformističnega in komunističnega krila delavskega gibanja leta 1925, z ustanovitvijo britansko-sovjetskega sveta delavskih sindikatov. Svet pa je bil razpuščen že 1926, ko je levica v tedanjem sovjetskem vodstvu — razočarana nad britanskimi tradeunioni, ki v veliki generalni stavki 1926 niso šli v revolucijo — opustila vse upe v ponovno združitev delavskega gibanja.¹

Pohod fašizma z vsiljevanjem korporativizma in s prefinjeno socialno demagogijo, ki se je prilegala kot obliž na rane težke ekonomske krize, je sicer za nekaj časa zmedel dokajšen del delavskega razreda. Toda obenem je bila to zgodovinska okoliščina, ki je vnovič sprožila razmišljanje o možnosti in uveljavljanju sindikalnih organizacij. Oblikovanje ljudskih front konec tridesetih let ne bi bilo mogoče brez podpore progresivnih sindikatov. To je čas, ko kominterni odstopi od sektaškega stališča glede vloge komunistov v socialdemokratskih sindikatih. Sovjetska zveza tedaj celo vstopi — res da samo za leto dni (1938/39) — v Mednarodno organizacijo dela, katero je do tedaj ocenjevala kot produkt revizionističnega kompromisarstva s kapitalom. Sindikalno gibanje, ki je na predvečer druge svetovne vojne štel že več kot 40 milijonov organiziranih delavcev, je postajalo vse pomembnejši socialni in politični zaveznik demokratičnih sil v boju proti fašizmu.² Vzporedno s tem se je skozi drugo svetovno vojno in osvobodilne vojne vse bolj prebijalo spoznanje o nujnosti akcijske enotnosti delavskega in s tem tudi sindikalnega gibanja tako v nacionalnih kot v mednarodnih razsežnostih. Sindikati v evropskih deželah in celo v ZDA se pričenjajo združevati. Leta 1944 je sprejeta znamenita »Philadelphijska deklaracija«, ki proglša nova, tedanjemu času primerna načela, kot npr.: delo ni blago; svoboda sindikalnega združevanja; odprava revščine je stvar vseh in v interesu vseh. Deklaracija je bila podlaga za nadaljnje delovanje Mednarodne organizacije dela — najstarejše specializirane agencije v sistemu OZN in obenem edine mednarodne medvladne organizacije, kjer so sindikati neposredno zastopani. Očitno je postalo, da se je sindikalno gibanje izmotalo iz ozkih okvirov mezdnege boja in prišlo do spoznanja, da sta

¹ Isaak Deutscher: *Stalin — Politična biografija*, Globus, Zagreb, str. 319.

² Pri nas je 1941 v okviru OF nastala Delavska enotnost. To je vsekakor vredno še bolj natančnega raziskovanja.

mir in demokracija življenjsko pomembni vrednoti in osnovni pogoj za njegovo delovanje. Ta proces je dobil svoji institucionalni odraz v ustanovitvi Svetovne sindikalne federacije — SSF 1944 v Parizu, ki je povezovala sindikalne organizacije raznih usmeritev — vključno sindikate socialističnih dežel — z več kot 60 milijoni članov.

V obdobju po drugi svetovni vojni se hladna vojna prenese tudi v mednarodno sindikalno gibanje. Iz SSF istopajo leta 1949 ameriški CIO in britanski TUC,³ ki že istega leta skupaj z zahodnoevropskimi socialdemokratskimi sindikati ustanovijo Mednarodno konfederacijo svobodnih sindikatov — (MKSS). Svetovna sindikalna federacija postane torej organizacija sindikatov socialističnih dežel in nekaterih zahodnoevropskih komunistično usmerjenih sindikatov, kot sta francoska in italijanska generalna konfederacija dela (CGT in CGIL). Obe mednarodni sindikalni »centrali« postaneta ujetnik v blokovskih okovih, ki se jih še do danes nista osvobodili. Tako kot je bilo akcijsko združevanje sindikatov v težkem obdobju pred drugo svetovno vojno in med njo spodbuda združevanju mednarodnega sindikalnega gibanja, je ideološki in blokovski spor v hladni vojni preusmeril tok skupne sindikalne akcije v rezervoarje ameriškega in sovjetskega bloka.

Tako je Zveza sindikatov Jugoslavije že leta 1949 izstopila zaradi hude informbirojevske gonje iz Svetovne sindikalne federacije in od tedaj ni včlanjena v nobeno od mednarodnih sindikalnih central. Jugoslovanski sindikati dosledno zastopajo stališča, da »skupni problemi«, s katerimi se sooča delavski razred in njegove organizacije, zahtevajo najširšo izmenjavo mnenj in izkušenj, sodelovanje in skupne akcije na enakopravni podlagi, brez podrejanja katerikoli ozkim interesom ali zapiranja v okvire institucionaliziranih mednarodnih ali drugih centrov.⁴

Kljub mnogim pozitivnim spremembam v mednarodnih odnosih ter velikanskemu gospodarskemu, znanstvenemu in tehničnemu napredku v povojnem obdobju so sindikati še danes v mednarodnih »centralah« podrejeni transmisiji blokovskih sil. Čeprav sta se družbena moč in vloga sindikatov po drugi svetovni vojni nedvomno povečali, pa so dejavnosti in akcije v mednarodnem sindikalnem gibanju utesnjene v blokovske interese, ki ne dopuščajo vsestranskega in enakopravnega sodelovanja.

Kriza družbene in politične vloge sindikatov in problemi enotnosti sindikalne akcije

Ob upoštevanju bistvenih dejavnikov, ki vplivajo na razvoj sindikalnega gibanja, kot so stopnja ekonomske razvitosti, materialni položaj

³ CIO: Congress of Industrial organizations (Kongres industrijskih organizacij). Od leta 1955 je CIO združena z Ameriško federacijo dela v enotno organizacijo AFL-CIO.

TUC: Britanski sindikalni svet (Trade-Unions Council).

⁴ Resolucija o nalogah Zveze sindikatov Jugoslavije v boju delavskega razreda za razvoj samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in političnega sistema socialističnega samoupravljanja — 8. kongres Zveze sindikatov Jugoslavije, novembra 1978.

delavstva, struktura delavskega razreda, družbenopolitična ureditev in mednarodne razmere,⁵ je mogoče govoriti o dveh razdobjih razvoja sindikalnega gibanja v času od petdesetih let naprej oz. od konca najhujše hladne vojne.

Za *prvo razdobje* do približno 1970 je značilna predvsem močna gospodarska konjunktura, dvig življenjske ravni in osebnih dohodkov ter izredno hitre spremembe v strukturi delavskega razreda. Zmanjšuje se delež kmečkega prebivalstva, širijo se mesta in kljub vse večjemu številu zaposlenih v industriji se delež fizičnih delavcev zaradi vse večje uporabe tehničnih dosežkov in avtomatizacije zmanjšuje. K izredno močni ekonomski rasti prispevajo tudi cenene surovine iz dežel v razvoju in cenena delovna sila — delavci migranti — iz manj razvitih območij. To je čas, ko se sindikalno gibanje — predvsem v razvitem delu Evrope — lahko pohvali z velikimi dosežki, ki jih je izbojevalo s klasičnimi metodami sindikalnega boja, kot so kolektivna pogajanja in stavke, ki so se praviloma končavale dokaj uspešno. To je čas velike popularnosti sindikalnih vodij in neizogibno tudi obdobje krepitve sindikalne birokracije.

Na prelomu v sedemdeseta leta pa se, s pojavom ekonomske krize, pred zahodnoevropsko sindikalno gibanje postavi vrsta težkih problemov, s katerimi se sooča še danes. Tako nastopi *drugo razdobje*, ko učinki procesov, začeti v obdobju gospodarskega razveta, prično delovati negativno in ogrožajo pridobljeni položaj delavskega razreda in sindikatov. Koncentracija kapitala, ekonomska nestabilnost in inflacija, neusmiljena agresivnost multinacionalnih družb, vse hujše izkoriščanje človekovih umskih in fizičnih sposobnosti s pomočjo dosežkov znanstveno-tehnološke revolucije, množične migracije delavcev — vse to je povzročilo pretres tudi v sindikalnem gibanju. Tako danes »odprava negativnih posledic teh pojavov in težnja, da se uveljavi vpliv delavskega razreda in sindikatov nanje, zahtevata, da se bistveno spremeni družbenoekonomski položaj delavca. Vsilila se je potreba za iskanjem poti za premostitev razcepljenosti in doseganje enotnosti sindikalne akcije v Zahodni Evropi«⁶ in drugih delih sveta.

Prelomno obdobje v letih 1968—1970 je tudi za sindikalno gibanje zelo pomembno. V razvitih evropskih deželah »sindikalnega pluralizma«, kjer je razen sindikatov v socialističnih deželah sindikalizacija največja (od 30—80 %), so obdobja velikih družbenih vrenj — predvsem v Italiji in Franciji — v sindikalno gibanje prinesla nove, pozitivne procese. Najboljši primer je Italija, kjer je bila, pod pritiskom delavske baze in z ustanavljanjem skupnih delavskih svetov, v veliki meri presežena sindikalna in politična razcepljenost. Pod tem pritiskom se je kasneje v sedem-

⁵ Glej: dr. Branko Pribičević: *Savremeni socijalizam*, Beograd 1974, str. 223.

⁶ Lazar Čović: »Zapadnoevropski sindikalni pokret i problemi jedinstva akcije« — Medunarodni radnički pokret, Godina XVII, Beograd 1974, št. 3, str. 55.

desetih letih vzpostavila določena akcijska in organska enotnost treh najpomembnejših italijanskih sindikalnih konfederacij (CGIL—CISL—UIL), ki danes igrajo pomembno vlogo v italijanski družbi.⁷

Skupina evropskih socialdemokratskih sindikatov v okviru MKSS na čelu z zahodnonemško DGB, ki je v mnogočem izvajalec politike socialdemokratske internacionale, je v razdobju razcveta »države blagostanja« žela nesporne uspehe ob tem, ko se je vedno bolj vraščala v sistem socialnega partnerstva. Toda v želji, da ne bi delali težav socialdemokratskim vladam, so nujno zašli v neprijetna protislovja, ki vse bolj postavljajo pod vprašaj koncepcijo »nepolitičnega« sindikata. Ekonomska kriza, ofenziva desnice in val terorizma so vnesli v vrste socialdemokratskih sindikatov nemir in razmišljanje o globalnih vprašanjih sodobnega kapitalističnega razvoja. Soočajo se s težkimi posledicami surovinske in energetske krize, migrantskimi vprašanji in kljub uveljavljenim oblikam soočanja doživljajo spricho odpora delodajalcev in birokratizacije sindikalnih vrhov krizo, ki bo brzkone kmalu morala prinesiti odločitev o novih načinih in taktiki delovanja teh sindikatov, ki so objektivno prisiljeni spustiti se v politično borbo. Položaj pa še otežuje dejstvo, da se sindikati niso dovolj prilagajali dinamičnim spremembam v strukturi delavskega razreda, ki jih prinaša razvoj sodobne industrijske družbe, tako da je velik del intelektualnih delavcev (beli ovratniki), ki so prav tako v mezdnem odnosu, danes zunaj močnejših sindikatov ali pa je organiziran v posebnih, v glavnem desno usmerjenih sindikatih in strokovnih zvezah.

Pomembna značilnost v premikih socialne strukture se kaže tudi v številu ljudi, ki so v delovnem odnosu. Zorica Priklmajer-Tomanović v tej zvezi pravi, da »je v šestdesetih letih tega stoletja bilo v zahodni Evropi v tej kategoriji poprečno 72,31 % vsega aktivnega prebivalstva. Ta podatek nam pove, da je vedno tanjši delež družbene strukture, v katero se uvrščajo tako imenovane samostojne dejavnosti, pa najsi gre za drobne in srednje posestnike, svobodne poklice ali pa velike kapitalistične lastnike.

Tudi v tej zvečani kategoriji ljudi v delovnem odnosu prihaja do občutnih sprememb: v razmerju med ročno in intelektualno delovno silo je opaziti hitrejše naraščanje druge kategorije. Po nekaterih ocenah iz šestdesetih let je bilo v zahodni Evropi med zaposlenimi 15,1 % inženirsko in administrativnega osebja, 37,5 % pa jih je bilo zaposlenih v storitvenih dejavnostih in prometu. Proces, ki bi ga lahko imenovali drsenje intelektualnega dela v mezdni odnos, je bil tako hiter, da je danes v raz-

⁷ A. Accornero e D. Albers: *Della riscossa operaia all'autunno* Caldo-Editrice Sindacale Italiana, Roma 1975.

Federacija treh največjih sindikalnih konfederacij — Federazione CGIL—CISL—UIL.

CGIL — Generalna konfederacija dela Italije

CISL — Italijanska konfederacija delavskih sindikatov

UIL — Italijanska unija dela

vitih kapitalističnih državah v delovnem odnosu že 80 % do 90 % intelligence».⁸

Sindikati vzhodnoevropskih in drugih socialističnih dežel, združeni v Svetovni sindikalni federaciji, katerim so se v povojnem obdobju pridružili tudi nekateri levo usmerjeni sindikati dežel v razvoju, glede svoje družbene vloge niso doživljali bistvenih sprememb. Vendar bi bilo napačno misliti, da ekonomske težave vzhodnoevropskih socialističnih dežel in Sovjetske zveze niso vplivale na sindikate. Opaziti je, da postajajo sindikati vse bolj »zadolženi« za izboljšanje in povečanje proizvodnje, skratka instrument za izvajanje centralno določene partijske in državne politike brez večje možnosti za širšo in stimulatивно aktivizacijo delavcev. Tako npr. statut sovjetskih sindikatov prinaša po zadnjem kongresu novo določbo, da »sindikati izvajajo svojo aktivnost pod vodstvom partije«.

Velika neznanka so za zdaj še kitajski sindikati. Vsekitajska sindikalna federacija je ob začetku sovjetsko-kitajskega spora 1966 zapustila Svetovno sindikalno federacijo. V času kulturne revolucije sindikati na Kitajskem praktično nehalo obstajati in se obnavljajo šele v zadnjem času. Zanimivo bo proučevati smeri njihovega delovanja modernizacije in odpiranja v svet in povsem razumljivo je, da bo vloga kitajskih sindikatov v mednarodnem sindikalnem gibanju vse prej kot pasivna.

Ameriško sindikalno gibanje, ki ne kaže posebne volje po zbližanju z evropskimi sindikati,⁹ deluje v mednarodnih krogih še zmeraj s stališč hladne vojne in antikomunizma ter v interesu teženj ameriške nadvlade. Nedavni izstop ZDA iz Mednarodne organizacije dela, kateremu je odločilno botroval ameriški AFL—CIO, dokazuje vse večjo nezainteresiranost ameriških sindikatov za skupno reševanje gospodarskih in socialnih vprašanj v svetu. V notranjem življenju ZDA so sindikati postali neke vrste korporacija z obilnimi finančnimi sredstvi ter kot taki močno vplivajo na ameriško notranje politično življenje, poleg tega pa odigravajo, preko posebnega ameriškega instituta za razvoj svobodnega sindikalizma, ki ga financira State Department, pomembno vlogo v uresničevanju ameriške zunanje politike, predvsem v Latinski Ameriki, Aziji in Afriki.

Obdobje detanta je prineslo nekaj spodbud za skupne mednarodne sindikalne akcije v okviru Mednarodne organizacije dela, na področju problemov migrantov, izobraževanja, socialnih vprašanj, boja proti rasizmu itd. Ob izboljšanju odnosov med ZDA in SZ v začetku sedemdesetih let pa je prišlo leta 1974 celo do predloga tedanjega predsednika sovjetskih sindikatov Šeljepina, da se evropski del članic svetovne sindikalne federacije pridruži takrat novoustanovljeni Evropski konfederaciji

⁸ Zorica Priklmajer-Tomanović: »Komunistična partija in politika zavezništva v strategiji mirne poti v socializem« (na znanstvenem posvetovanju »Dialektika razmerja med delavskim razredom in njegovo revolucionarno avantgardo« v Portorožu maja 1977), Teorija in praksa, 5,677.

⁹ AFL—CIO leta 1969 izstopi vsled svojih skrajno antikomunističnih stališč celo iz Mednarodne konfederacije svetovnih sindikatov.

sindikatoev — EKS, ki so jo osnovali socialdemokratski sindikati držav članic Evropske gospodarske skupnosti. Vendar ta spodbuda ni toliko zanimiva, ker je bila navdihnena z željo za sporazumno hegemonijo sovjetskih in zahodnonemških sindikatov — DGB nad vsemi drugimi sindikati v Evropi in tudi drugod.

S tem v zvezi je bolj zanimiv kongres Svetovne sindikalne federacije, ki je bil v Budimpešti konec leta 1977. Tukaj se je pričel zaznavati proces, ki ga ponekod označujejo kot »evrosindikalizem« in ki se je pričel že mnogo prej, skladno z razvojem in utrjevanjem notranje enotnosti italijanskih sindikatov in je zahteval tudi večjo neodvisnost sindikalnih konfederacij od mednarodnih central in političnih partij v sami Italiji. Stvar se je odvijala v času uveljavljanja evrokomunistične smeri v komunističnem gibanju in gotovo ni mogoče zanikati medsebojne povezave. Tako je italijanska CGIL na omenjenem kongresu izstopila iz SSF, kmalu za njo še francoska CGT. CGIL pa je postala članica sicer ohlapne EKS in kaže, da se ji bodo kmalu pridružile še CGT in španske delavske komisije. Na kongresu SSF v Budimpešti je prišlo do nepremostljivih razhajanj glede ocene kapitalizma in vloge sindikatov v njem, pri čemer so predstavniki vzhodnoevropskih sindikatov zanikali uspehe zahodnoevropskih sindikatov in negativno ocenjevali njihovo usmeritev na sodelovanje z drugimi demokratičnimi in naprednimi silami. Toda vzroki spora so bili še globlji, kajti v južnem delu Evrope smo bili zadnja leta priča izredno dinamičnem razvoju in aktivnosti sindikatov, ki postajajo bolj odločilen dejavnik tako v boju za utrjevanje demokratičnih institucij kot v naporih za gospodarske in družbene reforme s tem, da prevzemajo soodgovornost za družbeni razvoj. Tak boj pa zahteva sodelovanje na zahodnoevropskem terenu — predvsem v okviru EGS — kajti notranja razcepljenost sindikatov in vezanost na mednarodne centrale omogoča krepitev desnih sil ter gospodarskih in političnih monopolov, ki so obenem tudi nosilci blokvske politike. To je tembolj pomembno, saj sta prav Južna Evropa in Mediteran območje konfrontiranja blokvskih interesov velesil.

Še nekaj problemov, ki so danes v ospredju zanimanja v sindikalnem gibanju:

Boj za ohranitev stopnje zaposlenosti

S stališča sindikatov je povsem naravno, da je krčevit boj za ohranitev delovnih mest v pogojih ekonomske krize in prestrukturiranja proizvodnje v prvem planu sindikalnega boja. Vendar kljub tej logični usmeritvi sindikati v razvitih industrijskih deželah prihajajo v protislovje, kajti s tem, ko branijo zastarelo gospodarsko oz. proizvodno strukturo samo odlagajo rešitve, ki jih izprosnost narekuje znanstveno-tehnološki napredek. Resda je sindikalno gibanje zainteresirano za znanstveno-tehniški napredek, toda na drugi strani zopet ne more dati brezrezervne podpore

vsem inovacijam, kajti praviloma to pomeni zmanjšanje števila delovnih mest pa tudi naraščanje deleža »belih ovratnikov«, s čimer se zmanjšuje socialna baza klasičnih sindikalnih organizacij, katerih organizacijska struktura in splošna miselnost še zmeraj nista povsem v skladu z novimi razmerami.

Zaskrbljenost sindikatov zahodnih industrijsko razvitih dežel je toliko bolj upravičena, ko pogledamo nič kaj spodbudne podatke o stopnji nezaposlenosti in možnostih zaposlovanja. Stopnja nezaposlenosti — kljub naporom, da se zaustavi — vztrajno narašča. V ZR Nemčiji npr.: od 1,30% v letu 1973 na 4,6 % v 1977, v Franciji od 2,6 % na 4,3 %, v Veliki Britaniji od 2,6 % na 5,5 %. Edina država (izmed članic OECD), ki je uspela od leta 1973 zmanjšati stopnjo nezaposlenosti, je Švedska (od 2,5 % na 1,7 % v letu 1977).¹⁰ Ocenjuje se, da je samo v Evropi 7 milijonov nezaposlenih. Posebej pa je zaskrbljujoč delež nezaposlene mladine. V letu 1976 so mladi predstavljali 44 % celotnega števila nezaposlenih v deželah OECD ali 6,9 milijonov!¹¹

Očitni znaki nelagodnega obdobja, ko je vedno bolj čutiti protisloven položaj sindikatov, so stavke v grafični in kovinski industriji ZRN in britanske stavke v zadnjih mesecih. Kot smo bili doslej vajeni poročil o velikih stavkah v Italiji ali Franciji, tako se danes pozornost obrača k deželam, ki se ponášajo s »socialnim mirom«. Čeprav so se nemške stavke končale z delnim uspehom sindikatov — s tem, da so se občutno izpraznili sindikalni skladi za nadomestila stavkajočim¹² — pa lahko ugotovimo, da so sindikati dobili samo bitko, ne pa vojne. Postavlja se namreč bistveno vprašanje, do katere mere je možno vztrajanje pri tarifni avtonomiji sindikatov ob gospodarskem in splošnem razvoju, ki mora nujno upoštevati tudi dosežke znanstveno-tehničnega napredka, ki je eden osnovnih pogojev za uspešno gospodarsko rast.

Teh nekaj podatkov ponazarja le delček zaskrbljujočega stanja, ki je predmet zanimanja ekonomistov, kapitala in sindikatov. Če dodamo, da se temu pridružuje šibka dinamika investiranja, dražje surovine in energija, inflacija in monetarne spekulacije ter umetno vzdrževanje zastarelih in neproduktivnih vej proizvodnje, potem se ni čuditi, da se sindikatom obeta dramatično obdobje s socialno-političnimi napetostmi, ki bodo morale vplivati tudi na miselnost in koncepcije sindikalnih organizacij.

Sindikati in delavci migranti

V tesni povezanosti z gospodarsko krizo in krizo zaposlovanja je odnos sindikatov do delavcev migrantov, ki so v obdobju konjunktore

¹⁰ Vir podatkov: »Perspectives économiques de l'OCDE«, Paris, Julij 1977.

¹¹ Vir podatkov: OECD Observer št. 90, Januar 1978.

¹² Aimè Saward v članku »Progrès technologiques et menaces sur l'emploi en Allemagne« — (Le Monde Diplomatique št. 290, Maj 1978) navaja, da je majska stavka v Baden-Württembergu stala IG-Metall okrog 300 milijonov mark.

množično prihajali v razvite evropske dežele. Ne glede na različne stopnje urejenosti statusa migrantov v raznih državah in v okviru EGS (posebni pravilnik o svobodnem kroženju delavcev iz držav članic EGS znotraj dežel skupnosti) pa vendar ni moč molče preko dejstva, da je v Evropi od leta 1973 do 1976 izgubilo delo poldrugi milijon delavcev migrantov,¹³ ki so mnogo prispevali k blaginji dežel, v katerih so delali. Migrantsko vprašanje je obsežna in težka tematika, ki je danes predmet številnih znanstvenih raziskav in konferenc v mednarodnih organizmih, kot so EGS, OECD in Mednarodna organizacija dela.

In kako so se obnašali sindikati dežel, ki so sprejemale delavce? Predvsem je treba ugotoviti, da zoper zaposlovanje tujih delavcev v glavnem ni bilo nobenih odporov, kajti povpraševanje po delovni sili je bilo v šestdesetih letih takorekoč neizčrpno. Migranti so postajali solidarni del sindikalnega članstva v državah imigracije in delež včlanjenih tujih delavcev v sindikatih se giblje od 10 do več kot 50 %. (Npr. v ZRN 20 % — medtem ko delež domačih znaša med 30 in 35 %; v Belgiji 45 % in 75 % domačih.)¹⁴ Gre potemtakem za sorazmerno visoko stopnjo sindikalizacije, ki ni v korist le delavcem migrantom, temveč tudi sindikatom nasploh. S preprostimi besedami bi dejali, da so delavci-migranti v dokajšnji meri poravnali dolg, ki ga zahteva delavska solidarnost, saj je vključenost migrantov ponekod celo večja od domačih delavcev (IG-Metall ZRN — 52,7 % tujih in 52,3 % domačih).¹⁵

Če gremo dalje in skušamo zvedeti, ali je bil vpliv migrantov na sindikalno politiko ustrezen številu njihovega članstva, pa poleg že omenjenih števil o odpuščanju migrantov ugotavljamo (zopet na osnovi nemških podatkov), da so volitve v obratne svete v kovinski industriji 1975 pokazale, da tuji delavec — član obratnega sveta predstavlja kar 300 svojih kolegov tujcev, medtem ko ima že 50 nemških delavcev enega zastopnika v obratnem svetu.¹⁶ Neenakopraven položaj migrantov nima vzrokov samo v splošnih ekonomskih in socialnih okoliščinah, temveč ima korenine tudi v samem sindikatu tj. delavski organizaciji. Lahko bi še navedli več podobnih primerov iz drugih dežel, vendar so navedeni podatki dovolj za zaključek, da sindikati razvitih dežel niso opravili izpita konkretne mednarodne solidarnosti — še manj — podprli so, zlasti po letu 1973, vse vladne ukrepe o zapori zaposlovanja za tujce in za njihovo vračanje.

Problematika delavcev migrantov je bila prisotna tudi v mednarodnih sindikalnih akcijah. Tako je bila že leta 1972 v Beogradu na pobudo jugoslovanskih sindikatov prva mednarodna konferenca sindikatov imigracije in emigracije. Za beograjsko so se zvrstile še druge tovrstne konference in zahvaljujoč akciji sindikatov je Mednarodna organizacija dela

¹³ Revue Internationale du Travail, vol. 117, No 1, Genève 1978.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Gewerkschaftsreport des Instituts der deutschen Wirtschaft, Köln 1975.

¹⁶ Gewerkschaftliche Monatshefte, oktober 1975, »Betriebsratswahlen Ergebnisse« 1975.

že leta 1975 sprejela pomembno mednarodno konvencijo, ki ureja status delavcev migrantov in opredeljuje obveznosti držav, ki zaposlujejo tuje delavce. Toda kljub hudim diskriminatornim razmeram, v katerih živi in dela večina delavcev migrantov, sindikati razvitih dežel zadnji čas ne kažejo več posebnega zanimanja za mednarodno aktivnost sindikatov na tem področju, kajti zaposleni so predvsem z usodo svojih delavcev.

Odnos do udeležbe v upravljanju in odločanju

V splošnem lahko trdimo, da so sindikati v svetu naklonjeni oblikam udeležbe v upravljanju. Seveda pa moramo upoštevati, da je teh oblik cela vrsta in da obstajajo širom po svetu. Poleg tega so tolmačenja pojmov udeležbe v upravljanju oz. soodločanja in samoupravljanja silno različna, zato je treba pogledati vsako zase in šele na tej osnovi presojati odnos sindikatov do oblik soodločanja delavcev. V glavnem je za sindikate bistveno, koliko te oblike soodločanja omogočajo uresničevanje ciljev sindikalnih organizacij, kajti ni malo primerov, ko kapital izkorišča organe soodločanja za razbijanje sindikalne akcije. Tako je vloga sindikatov v sistemu socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji predmet nenehnega zanimanja v sindikalnem gibanju v svetu in predstavlja glavno vsebinsko točko v širokem sklopu mednarodnega sodelovanja jugoslovanskih sindikatov. Nedvomno bo ta tema še vnaprej ostajala v središču pozornosti predvsem zaradi tega, ker je v tujih sindikalnih organizacijah še zmeraj prisotno poenostavljeno enačenje participacije z našim samoupravnim sistemom, pri čemer se večkrat pozablja na bistveno razliko med sindikati v kapitalistični družbi in našimi sindikati, ki je v tem, »da niso varuhi interesov delavskega razreda samo v delovnih odnosih in v boju za vsakodnevne ekonomske, socialne in politične zahteve delavcev, ampak v celotnem sistemu družbene reprodukcije... To pa iz preprostega razloga, ker se pri nas upravljanje dela in upravljanje družbenega kapitala, se pravi celotne družbene reprodukcije, spajata v samoupravnem združenem delu, se pravi v rokah delavcev v temeljnih organizacijah združenega dela.«¹⁷ Prav ta bistvena razlika pa nam narekuje še bolj poglobljeno in kvalitetno mednarodno sodelovanje, ki bo na eni strani omogočilo pravilno predstavitev našega samoupravnega sistema in vloge sindikatov v njem, na drugi strani pa odpravilo občasna razočaranja, ko tuji sindikati, izhajajoč iz svojih pogojev, z zadržki sodijo o našem sistemu, kar nas tu in tam vodi tudi v negativno oceno tujih sindikatov, pri čemer morda preostro upoštevamo njihov odnos do samoupravljanja kot edini kriterij za presojo njihove večje ali manjše progresivnosti.

Težko je tudi soditi, kateri sindikati so prišli najdlje v razvijanju teorije in prakse soodločanja. Morda je najbolj zanimiv francoski sindi-

¹⁷ Edvard Kardelj: *Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja* — ČZP Komunist, Ljubljana 1977, str. 199.

kat CFDT (Confederation Française démocratique du travail), ki je v 60 letih doživel ob komunistično usmerjeni CGT zanimivo preobrazbo iz krščanskega v socialistično usmerjeni sindikat. CFDT in njegov voditelj in teoretik Edmond Maire so zastopali stališče, da je udeležba v upravljanju in odločanju družbeni proces, ki je omejen z ekonomskim in političnim sistemom ter z ideologijo družbe, zato je vpliv subjektov dela — delavcev, tudi preko institucije soodločanja odvisen od razporeditve družbene moči in od strukture razrednih odnosov v vsaki deželi. CFDT, ki ima v svojih programskih ciljih vzpostavitev samoupravljanja in demokratičnega planiranja, meni, da v kapitalistični družbi ne more biti resnične in prave udeležbe v upravljanju kljub razvitim tovrstnim institucijam, kajti soodločanje ne more biti neodvisno od političnega, ekonomskega in družbenega okvira, v katerem se uresničuje. CFDT in še nekaj sindikatov članic SKO (Svetovne konfederacije dela) se je že leta 1972 izrazilo proti uvajanju takih oblik soodločanja, ki »pomenijo udeležbo pri manj pomembnih stvareh, brez možnosti udeležbe v najbistvenejših odločitvah, s čemer se samo ustvarja privid moči, iluzija, ki prinaša tveganje, da se delavski predstavniki vključijo v splošni sistem ciljev podjetja, medtem ko stvarne odločitve sprejema kapitalistično gospodarstvo in podjetja.«¹⁸

Velike pozornosti je zadnji čas deležna pritožba združenja zahodnonemških delodajalcev na ustavno sodišče ZRN zaradi zakona o soodločanju (Mitbestimmung), ki ga je izglasoval Bundestag marca 1976. Ta zakon razširja območje soodločanja na celotno industrijo, medtem ko so podobni zakoni (1952 in 1972) obsegali samo določene veje z večjim številom zaposlenih. Pritožba, ki je bila vložena že dobro leto po sprejemu zakona (tedaj je bil predsednik združenja delodajalcev sedaj pokojni Schleyer, ki so ga ubili teroristi), ne kaže samo na formalni protest, temveč pomeni začetek kriznega obdobja tako za nemške sindikate kot za samo institucijo soodločanja v ZRN, čeprav je ustavno sodišče pritožbo delodajalcev zavrnilo. Mnogi, predvsem mlajši sindikalni kadri vidijo v tem resno nevarnost za tri desetletja star in dobro utečen sistem socialnega partnerstva, na drugi strani pa delodajalci nervozno izjavljajo, da zakon posega v zasebno lastnino in da nova generacija sindikalnih vodij želi spremeniti sistem in prevzeti oblast nad gospodarstvom in to s podporo vlade. Seveda se takim očitkom ne moremo preveč čuditi, saj so na vladi socialdemokrati, na drugi strani pa se ocenjuje, da poseduje v nemških sindikatih — DGB odločilen vpliv socialna demokracija.

Multinacionalne družbe

Če je bilo v sindikalnem gibanju o čem veliko govorjenega pa malo storjenega, so ta tema prav gotovo multinacionalne družbe in prav to

¹⁸ »Labor«, Review on Trade Union Information and Training, Brussels 1972, št. 4.

je tudi dokaz, kako je sindikalno gibanje občutno zaostalo za modernim organiziranjem kapitala.

Poskusov nastopanja zoper multinacionale je bilo veliko, posebej se je s tem ukvarjala Mednarodna federacija kemičnih delavcev. Prihajalo je do usklajenih stavk na različnih kontinentih (npr. Dünlop), do sistemov koordinacije pri skupnih pogajanjih. Toda multinacionali so imeli veliko več uspeha pri razbijanju sindikalne enotnosti, ko je npr. na Portugalskem kmalu po padcu diktature Phillips plačeval svojim delavcem enkrat višjo minimalno mezdo, kot je določal sporazum med Intersinikalo¹⁹ in portugalsko vlado.

Prodor multinacionalnih družb v vzhodno Evropo je še bolj zapletel celoten položaj in danes kljub številnim izjavam in dokumentom, vključno z resolucijo svetovne tripartitne konference o zaposlovanju,²⁰ še nismo bili priča učinkoviti akciji.

Nova mednarodna ekonomska ureditev

Problemi razvoja in prepada med svetovnim severom in jugom so že dolgo na tak ali drugačen način prisotni v mednarodnem sindikalnem gibanju. Razmah sindikatov v deželah v razvoju je, skladno s procesom dekolonizacije in utrjevanja nacionalne neodvisnosti, povzročil tudi večje zanimanje sindikatov samih dežel v razvoju za to problematiko in vzbudil vsaj skromna razmišljanja pri sindikatih razvitih držav. Pravim skromna, kajti najmočnejši sindikati razvitega sveta se ukvarjajo z deželami v razvoju predvsem z vidika interesov njihovega prodora in vpliva na mlado sindikalno gibanje Afrike, Azije in Latinske Amerike. Ne bo preostra ugotovitev, da je dejavnost ameriških AFL—CIO, nekaterih socialdemokratskih in sovjetskih ter drugih vzhodnoevropskih sindikatov v bistvu bolj borba za ideološki, politični in gospodarski vpliv kot dejansko enakovredno sodelovanje. Boj za vpliv v sindikatih dežel v razvoju, vsiljevanje tega ali onega družbenega modela, je neusmiljen in v mnogočem ovira svoboden razvoj sindikalnega gibanja v nerazvitem svetu, kjer so sindikati še v kolonialni dobi nastajali pod vplivom sindikatov njihovih kolonialnih matic. Zato sindikalno gibanje še išče specifičnim razmeram primerne oblike delovanja. Afriški, arabski in azijski sindikati so dosegli pomembne uspehe v svojem razvoju kot tudi v medsebojnem sodelovanju kljub številnim zunanjim vplivom. Osnovane so bile regionalne sindikalne organizacije, ki krepijo samostojnost sindikatov dežel v razvoju predvsem v odnosu do velikih mednarodnih sindikalnih central kot glasnikov blokvske politike.

¹⁹ »Intersindical«, Koordinativno telo komunističnih, socialdemokratskih in krščanskih sindikatov, ki je nastalo po padcu diktature na Portugalskem.

²⁰ Glej: World Employment Conference, Geneva, 4—17 June 1976, »Declaration of Principles and Programme of Actions«.

Nesporno pa je, da ob vseh težavah sindikati v deželah v razvoju odigravajo pozitivno — ponekod odločujočo — vlogo pri socialistični orientaciji mnogih dežel v razvoju. Prav tako ne moremo zanemariti vpliva politike neuvrščenosti, ki ji pripada večina teh dežel, in s tem sindikalno gibanje tega dela sveta sprejema za svoje tudi principe in cilje neuvrščenosti. Tudi za sindikalno gibanje v deželah v razvoju in predvsem v neuvrščenih deželah velja ugotovitev, da so »neuvrščene dežele močno zainteresirane za medsebojno povezovanje in skupno razvijanje vsestranske ekonomske in politične akcije, da bi se s tem lahko močnejše naslonile na lastne sile in da bi postale močnejši mednarodni ekonomski in politični dejavnik. Toda v končni posledici lahko uresničujejo in zagotavljajo svoje ekonomske in politične interese samo v procesu postopnega, toda zavestnega in vztrajnega spreminjanja celotnega svetovnega sistema ekonomskih in političnih odnosov med narodi s priznavanjem njihove medsebojne odvisnosti in enakopravne vzajemne odgovornosti v tej medsebojni odvisnosti.«²¹ Pri tem lahko sindikalno gibanje dežel v razvoju in razvitih industrijskih dežel igra pomembno vlogo, seveda pod pogojem, da se bo zavedlo, da je vprašanje vzpostavljanja nove mednarodne ekonomske ureditve tudi v daljnoročnem interesu delavstva razvitih dežel.

Spričo različnosti pogledov danes »sindikalno gibanje v svetu še nima svoje koncepcije boja za novo mednarodno ekonomsko ureditev, kot tudi nima koncepcije, ki bi celovito reševala probleme razvoja. Vzrokov za to gotovo ne moremo iskati samo v razcepljenosti sindikalnega gibanja v mednarodnih okvirih in v odvisnosti od ideoloških in političnih interesov držav, iz katerih posamezne sindikalne organizacije in mednarodne centrale izvirajo, temveč v krizi sindikatov nasploh. V večini držav v svetu so sindikati več ali manj vrasli v politične in družbene strukture in tako predstavljajo del sistema s popolnoma določenimi nalogami in bodo morali v iskanju nadaljnjih poti v boju za novo mednarodno ekonomsko ureditev izhajati bolj od svojih razrednih pozicij in v ta boj vnesti tudi notranje razsežnosti, ki se odražajo v protislovju med delom in kapitalom v nacionalnih okvirih in ki vodijo k ukinjanju izkoriščanja in prisvajanja presežne vrednosti nasploh.«²² Sindikalno gibanje potemtakem čaka še veliko naporov, da bo našlo skupen jezik in se dogovorilo za enotno in dolgoročno akcijo za razreševanje enega najtežjih in življenjsko najbolj pomembnih vprašanj za človeštvo — in še posebej za delavski razred.

Prav tu se odpira za jugoslovanske sindikate izredno široko, odgovorno, pa tudi težavno področje delovanja v mednarodnem sindikalnem

²¹ Edvard Kardelj: *Zgodovinske korenine neuvrščenosti* — ČZP »Komuniste« Ljubljana 1975, str. 47.

²² Danilo Slivnik: »Sindikati v borbi za nove mednarodne ekonomske odnose« (članek o »okrogli mizi«, ki jo je organizirala na to temo Zveza sindikatov Jugoslavije po osmem kongresu ZSJ novembra 1978 v Beogradu), *Međunarodna politika*, št. 689, 16. 12. 1978 Beograd.

gibanju. Ob tem, ko so naši sindikati zavzemajo za široko sodelovanje, podporo in sodelovanje sindikatov pri graditvi novega mednarodnega gospodarskega sistema kot temelja za odpravo sedanjih neenakopravnih in izkoriščevalskih mednarodnih odnosov, za pravičnejši in enakomernejši razvoj celotnega sveta ter za reševanje problemov, ki zadevajo delavski razred vseh dežel, predvsem pa za odpravo velikih razlik v razvoju med razvitimi in manj razvitimi,²³ bodo morali posvetiti še večjo pozornost nalogam v organiziranju združenega dela za še bolj uspešno vključevanje jugoslovanskega gospodarstva v mednarodno delitev dela na osnovi ciljev politike neuvrščenosti in prizadevanj za pravičnejše mednarodne ekonomske odnose.

²³ Resolucija o nalogah Zveze sindikatov Jugoslavije o boju delavskega razreda za razvoj samoupravnih družbenoekonomskih odnosov in političnega sistema socialističnega samoupravljanja — 8. kongres Zveze sindikatov Jugoslavije, novembra 1978.

BORIS VERBIČ

Evropski monetarni sistem

(Interesna navzkrižja)

Tako kot pri vseh prejšnjih monetarnih načrtih evropske deveterice, se je v zadnjem trenutku zataknilo tudi pri uresničevanju sporazuma o uvedbi evropskega monetarnega sistema (EMS). EMS sicer še ni pokopan in optimisti upajo, da bo deveterica uspela odstraniti zadnje ovire na prihodnjem sestanku na vrhu, sredi marca v Parizu. Toda s še tako umetelnimi teoretičnimi konstrukcijami je težko premostiti stvarna interesna navzkrižja, ki niso omejena le na EGS, ampak so sestavina odnosov med tremi poli današnjega kapitalističnega sveta ZDA, Japonsko in EGS.

Naj v EGS načrtujejo takšne ali drugačne monetarne sisteme, v nobenem primeru ne morejo obiti niti vprašanja položaja ameriškega dolarja v svetovnem monetarnem sistemu, niti celotnega sklopa odnosov z ZDA. Že prvi dolgoročni načrt o gospodarskodenarni zvezi je spodletel v prvi fazi svojega uresničevanja, ker ni upošteval prevladujoče vloge ZDA v mednarodnem monetarnem sistemu in dejstva, da brez soglasja ZDA ali celo proti njihovi volji ni mogoče izpeljati nobenih načrtov, ki prizadevajo ameriške politične in ekonomske interese, ne da bi s tem postavili na preizkušnjo atlantsko zavezništvo in predvsem vprašanje obrambe zahodne Evrope pred sovjetsko nevarnostjo. Od ambicioznega načrta gospodarskodenarne zveze je ostal samo močno okrnjen sistem monetarne kače, v katerem pa ni bilo ne francoskega franka, ne italijanske lire, ne angleškega funta.

V tem smislu je bila zelo poučna tudi usoda sporazuma deveterice iz Zeista. V tem nizozemskem mestecu so se finančni ministri EGS aprila 1974 dogovorili, da bodo centralne banke lahko kupovale in prodajale zlato na svobodnem trgu. Toda že junija 1974 je bilo na washingtonskem sestanku desetih največjih denarnikov na svetu konec njihove enotnosti. Od sporazuma je ostala samo možnost centralnih bank, da zastavijo zlato za najem posojil. S tem se je izjalovilo italijansko in francosko upanje na izhod iz gospodarske stiske s prodajo dela velikih zlatih rezerv. Obenem je bil to tudi pomemben korak v smeri ameriških prizadevanj za izrinjenje zlata iz mednarodnega monetarnega sistema in za njegovo preobrazbo v navadno borzno kovino. V teh prizadevanjih so jih podpirali Angleži,

ker sami niso razpolagali z večjimi zlatimi rezervami, medtem ko so se Francozi ameriškim prizadevanjem dolgo časa upirali. Toda Nemci in Nizozemci se niso hoteli zameriti Washingtonu in končno so tudi Francozi popustili pod ameriškim pritiskom ter na konferenci v Kingstonu, januarja 1976, pristali na korenite spremembe glede položaja zlata v Mednarodnem monetarnem skladu, s katerimi naj bi zlato postopno izločili iz mednarodnega monetarnega sistema. Ameriški dolar je tako postal v mednarodnem monetarnem sistemu, v katerem Američani več ne spoštujejo niti lastnih pravil, edina mednarodna obračunska in rezervna moneta, kajti »posebne pravice črpanja« zaradi nepomembne količine in zaradi ameriškega nadzora nad njihovo izdajo v Mednarodnem monetarnem skladu niso mogle prevzeti vloge papirnatega zlata. Po kingstonski konferenci so v Bruslju zagrenjeno ugotavljali, da je bila oblast dolarja prej uzakonjena, sedaj pa je postala božja pravica.

Istega leta je kazalo, da so za dolgo časa pokopane vse misli na skupno monetarno politiko, saj je aprila 1976 kancler Schmidt v Luksemburgu odkrito zavrnil pritiske s strani nekaterih članic in izvršne komisije za ustanovitev skupnih monetarnih rezerv s pojasnilom, da Nemčija nima nobenega interesa vlagati svojih monetarnih rezerv v skupni sklad, dokler se bo gospodarski razvoj posameznih članic EGS tako močno razhajal in dokler ne bo mogoče zagotoviti istosmerne usmeritve nacionalnih ekonomskih politik. Zato je izzvala precejšnje presenečenje skupna nemško-francoska pobuda o ustanovitvi evropskega monetarnega sistema, z razširitvijo in nekaterimi prilagoditvami okrnjenega sistema evropske monetarne kače. Ker je Nemčija zaradi svoje gospodarske moči glavni zahodnoevropski denarnik in ker je skupna nemško-francoska pobuda pomenila odstopanje od dotedanje nemške politike, se moramo najprej vprašati, iz katerih razlogov se je Nemčija odločila za takšen korak. Dotedanja nemška politika je skrbela za to, da nemških monetarnih rezerv ne bi uporabljali za podpiranje plačilnih bilanc tistih dežel, na čigar ekonomsko politiko nemška vlada ne bi imela nobenega vpliva. Poleg tega Nemci niso hoteli nikdar žrtvovati atlantskega zavezništva za negotove evropske podvige. Nemci so zato kljub tveganju pomagali Američanom v Kingstonu vsiliti svojim zaveznikom ameriško monetarno svojevoljo kot pravilo obnašanja v mednarodnem monetarnem sistemu. Vztrajanje in utrjevanje zavezništva z ZDA se je Nemcem takrat zdelo še bolj potrebno, ker se je zdelo, da so se edino ZDA v stanju učinkovito postaviti po robu navalu zahtev dežel v razvoju po pravičnejših političnih in ekonomskih odnosih ter nevarnosti prihoda komunistov na oblast v Italiji, Franciji in Portugalski. Kingstonski sporazum je tedaj za EGS in Japonsko obetal kratkoročne koristi s povečanjem mednarodnih likvidnih monetarnih sredstev, kar bi jim omogočilo s papirjem plačati račune za nafto in druge surovine in izboljšati lastno konkurenčno sposobnost na račun izvoznih surovin. Poleg tega je bil tedaj ameriški gospodarski položaj

boljši kot evropski, zato so Nemci in Japonci pričakovali, da bo dolar ostal sorazmerno stabilen v primerjavi z marko in jenom.

Toda takšna pričakovanja se niso uresničila, saj predsednik Carter ni uspel narediti reda v svoji hiši, ampak je dolar prepustil usodi. Nemci in Japonci so zaradi grenkih izkušenj v preteklosti, ko so se z reševanjem dolarja nalezli slabega denarja, a dolarja vseeno niso rešili, dolar tokrat prepustili drsenju navzdol in sprejeli revalvacijo svojih valut. Toda takšna politika je postajala čedalje vznemirljivejša, ker je pričela pešati konkurenčna sposobnost nemških in japonskih izvoznikov na svetovnem trgu. Američani so hkrati z vodenjem ohlapne monetarne politike pritiskali na Nemce in Japonce, da požive domačo gospodarsko konjunkturo in s tem pomagajo svetovnemu gospodarstvu iz recesije. Nemci in Japonci ameriških zahtev niso hoteli sprejeti zaradi bojazni, da bi s takšno politiko doma in v svetu povzročili spet nov inflacijski val, še preden bi se poglel stari. S tem bi utegnili izzvati nove podražitve nafte, ki bi znova utegnile stresti temelje kapitalističnega sistema.

Čedalje očitnejše razhajanje ameriških in nemških interesov na monetarnem in ekonomskem področju, je Nemce vodilo do spremembe dotedanjih stališč glede skupne monetarne politike EGS. V želji po obrambi lastnih interesov so bili nenadoma pripravljeni vložiti sredstva v skupni rezervni monetarni sklad in pristati na nekoliko ohlapnejša pravila od pravil, ki so veljala v sistemu monetarne kače in ki so breme obrambe monetarne stabilnosti nalagala predvsem na ramena gospodarsko šibkejših članic. Medtem ko je v sistemu monetarne kače morala sama ali z neobvezno tujo pomočjo vedno braniti svojo valuto tista država, katere valuta je zdrknila na spodnjo dovoljeno mejo odstopanja od uradnega razmerja med njo in drugo valuto, konkretno med njo in nemško marko, naj bi v novem sistemu branila svojo valuto vsaka članica, kadar bi njena valuta dosegla spodnjo ali zgornjo mejo dovoljenega odstopanja od spreminjajoče se poprečne vrednosti vseh v sistemu udeleženih valut. Povedano poenostavljeno in slikovito naj bi se v EMS valute držav članic EGS in tudi nekaterih drugih zahodnoevropskih dežel prijele za roke, kar naj bi jim onemogočilo, da bi se katerakoli izmed njih oddaljila od ostalih preko dogovorjenih meja. V središču sistema naj bi bila nova obračunska enota »ecu«, to je spreminjajoča se poprečna vrednost vseh valut, od katere bi se posamezna valuta lahko oddaljila največ za 2,5 % navzgor ali navzdol. Takšen monetarni blok naj bi pomagal braniti interese članic EGS pred neugodnimi posledicami nestabilnosti ameriškega dolarja in samovoljne ameriške politike ter vplival na umiritev mednarodnega monetarnega položaja.

Zagotovitev večje monetarne stabilnosti bi bila še posebej v nemškem interesu, saj je bila zaradi izgube vrednosti ameriškega dolarja najhuje prizadeta prav konkurenčna sposobnost nemških izvoznikov. Ker so bile vse nemške intervencije pri ameriški vladi za stabilizacijo dolarja dolgo časa zaman, so Nemci z EMS skušali ustvariti na marko vezan mone-

tarni blok, s katerim bi lahko učinkoviteje zaščitili domače gospodarstvo in svoje izvoznike pred pogubnimi posledicami ameriške monetarne samovolje. Kajti v monetarnem bloku se ne bi samo učinkoviteje branili pred ameriško politiko kot sami, ampak bi povrh svojim partnerjem v bloku onemogočili, da bi v konkurenčnem boju za evropski in svetovni trg tako kot doslej svobodno zniževali vrednost svoje valute v razmerju do nemške marke.

Ob tej nemški odločitvi se zastavljata dve vprašanji: ali Nemci ustvarjajo monetarni blok, ne da bi si zagotovili vpliv na ekonomsko in monetarno politiko evropskih dežel? In ali Nemci nameravajo tvegati zavezništvo z ZDA? Nemci niso nikoli hoteli zastaviti svojih monetarnih rezerv, če niso videli možnosti, da bi lahko vplivali na ekonomsko in monetarno politiko drugih dežel. Tudi sedaj za to nimajo nobenega razloga. Zato bo verjetno bolj držalo to, da Nemci upajo, da bodo z EMS dobili to možnost. Prej so vedno zaman zahtevali uskladitev ekonomskih in monetarnih politik kot predpogoj, da bi svoje monetarne rezerve vložili v kakršenkoli skupni denarni sklad. Sedaj pa verjetno pričakujejo, da bi z ustanovitvijo skupnega rezervnega sklada dobili možnost, da dosežejo medsebojno usklajevanje ekonomskih in monetarnih politik. Za podporo ogroženih valut bodo namreč lahko države članice iz skupnega sklada najemale posojila. Toda ta posojila bodo spremljali podobni pogoji kot posojila mednarodnega monetarnega sklada. Glede na moč nemške marke pa to pomeni, da bi nemška vlada z EMS dobila v roke sredstvo za posredno vplivanje in nadzor nad ekonomskimi in monetarnimi politikami drugih držav članic.

V naraščajoči nemški moči, ne samo gospodarski, ampak tudi politični (v najožjem krogu izbrancev za srečanje na vrhu v Guadelupu so bili tudi Nemci), prav gotovo tiči eden izmed razlogov za porodne težave EMS. Francozi na glas, drugi pa potihem priznavajo, da se Nemcev boje. Italija in Irska sta dolgo oklevali in skušali čim dražje prodati svojo kožo, preden sta pristopili k EMS. Britanci pa so se že od vsega začetka držali ob strani, četudi udeležbe niso nikoli dokončno izključili. Čeprav se Američani uradno niso izrekli proti EMS, saj niso mogli nasprotovati naporom za doseg monetarne stabilnosti v svetu, so si vendar ob vseh priložnostih skušali zagotoviti, da EMS ne bi bil naperjen proti dolarju. Toda bojazen pred naraščajočo nemško močjo obstaja. Kajti letos naj bi deveterica pričela uresničevati le prvo fazo EMS, ki ne bi neposredno ogrožala ameriških interesov. V tej fazi bi namreč EMS lahko vplival na razmerje med vrednostjo ameriškega dolarja in evropskih valut samo s kupovanjem ameriškega papirja. Dokler bi Evropejci tako plačevali ceno za stabilizacijo ameriškega dolarja, res ni posebnega razloga, da bi Američani nasprotovali novemu sistemu. Toda leta 1982 naj bi »ecu« ne bil več zgolj obračunska enota, ampak naj bi postal rezervna moneta, kar pomeni, da bi Američanom grozila nevarnost, da bi cene nafte in drugih surovin ne določali več v dolarjih, ampak v mnogo stabilnejših »ecujih«.

S tem bi bili Američani dvakratno prizadeti. Prvič, ker bi ameriški dolar izgubil monopolni položaj v mednarodnem monetarnem sistemu, drugič pa zato, ker pretirane domače porabe ter uvoza nafte in drugih surovin ne bi mogli več kriti s tiskanjem novih količin dolarja, ampak bi morali v primeru padca vrednosti dolarja plačevati višje cene ali v primeru izgube vsakršnega zaupanja v dolar celo z »ecuji« ali drugimi trdnjšimi valutami. Ni izključeno, da je bilo britansko zadržano stališče delno pogojeno tudi z ameriško zaskrbljenostjo nad možnimi posledicami zaradi uvedbe EMS, saj je bil eden izmed britanskih pogojev za pristop k EMS tudi zahteva, da EMS ne sme biti naperjen proti ZDA. Morda so Britanci toliko omahovali zaradi tega, ker njim in Američanom ni bilo povsem jasno, ali bi EMS lažje spodnesli, če bi se mu Britanci pridružili ali če bi ostali zunaj njega.

Kaže, da so Američani vzeli bremenski sklep o ustanovitvi EMS kot resno grožnjo, da jim bodo njihovi evropski zavezniki stopili na prste, če bodo še naprej vodili tako samovoljno monetarno politiko. Že novembra, torej dva meseca preden bi moral zaživeti EMS, je ameriški predsednik sprejel paket energičnih ukrepov, s katerimi je vsaj začasno umiril monetarni nemir in zaustavil padanje vrednosti dolarja. Verjetno so Nemci s tem zadovoljni, saj so na ta način uspeli ponovno osvojiti del v Kingstonu izgubljenega terena. Zaradi porodnih težav z EMS jih verjetno niti ne boli glava, saj jim verjetno trenutno zadostuje tudi to, da imajo v svojih rokah karto, s katero Američane lahko vsak čas opomnijo na monetarno disciplino in jih primorajo k resnejšim razgovorom o mednarodnih monetarnih problemih. Nikakor pa ni mogoče pričakovati, da bi zaradi EMS Nemci postavili na kocko zavezništvo z ZDA, dokler bo obramba nemškega ozemlja v ameriških rokah.

Ostaja torej še vprašanje, zakaj so Francozi dali pobudo za ustanovitev EMS skupaj z Nemci in zakaj so v zadnjem hipu preprečili njegov start. Francozi so spoznali, da v svetu nimajo več tiste vloge, o kateri je sanjal general de Gaulle, da jih Nemčija politično dohiteva, medtem ko jih je ekonomsko že davno prehitela. Zavest, da bodo v svetu čedalje težje igrali celo drugorazredno vlogo, jih je vodila do poskusa, da bi izkoristili nemško-ameriška monetarna nasprotja in si v tandemu z Nemci zagotovili mesto med svetovnimi velesilami in vodilno vlogo v EGS. Poleg tega je francoska vlada hotela EMS izkoristiti za krinko, pod katero bi doma z večjo avtoriteto vsiljevala konservativno ekonomsko in socialno politiko. V želji po dohitevanju Nemčije Barrova vlada že od začetka svojega obstoja dokaj neuspešno posnema nemško ekonomsko politiko in se sooča s čedalje bolj vznemirljivim socialnim položajem, zaradi propadanja črne metalurgije, tekstilne industrije, brodogradnje in nekaterih drugih industrijskih dejavnosti, ki vleče za seboj naraščajočo armado brezposelnih, ki letos utegne doseči že število 1,5 milijona.

Zaradi posledic takšne ekonomske politike in zaradi dvolične politike, s katero Giscard v imenu golizma počasi razprodaja golistično dediščino

in Francijo vodi čedalje globlje v atlantske vode, je prišlo do odkritih napadov golistov na Giscardovo Zvezo za francosko demokracijo, ki jo je Chirac v svojem že znamenitem pozivu iz bolnišnice Cochin na obrambo francoske neodvisnosti obtožil, da je »parti de l'étranger« — stranka tujine, oziroma stranka, ki služi interesom tujine. V frontalnem napadu na Giscardovo evropsko politiko je EMS postal ena izmed osrednjih tarč. Golisti in komunisti so namreč Giscarda obtožili, da s francoskim sodelovanjem v EMS pripravlja teren za nemško vmešavanje v francosko notranjo politiko. Pod točo kritik, sumov in obtožb je bila francoska vlada prisiljena postaviti se na trša stališča in od Nemcev zahtevati takojšen dogovor o koncesijah, ki jih je Schmidt menda decembra na bruseljskem sestanku obljubil Giscardu in s katerimi bi Giscard utišal domače nasprotnike ter pomiril tiste, ki so zaskrbljeni zaradi posledic morebitne navezave franka na nemško marko. Francoska zahteva po odpravi sistema denarnih nadomestil v skupni kmetijski politiki, ki koristi kmetijskim pridelovalcem v državah z močno in škodi onim v državah s šibko valuto, je naletela na nemško odklonitev. Francoska vlada je zato zahtevala preložitev starta z EMS za nedoločen rok, dokler se ne bi sporazumeli o spornih vprašanjih s področja skupne kmetijske politike. Vprašanje odprave sistema denarnih nadomestil je politično zelo občutljivo, kajti niti nemška niti francoska vlada si ne moreta dovoliti, da bi izgubili kmečke volilce. Takojšnja odprava sistema denarnih nadomestil bi prizadela nemške kmete zaradi manjših dohodkov in manjših izvoznih možnosti. Francoski kmetje pa s prstom kažejo prav na sistem denarnih nadomestil, s katerim je obdavčen njihov kmetijski izvoz in subvencioniran francoski kmetijski uvoz, kot na edinega krivca, da zadnja leta nemško in nizozemsko kmetijstvo veliko hitreje napredujeta od francoskega. V spor so se sedaj vpletli še Britanci, ki so proti odpravi sistema denarnih nadomestil, s katerim EGS subvencionira britanski kmetijski uvoz, medtem ko je za britansko gospodarstvo kmetijski izvoz nepomemben in ga zato izvozne obdavčitve ne prizadevajo v takšni meri kot francoskega. Britanci sicer ne izključujejo možnosti odprave sistema denarnih nadomestil, vendar pa ga pogojujejo s celovito reformo skupne kmetijske politike. Tega pa se boje tako Francozi kot Nemci, ker bi se zaradi spopada okoli interesnih navzkrižij utegnili porušiti že tako majava zgradba skupne kmetijske politike.

Odkar je ameriški dolar stabilnejši in odkar je prišlo do odkritih polemik med golisti in predsednikom republike glede njegove evropske politike se zdi, da je popustilo tako nemško kot francosko zanimanje za EMS. Zato je težko verjeti optimističnim napovedim, da bo marca v Parizu prišlo do sporazuma, kajti iz objektivno danih interesnih navzkrižij med Nemci, Francozi in Britanci vsaj na prvi pogled ni videti poti rešitve. Niti nemška niti francoska in še najmanj britanska vlada pa niso v stanju, da bi v pogajanjih o odpravi sistema denarnih nadomestil lahko pristale na pomembnejše koncesije. Toda četudi bi se uresničile napovedi optimi-

stov, bo EMS stal na trhlih nogah, kajti ob njegovem snovanju so ostali ob strani problemi neenakomernega razvoja, ki so eden izmed glavnih vzrokov monetarne nestabilnosti. Kočljivo vprašanje prelivanja bogastev od bogatejših k revnejšim članicam ostaja še vedno nerešeno, saj si niti Italijani niti Irci niso uspeli izboriti sistemskih rešitev za zagotovitev stalnega dotoka pomoči, ob kateri bi lahko upali, da bodo vzdržali strožjo monetarno disciplino, ki bi jim jo vsilil EMS.

Prizadeta pa bi bila tudi konkurenčna sposobnost nemških partnerjev, kakor so pokazale resne analize britanske vlade o posledicah morebitnega britanskega pristopa k EMS. Gospodarsko šibkejši nemški partnerji so si namreč do sedaj lahko pomagali v ostrem konkurenčnem boju na ta način, da so domačo valuto pustili drseti navzdol v primerjavi z gibanjem nemške marke. V okviru EMS pa tega ne bodo več mogli početi po mili volji, čeprav bodo imeli možnost, da devalvirajo svojo valuto v primerjavi z nemško marko. Toda postopno drsenje valute navzdol ima čisto drugačen psihološki učinek od odkrite devalvacije, ki za vsako vlado pomeni priznanje neuspeha lastne ekonomske politike. Zato vlade posegajo po njej le v skrajni sili. Poleg tega pa bi tudi Nemci skrbeli, da bi bilo čim manj devalvacij, ker bi z njimi trpelo zaupanje v EMS in ker ne bi bile v interesu nemškega izvoza. Glede na vpliv, ki bi ga Nemci imeli pri skupnih monetarnih odločitvah in pri odločitvah skupnega rezervnega sklada, jim to gotovo ne bi bilo težko.

Ker vzroki neenakomernega gospodarskega razvoja niso bili odpravljani, bo neizogibno prihajalo do novih monetarnih disparitet in do novih špekulativnih pritiskov na šibkejše valute. Gospodarsko šibkejše članice bodo zato z morebitnim EMS prisiljene v čedalje večji meri posnemati nemško deflacijsko politiko s težkimi posledicami, s kakršnimi se danes sooča Francija, ali pa se bodo morale reševati iz težav s še večjim zadolževanjem za ceno čedalje večje odvisnosti od močnejših partnerjev, to je predvsem od Nemčije.

(Rokopis oddan v februarju 1979)

Revolucija ali samo družbeni pretresi?

(Ob dogodkih v Iranu)

Iransko družbeno gibanje si je zastavilo nekaj ciljev. Eden takih neposrednih ciljev je bil odhod monarha šaha Reze Pahlavija, ki je v politično pregnanstvo odšel 16. januarja. V to so ga prisilili več kot leto dni trajajoči nemiri. Nekaj dni potem se je v deželo vrnil poglavitni voditelj verskega šiitskega gibanja ajatolah Homeini. Dogodki pa so kulminirali 11. in 12. februarja, ko so vstajniki po hudih bojih s preostalimi oddelki policije in vojske, ki so bili še zvesti vladarju, prevzeli oblast. Po prevratu je vladne posle prevzela vlada, ki jo je imenoval Homeini, čeprav sam ni prevzel nobenega položaja v njej. Za ministrskega predsednika »islamske revolucionarne vlade« je imenoval starejšega iranskega politika Mehdijsa Bazargana, ki je v preteklosti vodil Iransko osvobodilno gibanje, ki se je pridružilo Homeinijevi opoziciji. Bazargan je bil ob Homeinijevem bivanju v Parizu njegov najtesnejši sodelavec.

Novo islamsko vlado je priznala večina držav, v mednarodnopravnem smislu gre le za kontinuiteto iste dežele, čeprav z drugačno vlado. V mednarodni skupnosti prevladuje prepričanje, da iranski dogodki pomenijo, da poti nazaj ni več in da bo Iran postal islamska republika. To pa pomeni konec dinastije Pahlavi in sploh monarhije v Iranu. Pahlavijevo samovladje je namreč v minulem obdobju postalo simbol za vsa nakopičena nasprotja in nepravčnosti.

Seveda pa bi poenostavljali, če bi vse težave, s katerimi se je soočila ta dežela, pripisali samo absolutizmu. Državljski nemiri, ki so Perzijo pretresali več kot leto dni in se tudi po islamskem prevratu niso popolnoma plegli, so posledica spleta številnih socialnih, zgodovinskih, verskih, mednarodnopolitičnih in strateških razmer, ki krojijo družbeno in politično vsakdanost Irana. Nekatere izmed njih bomo poskušali osvetliti v pričujočem sestavku.

I. Novejša zgodovina Irana

Nezadovoljstvo v Iranu (kot se dežela imenuje od leta 1934) tokrat ni izbruhnilo prvič: državljanska vrenja in spopadi so deželo pretresali že prej. Leta 1906 so mulahi — islamski duhovniki po precej hudih nemirih od dinastije Qajar izsilili ustavo, ki je nekoliko omejila šahovo oblast, določila pa je tudi parlament in vlado.

V I. svetovni vojni je bila Perzija formalno sicer nevtralna, čeprav so se v njene notranje zadeve vmešavale velesile: Velika Britanija, Rusija pa tudi Nemčija. Obdobje po tej vojni Iran spet pretresajo trenja, ki so jih delno navdahnili revolucionarni dogodki v sosednji Turčiji. Vendar pa je Perzija ohranila monarhično ureditev. Iz teh dogodkov se je povzpela le nova dinastija. Prej vojaški voditelj Reza Khan se je leta 1925 okronal za šaha.

Za obdobje do druge svetovne vojne je značilna vse močnejša težnja Velike Britanije, da bi zagospodovala nad Perzijo, zlasti seveda zaradi perzijske nafte.

Ob začetku II. svetovne vojne sta Velika Britanija in Sovjetska zveza okupirali deželo. Za to sta se takrat zaveznici odločili iz strahu pred nevarnostjo, da bi Iran prišel pod vpliv tretjega rajha. Šah Reza Khan je pod pritiskom zasedbenih sil abdiciral, nasledil pa ga je sin Mohamed Reza. Vse do leta 1946 je Iran ostal pod protektoratom tujih sil. Za konec štiridesetih let so značilni med drugim tudi upori v Azerbajdžanu in med Kurdi, ki jih je po navedbah zahodnih virov podpirala Sovjetska zveza.¹

V začetku petdesetih let se je na notranjepolitičnem področju uveljavila republikansko usmerjena stranka nacionalne fronte, ki jo je vodil poznejši premier dr. Mossadek. Stranka je dosegla nacionalizacijo naftnih vrelcev, ki jih je do tedaj upravljala mešana anglo-iranska družba. Vendar pa je Mossadek zaradi republikanskih prepričanj prišel v konflikt s šahom in ta ga je leta 1953 celo prisilil v politično pregnanstvo, ki pa je trajalo le nekaj dni.

Po navedbah zahodnih virov naj bi se vladar vrnil v Iran po rojalističnem revoltu. Udar proti Mossadeku so izvedli šahu tradicionalno zvesti generali, vendar pa jim je pri tem pomagala ameriška obveščevalna agencija — CIA. Iran je zahodne dežele že takrat precej zanimal, zlasti še zaradi dolge meje s Sovjetsko zvezo. V zahodnih metropolah so ocenili, da je Mossadekova stranka nacionalne fronte preveč levo usmerjena, saj jo je podpirala tudi iranska komunistična partija Tudeh, ki so jo po rojalističnem udaru prepovedali, in tako je ostalo do današnjih dni.

Z likvidacijo Mossadekove vlade je bila v deželi zatrta republikanska tendenca, te tradicije pa so oživele šele v zadnjem času.

Za obdobje po letu 1953 je značilen vse večji vpliv vladarja nad državnimi zadevami. To so zametki ponovnega iranskega absolutizma šaha. Šah Reza Pahlavi je vladal od leta 1941, ko je nasledil očeta Rezo Kana. Šah je bil v začetku bolj kraljevska figura, ki so ji diktirale velesile. Iranska dinastija ni dolgo trajala, torej ni imela velike legitimne dinastične opore in je do padca oziroma pregnanstva šaha trajala vsega skupaj le 53 let.

¹ The Middle East International, London, str. 2.

Vzporedno s tem, ko se je krepil absolutizem, se je dežela nekoliko stabilizirala, kar je prav gotovo posledica represivnih ukrepov oblasti, ki so na rob političnega dogajanja potisnile vsakršno opozicijo. Iran se je v zadnjih nekaj desetletjih lahko celo pohvalil s precejšnjo mero stabilnosti in celo z nekakšno gospodarsko ekspanzijo. Do sedanjega obdobja je bil Iran trden zahodni zaveznik, poseben pomen pa so mu vseskoz pripisovale Združene države Amerike. Ob državljskih nemirih je Washington pokazal tudi največ »skrbi« za Iran.² Vzkliki zahodnih dežel o »izgubi« Irana so značilen izraz in dokaz iranske strateške odvisnosti in podrejenosti tujim — to je zahodnim interesom. Boj proti tujim vplivom v deželi pa je bil ena osnovnih točk političnih zahtev protimonarhične opozicije.

Nasprotovanje tujim interesom in nezaupanje do tujcev ima v Iranu že precejšnjo tradicijo. Vse obdobje najnovejše zgodovine je bil Iran pod vplivom tujih sil. Čeprav ni nikoli postal prava kolonija, pa je bil zlasti po drugi svetovni vojni nekakšen protektorat med Sovjetsko zvezo in Veliko Britanijo. Vendar pa je Iran v petdesetih in na začetku šestdesetih let dosegel znatno stopnjo formalne neodvisnosti.

Leta 1963 so razmeroma miren položaj v deželi spet pretresli dokaj hudi nemiri. Vladar je takrat objavil tako imenovano »belo revolucijo«. To je bil nekakšen blag socialnodemokratski program. Z nacionalnim bogastvom naj bi resničili »družbo blaginje« — tradicionalno strukturo naj bi modernizirali. Ena izmed sestavin tega programa pa naj bi bila tudi agrarna reforma v omejenem obsegu. Odpravili naj bi tudi precej islamskih vzorcev družbene ureditve kot na primer oblačila. Neposreden izziv za nemire leta 1963 je bila aretacija verskega voditelja Homeinija, ki je že takrat ostro napadel šaha in vlado.³ Homeinija so takrat najprej izgnali v Turčijo, potem pa si je verski voditelj poiskal pribežališče v Nedžefu, šiitskem svetem kraju v Iraku, nazadnje pa je bil v Parizu, od koder je tudi vodil boj proti monarhiji.

Po nemirih v Qomu in Teheranu leta 1963 pa do najnovejših izbruhov v Iranu ni bilo večjih pretresov. Vladar je svojo oblast utrjeval, hkrati pa zatiral opozicijo. Skupaj z vladarjevo oblastjo pa se je krepila tudi vladajoča elita. Vsaj po navedbah uradnega teheranskega časnika Keyhan se je »bela revolucija« dobro razvijala in dežela naj bi bila na najboljši poti, da postane »družba blaginje«.⁴

V šestdesetih letih je bila opozicija najbolj dejavna v tujini. Znale so bile zlasti študentske demonstracije ob vladarjevem obisku v Zvezni republiki Nemčiji leta 1967. Študentje so tudi v obdobju navidezne stabilnosti v deželi opozarjali na nesorazmerja in zatiralsko naravo iranskega režima. Poudariti je treba, da je v določenem obdobju proti razmeram

² »Who lost Iran«, International Herald Tribune, 5. 1. 1979.

³ Keesing's Contemporary Archives, 1963—64, str. 19 700.

⁴ Keyhan International, 1978, Teheran.

v Iranu protestiralo tudi slovensko in jugoslovansko študentsko gibanje. To je bilo razvidno zlasti iz študentske publicistike.

V šestdesetih letih se je bistveno okrepila vloga tajne policije Savak.⁵ Politično policijo so pomagali uriti Izraelci, ki so imeli Iran za nekakšno nasprotno utež arabskemu svetu.⁶ Z Iranom so Izraelci na splošno skrbno gojili tudi gospodarske stike, perzijskemu režimu pa so pošiljali tudi orožje.

Za sedemdeseta leta je značilno tudi vse večje oboroževanje. Veliko večino orožja je Teheran naročil v ZDA, za to pa je plačal precejšen del naftnih dohodkov. Uradno je Iran okoli 25 odstotkov državnega proračuna porabil za orožje, vendar pa je bil ta odstotek najbrž precej višji, saj se precejšen del obrambnih izdatkov lahko skriva za drugimi postavkami proračuna. Teheran je v Ameriki kupil najsodobnejša ameriška orožja, ki jih je celo ameriška vojska šele začela vpeljevati v svojo oborožitev. Iransko vojaško letalstvo je dobilo 80 najbolj zmogljivih ameriških letal vrste F-14, ki sodijo med največje dosežke vojaškega letalstva. Iran je naročil tudi sisteme za zgodnje odkrivanje sovražnika Awacs. Vsi ti vojaški sistemi so zelo dragi.⁷

Pentagon ima zdaj precej preglavic, saj ga skrbi usoda najbolj vrhunskih orožij, ki jih je prodal Iranu. Američani se zlasti bojijo, da bi oborožitveni sistemi prišli v roke Sovjetski zvezi, za katero se v Washingtonu bojijo, da bi utegnila posredovati v Iranu.

Ob arabsko-izraelski vojni leta 1973 so arabske dežele — izvoznice nafte ustavile izvoz na zahodni trg. Iran tega ni storil, saj si je od prodaje obetal korist. Vendar pa je bil prav Iran tisti, ki si je najbolj prizadeval, da bi cene nafte bistveno povečali. Odločilno vlogo pri štirikratnem povečanju cen nafte je imelo prav teheransko zasedanje dežel — izvoznic nafte — OPEC. V letih po podražitvi je imel Iran bistveno večje dohodke od nafte kot prej, kar pa je bila deloma tudi posledica večje proizvodnje.⁸

Že leta 1976 se je začela kazati gospodarska kriza. Kljub povečanim dohodkom pa so bili načrti preveliki, saj dežela ni imela potrebne infrastrukture, s katero bi lahko uresničila vse načrte. Prav zato so nastajala huda neskladja.

II. Nekateri temeljni vzroki državljanskega vrenja

Po izjavah vladajočih krogov je bilo sklepati, da dobršen del povečanih naftnih dohodkov namenjajo socialni blaginji prebivalstva. Ob

⁵ Incessant Torture in Iran Prison, International Herald Tribune, 28. nov. 1978.

⁶ O iranski tajni policiji govori tudi podlistek »V krempeljih Savaka« ki sta ga objavila beograjska Politika in Delo.

⁷ International Herald Tribune, 8. 1. 1979.

⁸ Ugledni britanski poslovni časnik Financial Times navaja podatek, da je Iran od nafte leta 1972 dobil »samo« dve milijardi 308 milijonov dolarjev, leta 1974 pa kar 18 milijard 523 milijonov dolarjev — kar pomeni osemkratno povečanje.

nemirih pa se je pokazalo, da se je prav ta sektor iranske družbe najpočasneje razvijal. Velika večina ljudskih množic od petrodolarjev ni imela nikakršnih koristi. Razdelitev nacionalnega dohodka je bila popolnoma nesorazmerna. Največji delež čistih dohodkov od »črnega zlata« so pobrale privilegirane skupine, med katere sodita, poleg tradicionalnih elitističnih skupin (vladarska rodbina in vojska) nastajajoči sloji kapitalistov pa tudi rastoča državna birokracija. Značilen primer skorumpiranega državnega uradnika je nekdanji iranski premier Amir Abbas Hoveida. Nekdanji ministrski predsednik naj bi imel zasluge za velik gospodarski vzpon, vendar pa so preiskovalne komisije, ki jih je moral šah ustanoviti ob državljskih nemirih, ugotovile, da se je korupcija hudo razmahnila prav v obdobju, ko je deželo operativno upravljal Hoveida. Nekdanji ministrski predsednik je bil prav gotovo eden izmed stebrov privilegirane elite v Perziji.

K iranskim nesorazmerjem sta precej pripomogla tudi skorumpirano in pridobitništvo bližnje in daljnje vladarske rodbine.⁹

Nemogoče je preveriti pravilnost vseh poročil o početju cesarske rodbine, dejstvo pa je, da je dinastija popolnoma zgubila stike z ljudstvom in celo postala simbol vsega, kar je v Iranu predmet ogorčenja ljudskim množic.

Nepravično razdelitev dohodka in korupcijo sicer srečamo tudi v drugih deželah Bližnjega vzhoda in srednje Azije — ti pojavi niso nikakor vezani le na Iran. Vendar pa so monarhične tvorbe ob Perzijskem zalivu precej drugačne od Irana. Saudova Arabija, Kuvajt in emirati imajo dosti manj prebivalstva, ki pa je tudi dosti bolj povezano z vladarskimi rodbinami.¹⁰ Prav tako se je bogatim zalivskim monarhijam posrečilo zgraditi nekakšne družbe blaginje, k čemur so gotovo pripomogli dohodki od nafte. V Iranu je tradicionalno življenje praktično popolnoma dezintegrirano. Vaške skupnosti razpadajo. Več kot polovica vaškega prebivalstva se je preselila v mesta. Množice, ki so zapustile podeželje v pričakovanju večjih dohodkov, pa je v mestih čakala le največja pavperizacija. Eksodus v mesta je med drugim vplival na opustitev kmetijstva, kar je povzročilo, da je moral Iran večino hrane uvažati.

Iranski proizvodni odnosi so kapitalistične narave, seveda z močno državno regulativo. Sedanji iranski kapitalisti so v bistvu nekdanji veleposestniki. Tako so se po eni strani razkrojile tradicionalne vrednote in socialna struktura, že prej obstoječe razredne razlike pa so se le še poglabile.

Med pomembnejše vročnike državljskega prevrata v Iranu sodi tudi religija. Gre za šiitski islam, kateremu pripada večina Irancev, lahko bi rekli, da gre v tem primeru za izključen odnos narod-religija, šiitski

⁹ O bogastvu dinastije so veliko pisali vsi svetovni časopisi: Stern, Spiegel, Time, Newsweek, L'Express, Financial Times, Die Zeit in drugi.

¹⁰ Tako, na primer, ameriška politična revija Time piše, da se v Saudovi Arabiji na kralja Halida oziroma prestolonaslednika Fahda s prošnjo ali pritožbo lahko obrne vsak podložnik.

islam je simbol iranskega naroda. Muslimani v svetu sicer po večini sodijo med sunita. Šiitska ločina šteje skupaj le okoli 50 milijonov ljudi. Poleg 32 milijonov iranskih šiitov jih je nekaj milijonov še v Iraku, manjše število pa še v Libanonu, šejkatih perzijskega zaliva in v Turčiji.¹¹ Šiitstvo in sunitstvo delijo številne doktrinarne razlike, čeprav se obe veroizpovedi sklicujeta na koran. Same verske razlike ne povedo veliko, vendar pa sta tudi način življenja in politična kultura šiitov in sunitov precej različna. Pri sunitih srečujemo pretežno konservativnejše politične težnje, šiiti pa so nasprotno dostikrat uporniki — nekakšni islamski protestantje. V deželah, kjer so šiiti v manjšinah, po navadi pripadajo naprednejšim političnim strankam in gibanjem.¹² Novejša iranska zgodovina je pravzaprav en sam boj šiitskih množic proti oblasti — seveda z daljšimi prekinitvami. Že leta 1906 so mulahi (islamski duhovniki) od enega zadnjih šahov dinastije Qajar izsilili ustavo, letos pa so vstajniki, ki so jih vodili verski voditelji, v izgnanstvo prisilili tudi dosedanjega vladarja.

Družbeno gibanje, ki ga vodi ajatolah Homeini, ki je eden vrhovnih dostojanstvenikov sicer precej strukturirane islamske-šiitske religije, je zaobseglo precej razrednega in revolucionarnega potenciala Irana. To priznavajo tudi v tujini. Tudi Kianuri, sekretar prepovedane iranske komunistične partije Tudeh v izgnanstvu, je v intervjuju za ameriško revijo Newsweek podprl Homeinijevo dejavnost in jo označil za »popolnoma revolucionarno«. Tudi moskovska Pravda je objavila stališča sicer že malo pozabljene iranske komunistične partije Tudeh.¹³

Tradicionalna verska opozicija postavlja po eni strani čisto religiozne zahteve kot, na primer prepoved »dekadentnih« zahodnih filmov in sploh kinematografov, prepoved alkoholnih pijač, odpravo obresti, ponovno uvedbo tradicionalnih oblačil in podobno. Zdi pa se, da so te zahteve v dobršni meri le mobilizacijske narave in da v gibanju prevladujejo sodobne politične zahteve. Ajatolah Homeini je zlasti v izgnanstvu v Iranu napisal več kot deset versko-političnih knjig. Njegova dela seveda niso politični program, saj se zgubljajo v islamski mistiki.¹⁴ Ajatolahova dela in njegove izjave ter izjave sodelavcev dokazujejo politično ideologijo, ki šele nastaja. Za splošno idiosinkrazijo iranskega islamskega gibanja je mogoče reči, da jo označujejo specifične nacionalne sestavine, po drugi strani pa so njene zahteve podobne tudi drugim vse aktivnejšim islamskim gibanjem v arabskih in azijskih deželah, pa tudi splošnim političnim težnjam v mednarodni skupnosti. Homeini in njegov štab,

¹¹ The Economist: Militant Islam, 27. 1. 1979.

¹² Prav tam.

¹³ Tverdaja volja naroda, Pravda, 9. 2. 1979.

¹⁴ Int. Herald Tribune objavlja izvlečke iz del, ki jih je Homeini napisal v Nedžefu v Iraku. Iranski ajatolah zahteva, naj bi bila edina ustava islamske države koran, prav zato naj bi se s politiko ukvarjali samo verski učitelji. Ogorčeni ajatolah odklanja tudi sionizem in izraelsko državo, odločno pa zavrača tudi vsakršen ateizem. Zagovarja tudi tradicionalne islamske kazni in piše: »Imeti moramo vladarja, ki bo svojemu sinu odsekal roko, če krade, in ki bi ga kamenjal če prešuštvuje«.

na primer, zagovarjajo neuvrščenost, zahtevajo pa tudi, da bi Iranci sami upravljali z naravnimi bogastvi dežele.¹⁵

Tradicionalna verska opozicija pa nikakor ni edina razsežnost iranske vstaje. Najbrž pa ni pretirano trditi, da je večino revolucionarnih moči iranskega ljudstva zaobseglo prav religiozno navdahnjeno gibanje. Arabski socialistični teoretik Anvar Abdel-Malek sodi, da se je Homeinijevemu gibanju »posrečilo združiti vse opozicijske sile od komunistov do desničarske liberalne buržoazije proti diktaturi...«¹⁶ Omenjeni teoretik tudi sodi, da ta nacionalno-revolucionarni val »ustvarja možnost, da se resnično spremeni položaj v Zahodni Aziji, ki je ključno področje vojne in miru današnjega časa«.

Jasna etnična struktura dežele ni znana, saj v nobenem popisu niso upoštevali niti jezikovne pripadnosti prebivalcev. Najštevilnejša manjšinska plemena so nemara Kurdi, ki naseljujejo zahodno gorovje Zagros in ki jih je po nekaterih ocenah v Iranu okoli 2 milijona in pol. Na severu živijo Azerbajdžanci in Armenci. V osrednjem delu Irana je nekaj turkmenskih in bahtjarskih plemen.¹⁷ V analih lahko zasledimo nekaj poročil o spopadih varnostnih sil s temi plemeni zlasti sredi šestdesetih let. V južni pokrajini Kuzestan živijo Kašgi in sunitiski Arabci, na jugovzhodu pa Baluči. Iransko večinsko prebivalstvo govori jezik Farsi. Pred desetletji so iranske sile sicer krvavo zatirale upore manjšinskega prebivalstva — zlasti kurdskega, vendar pa so manjšine zdaj v glavnem mirne in tudi v državljanskih nemirih so sodelovale le v manjši meri. Versko so poleg večinskega šiitskega prebivalstva v Iranu še religiozne manjšine kot zoroastri, bahai, kristjani pa tudi razmeroma obsežna židovska skupnost v Teheranu.

Ena bistvenih točk političnih zahtev nacionalnoreligiozne vstaje je tudi »sveta vojna« proti tujcem. Iranci so tradicionalno nezaupljivi do tujcev, kar je tudi razumljivo, saj je bila dežela desetletja objekt najbolj brezobzirnega ropanja evropskih velesil. Kljub formalni neodvisnosti pa se je Iran zlasti zadnja leta popolnoma navezal na Združene države Amerike.

Za vladajoče kroge je bila v precejšnji meri značilna vročična želja po oboroževanju, ki da je potrebno zaradi grožnje severnega sosesa — Sovjetske zveze, prav tako pa tudi zaradi morebitnih separatističnih gibanj in slabih odnosov z nekaterimi sosednjimi državami.¹⁸

Vrhunsko ameriško orožje so upravljali ameriški vojaški svetovalci, ki so tudi urili iranske vojake in strokovnjake. Število ameriških svetovalcev

¹⁵ Tanjugova poročila, december 1978.

¹⁶ Anvar Abdel Malek: »Politični islam«, Teorija in praksa, št. 11—12/78, str. 1392.

¹⁷ The Middle East International, str. 2, jan. 1979, o etnični strukturi tudi The Middle East and Northern Africa, str. 327.

¹⁸ Iran je imel zelo slabe odnose s sosednjim Irakom. Vse do leta 1975 sta se deželi obmejno spopadali in prepirali okoli razmejitve. Teheran je podpiral kurdsko osvobodilno gibanje v Iraku, da bi tako oslabil bagdaski režim. Vendar pa sta se državi leta 1975 spravili. Sporno delto reke šat-el-arab sta razmejili, Iran pa je nehal dajati vsakršno pomoč iraškim Kurdom. Iran ima tradicionalno slabe odnose tudi z Afganistanom.

se je v zadnjem času precej povečalo. Poleg oboroženih sil so imeli najeti tuji strokovnjaki tudi glavno besedo na naftnih poljih, čeprav so jih formalno nacionalizirali sicer že pred petindvajsetimi leti. Ameriške in zahodnoevropske naftne družbe so odkupile večino iranske nafte, od te surovine so imele seveda tudi velikanske dobičke.

Privilegiji tujcev so bili tradicionalna tarča napadov opozicije, tudi Homeini je ostro napadal privilegije tujcev — zlasti Američanov v deželi. Njegovi pozivi, naj se konča tuja prevlada v Iranu, so bili namenjeni zlasti ameriškim težnjam.

Nekatere domneve zahodnega tiska upoštevajo tudi možnosti, da bi bil iransko krizo izzval zunanji dejavnik. Nemiri v Iranu naj bi bili posledica delovanja velesil. Toda za podtalno delovanje katerekoli od velesil ni dovolj dokazov, da bi jih lahko upoštevali.

III. Mednarodnopolitične okoliščine iranske krize

Iran je član pakta Cento (Central Asia Treaty Organization). Pakt je v zadnjem času precej zgubil veljavo, saj obstaja le še na papirju, sedež pa ima v Ankari. Pakt naj bi združeval Turčijo, Iran in Pakistan, v preteklosti pa je bil član še Irak. Vse tri prve našete države pretresajo dokaj hudi notranji nemiri — najhujši so seveda v Iranu. To pa zahodne stratege zelo skrbi. Cento je zemljepisni podaljšek severnoatlantskega pakta in naj bi bil nekakšen varnostni pas, ki bi teklen vse od Norveške do Pakistana. Turčija je že pred petimi leti zaprla ameriške opazovalne postaje za vohunjenje nad sovjetskim ozemljem. Iran ogroža notranje vrenje, pa tudi Pakistan se ne more najbolj pohvaliti z notranjo stabilnostjo. Tako ta del zahodnega obrambnega sistema razpada. Tako stanje pa bi utegnili spodbuditi Sovjetsko zvezo, da bi si utrla pot v Perzijski zaliv, tako razmišljajo strategji v paktu Nato. Ena možnost je okrepitev Turčije, ki jo pestijo hude gospodarske težave, poleg že tako ne preveč stabilnih socialno-političnih razmer. O teh vprašanjih so se pogovarjali tudi voditelji zahodnih zavezniških dežel na novoletnem srečanju na Guadelupi.¹⁹

Sovjetska zveza, ki se je zahodne sile, kadar gre za Iran, tako bojijo, se v začetku nemirov za Iran ni veliko zanimala. Sodila je, da je državljansko vrenje popolnoma notranja zadeva dežele. Izjave najvišjega vodstva so bile le svarilo pred morebitnim ameriškim posredovanjem v deželi.

Bolj ko pa se razmere zaostrojujejo, več zanimanja je opaziti pri Sovjetski zvezi. Sovjetsko zvezo iranski dogodki zanimajo iz več vzrokov:

— Moskva objektivno ni zainteresirana, da bi se v Iranu krepila ameriška navzočnost, bolj ji ustreza neuvrščeni Iran brez Američanov, čeprav naj bi islamsko republiko vodila antikomunistično usmerjena vlada;²⁰

¹⁹ Tanjugova dnevna poročila, januar 1979.

²⁰ »Kogda podnimaetsja narode«, 31. 1. 1979.

— Sovjetska zveza se na tihem boji tudi prebujanja islamske zavesti pri svojih srednjeazijskih narodih z islamsko dediščino (mirazizm).

Sovjeti so publicistično podpirali protestno gibanje v Iranu: »Specifika Irana je v tem, da je velik del prebivalstva povezan s tradicijami šiitstva, katerega gesla so v sedanjem obdobju v Iranu objektivno napredne narave.«²¹

Pravda poudarja zlasti tiste oblike iranskega protestniškega gibanja, ki odklanjajo vmešavanje Washingtona v notranje zadeve Irana, zlasti pa v Moskvi aplavdirajo zahtevam demonstrantov, naj Američani zapustijo deželo.

Pravda zahteva, naj bi iransko ljudstvo dobilo polno neodvisnost in suverenost. Ogorčenje ljudstva — kot poudarja Pravda — je usmerjeno zlasti proti sistemu, ki je Iran spremenil v služabnika tujih interesov in monopolov imperialistične politike.²²

Bližnje arabske dežele gledajo na vrenje v Iranu z dvojnimi merili. Po eni strani jih skrbi, da bi vstaja v deželi utegnila pretresti tudi druge islamske družbe in ogroziti vladajoče strukture in stabilnost v teh deželah. Po drugi strani pa upajo, da bodo spremembe v Iranu to deželo pripeljale nazaj v arabsko-islamski svet. Do zdaj so Arabci Iran občutili kot nasprotnika, zdaj pa se bo to nemara korenito spremenilo.²³

IV. Alternative, ki so pred Iranom

Februarski prevrat je posledica dolgotrajnega kopičenja ljudskega nezadovoljstva tako nad družbenimi razmerami kot tudi nad političnem stanjem v deželi in njenim mednarodnopolitičnim položajem. Prejšnji ureditvi v Iranu je nasprotoval širok lok opozicije: od muslimanskih ajatolahov in mulahov, prek liberalne buržoazije, ultralevičarskih in marksističnih mestnogverilskih gibanj do pripadnikov ilegalne komunistične partije.

Na čelo islamske vlade pa sta se postavili le dve sestavini: islamski blok, ki ga vodi Homeini, na vladni ravni pa premier Bazargan. V vladi, ki pripravlja islamsko republiko, sodeluje le še laična republikanska opozicija. Predstavlja jo zunanji minister dr. Karim Sandžabi, ki je značilen predstavnik liberalne buržoazije, ki si želi odprte družbe, nikakor pa ne nove diktature. V nekem smislu gre pri vladi vsekakor za kompromis med dvema silnicama: versko politično in liberalno-laično. Ne glede na to pa bo politično in družbeno življenje v prihodnje odločilno usmerjala prav verska težnja. Zato bi mogli ugotoviti, da so iz procesa političnega odločanja izključene številne politične grupacije, ki pa so znatno pripomogle

²¹ Ugroza voenoi diktaturii, Pravda, 20. 1. 1979.

²² O vlogi velesil je pisal tudi dr. Predrag Antić, Međunarodna politika, dec. 1978, št. 688.

²³ Intervju francoskega časnika *Nouvel Observateur* z uglednim arabskim intelektualcem in nekdanjim naserjevim zaupnikom Hasanienom Hejkalom, št. 742, str. 89—102, 4. 2. 1979.

k odločilnemu preobratu. V vladi in Homeinijevem štabu ni levičarjev, ni marksistov, ni upornih intelektualcev in študentov, vse bolj jih razglašajo za sovražnike revolucije. Tudi nacionalnim manjšinam vlada še ni veliko obljubila.

Pred novo iransko oblastjo je nekaj trenutnih nalog: sprejeli naj bi ustavo, politični program šiitskega versko-političnega gibanja, razpisali volitve, novi parlament pa naj bi tudi formalno glasoval o koncu dinastije Pahlavi.

Pred vlado je nuja obnoviti gospodarsko življenje v deželi, ki so ga nemiri ohromili. Dežela bi mogla stopiti na pot mirne gospodarske obnove, saj pretežen del prebivalstva novo vlado podpira. Vendar pa revolucionarni polet pri nekaterih skupinah prebivalstva še traja in vlada bo morala odgovoriti na precej bistvenih vprašanj o nadaljnjem razvoju dežele, preden bo lahko računala z večinskim konsensusom.

Vse bolj je verjeti, da se bo Iran v mednarodnih odnosih neuvrščeno usmeril. Taka mednarodnopolitična usmeritev je bila soglasna zahteva vseh opozicijskih sil. Najbolj konkretno pa se je zrcalila v pogostih zahtevah po neodvisnosti od Washingtona.

Nova iranska vlada bo v tem okviru poudarjala neodvisnost, nacionalno suverenost, ozemeljsko nedotakljivost in druge klasične mednarodnopravne zahteve. Mednarodne strateškopoliitične razmere namreč ne dopuščajo popolnih obratov. Iran sicer zapušča tradicionalnega pokrovitelja: Združene države Amerike, seveda pa se nikakor ne bo pridružil nasprotnemu bloku. Iranska kriza je že tako porušila ravnotežje na vsem območju Bližnjega vzhoda oziroma srednje Azije, še nadaljnji obrati pa bi ravnovesje še nevarneje ogrozili.

BORIS GOMBAČ

Primorska politična zgodovina in še kaj

V Ljubljani je kot posmrtna izdaja izšla knjiga Dušana Kermaunerja »Temeljni problemi politične zgodovine (zlasti v letih 1918—1921)«, ki jo je za tisk pripravil France Klopčič in ki so jo reklamirali kot le malokatero drugo knjigo. Tekst je zbran na 122 straneh, odlično ga je oblikoval Janez Suhadolc, izdala in založila pa Partizanska knjiga, znanstveni tisk, Ljubljana, leta 1978.

Že naslov knjige nas navaja k misli, da gre za obravnavo vprašanja Trsta in Primorske v letih 1918—21 in njunega izpada iz državne tvorbe kraljevine SHS. O vseh teh vprašanjih obstaja dokajšnja literatura, kar daje občutek, da je bila ta problematika že temeljito obdelana tostran in onstran meje. Z naše strani je nedvomno najbolj tehten prikaz dela Milice Kacin-Wohinz v monografski študiji »Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918—21«, ki je izšla leta 1972. Knjigo so zaradi pomembnosti prevedli v italijanščino in že nekaj časa čakamo na izdajo v tržaškem inštitutu za odporništvo. Videti je, da je prav ta tekst spodbudil Kermaunerja, da je zbral nekaj dotlej le v periodični publicistiki objavljenih misli in trditev, ta spoznanja še poglobil in svoje teze objavil v samostojni publikaciji.

D. Kermauner se je s tem delom spet povrnil k tržaški zgodovini, ki jo je zapustil leta 1916. Na splošno lahko trdimo, da je avtorja ta del slovenskega ozemlja ob Jadranu izredno spet in spet privlačeval in fasciniral. Bogata politična preteklost tega mesta, ki je bilo še leta 1910 največji aglomerat slovenskega prebivalstva sploh na Slovenskem in kjer sta delavsko gibanje in križajoči

se narodni interesi predstavljali Avstrijo v malem, tako rekoč v epruveti, je morala pritegniti pozornost tako pazljivega proučevalca družbenih dogajanj v tistem času, kot je bil Kermauner. In res se je avtor k zgodovini Trsta stalno vračal, delal v njegovih arhivih, vzdrževal stike z italijanskimi kolegi, vse v prepričanju da je treba preteklost tega hibridnega mesta spoznati in opisati, a ne le v utesnjujočih okvirih lokalnega zgodovinopisja, ampak v nekem širnem zamahu, upoštevajoč splošne zakonitosti. Tako je nanoslo, da je bil spis, posvečen Trstu, zadnji, ki ga je njegova roka, utrujena, a še vedno ostra, napisala.

Pa preidimo k vsebini knjige, ki jo je avtor razdelil na šest poglavij z dodatki in ki se periodizacijsko začneja prav v oktobru leta 1918. Prav v tem času se namreč, po Kermaunerju, bistveno odloča vprašanje državne pripadnosti Trsta, okleščeno vseh državnih pogodb, meddržavnih paktov, zavezništev, vojne ga izida, preteklih in polpreteklih diplomatskih akcij itn.; v tem času naj bi prebivalstvo Trsta odigralo popolnoma samostojno vlogo ter samo odločalo o tem, komu naj Trst vendarle pripada. S to postavko se avtor loti v glavnem slovenskega političnega bloka od socialistov pa tja do meščanskega tabora, kateremu očita, da so Italijo pripeljali v Trst, s tem da so se udeležili »romanja v Benetke«. Prav v ta vprašanja se je Kermauner spustil z izredno togostjo, vendar na podlagi arhivskih dokumentov, ki jih je v Centralnem državnem arhivu v Rimu odkrila Kacin-Wohinz, ki je prva tarča njegovih polemičnih zapisov, ker je skušala postaviti akcijo narodnjakov v širši politični okvir, določen z interakcijami mednarodne narave, kjer lokalno prebivalstvo ni igralo pomembne vloge. Kermauner tudi ni prizanesel tržaškemu socialistom obeh narodnosti in jih dolži, da v dneh od 29. oktobra do 3. novembra 1918 niso okli-

cali svobodne proletarske republike v Trstu, kar je že takrat propagiral dr. Tuma, ki pa je bil obupno sam! Znani tržaški revolucionar Regent je o tistih dneh zapisal, da bi delavska oblast v Trstu »trajala kvečjemu 3 dni in bi bila zadušena v krvi«. Toda Kermauner gre v svojem zapisu tako daleč, da zahteva (na vso srečo post festum) holokavst tržaških delavcev le v potrditev svoje empirične teze, da je bila revolucija po ruskem vzoru v Trstu takrat možna. Čudimo se, da Kermauner, ki v tržaškem zgodovinopisju le ni bil zadnji prišlek, vztraja pri revoluciji v Trstu ob poznanju tržaških stališč tako italijanskih kot slovenskih socialdemokratov, ki so bila vse kaj drugega kot pa revolucionarna. Vztraja tudi pri konsekvantni obtožbi vsega, kar je bilo v Trstu narodnjaškega. Da je bila politika voditeljev Edinosti večkrat na robu reakcionarnosti, o tem smo lahko globoko prepričani, da pa je bilo gibanje slovenskih množic v Trstu v boju za nacionalne pravice tako v Avstriji, kot tudi kasneje v Italiji, vseskozi prežeto z demokratičnostjo in naprednostjo, o tem ni dvomiti. V to gibanje je bilo vložena toliko truda, nacionalnega ponosa in odpora in vse je bilo množično in resnično ljudsko, in to tako močno, da ne moremo vsega kar odpisati pod pretvezo reakcionarnosti meščanske politike.

Drugi sklop razmišljanj je Kermauner posvetil obdobju po prvi svetovni vojni, in sicer specifični slovenskega delavskega gibanja, ki se je šele »eno leto po vojni odločilo za vstop v Italijansko socialistično stanko«. Slovenski socialisti so v tem razdobju pred vstopom v PSI organizacijsko izredno zrasli. Poleg Ljudskega odra in Višjega kulturnega sveta, ki je združeval sindikalne, konzumne, mladinske in izobraževalne organizacije, so slovenski socialisti v Trstu izdajali še revijo Njiva in bili tako kvalitetno kot kvantitetno vodilna sila v vsem slovenskem političnem kaleidoskopu na Primorskem. Nedvomno je temu velikemu porastu botrovalo širjenje konceptov o nacionalnem kot revolucionarnem in torej večji posluš socialistov do narodnih vprašanj. Seveda ne smemo prezreti velikega vala nezadovoljstva in

zrevoltiranosti ljudskih množic na valu oktobrske revolucije, kar je vse tudi prispevalo k večjemu prirastku za socialiste, ne smemo pa odbiti tega, da so se socialisti otresli težnj oženja boja le na socialno revolucijo in so temu cilju dodali še moment boja za nacionalnost kot eminentno revolucionarno vprašanje, s čimer so si pridobili simpatije intelektualcev in srednjega sloja. Vsem temu daje Kermauner negativen prizvok paktiranja socialistov z meščanskimi politikami, kar enači s popuščanjem reakcionarnim krogom. Avtor si želi, da bi šli slovenski socialisti daleč stran od meščanskih krogov, kar se je zares tudi zgodilo, vendar skoraj leto dni kasneje, ko so bile okoliščine dosti bolj zrele in situacija jasnejša. Kajti v času od novembra 1918 do 21. 9. 1919, ko so se na deželni konferenci slovenski neodvisni socialisti priključili Italijanski socialistični stranki, so obstajali pogoji za pogrom nad slovenskim prebivalstvom v Primorju. V takih ekstremnih situacijah ustanovitve fronte naprednih gibanj ni bila le potrebna, ampak tudi nujna, še posebno sprejemljiva pa postane, če so tako fronto vodili prav socialisti. Ko je vsa tržaška situacija v drugi polovici leta 1919 le počasi, a konstantno zgubljala ostrino in ko so bile v grobem že skoraj jasne prihodnje meje, so se na valu vse večjega revolucionarnega vretja v Italiji slovenski socialisti pridružili italijanski socialistični stranki in prepustili rešitev nacionalnega vprašanja prihodnji, a vendarle po njihovem mnenju skorajšnji revoluciji. Konec leta 1919 so namreč na volitvah v Italiji (v Trstu, ki ga je zasedla vojska, jih ni bilo) socialisti dobili 156 poslancev v parlamentu, kar jih je postavilo na prvo mesto kot najštevilnejšo parlamentarno skupino, kar je vse tudi ob velikih stavkovnih gibanjih v severni Italiji resnično dajalo občutek, da je revolucija pred vrati. Ob vsem tem pa so italijanski socialisti v vseh svojih resolucijah načelno poudarjali pravico do samoodločbe za zasedena ozemlja v Primorju, kar je tudi tržaški sekretar stranke Tuntar izrecno poudarjal. Če k vsemu temu prištejemo še dolgoletno tradicijo, ki je izvirala še iz avstrijskih časov, da so slovenski in italijanski so-

cialisti v Trstu sodelovali na podlagi najbolj iskrenega internacionalizma, potem je jasno, da je bil vstop slovenskih socialistov v Socialistično stranko Italije logičen in tudi potreben. Kermauner podaja v 2. in 3. delu knjige, tokrat v širšem mednarodnem kontekstu Pariške konference, koncept R. Golouha, ki je kritiziral vstop slovenskih socialistov v Italijansko socialistično stranko, češ da »je bila to zabloda, saj so s tem koristili italijanskemu imerializmu«. Ta izjava je sprožila avtorjevo polemično ost, ki vztraja pri trditvi, da je bila revolucionarna perspektiva po prvi vojni tako močna, da so morala vsa druga vprašanja pasti »in secondo piano«. In v tem stališču bo tudi določena mera resnice, če razširimo ta problem npr. na leto 1945. Znano je, da je takrat italijanski tržaški proletarijat sprejel Jugoslovansko armado kot predstavnico tiste socialistične revolucije in socialnih sprememb, ki se v Italiji niso izvršile, in da je bil torej socialni moment dosti bolj občuten od nacionalnega. Šele nekaj časa kasneje je Togliatti zdiferenciral to enotnost. Seveda je težko enačiti obe situaciji in zgodovina paralel ne trpi, kljub temu pa obstajajo nekateri momenti, ki jih lahko primerjamo kot zgodovinarji, kot proučevalci marksistične misli in teorije o internacionalizmu ter o mednarodni solidarnosti proletariata.

Z druge strani pa tudi stališče Milice Kacin-Wohinz, ki pravi, »da je bilo narodno vprašanje za italijanske socialiste (v letih 20—22) neraziskano, nerazumljivo in postransko«, ni iz trte zvito, saj so v tridesetih letih italijanski komunisti stali na izhodiščni tezi, ki jo je Frausin večkrat poudarjal, da »bomo v primeru proletarske revolucije v Italiji tudi z orožjem v roki prisilili Slovence in Hrvate v Julijski Krajini, da ostanejo v mejah socialistične Italije. Ker se bo treba boriti za zmago in obstanek revolucije, ne bo mesta za samoodločbo.« To tudi dokazuje zgrešenost nekega določenega Kermaunerjevega avtomatizma, ki meni, »da bi vsesplošna zmaga revolucije v Italiji prinesla svobodo kot v Sovjetski zvezi«, s čimer se ne moremo strinjati, ne glede na to, ali je do te svobode v Sovjetski zvezi res prišlo ali

ne, ampak zato, ker ima vsaka država svoje specifičnosti in prav tako bi tudi socializem, ki bi zmagal v Italiji, nepreklicno nosil s seboj kali centralistične in centripetalne koncepcije države, ki je tako značilna za Italijo. Popolnoma pravilno je bilo Regentovo upiranje Togliattiju, češ »da bo stališče Slovencev in Hrvatov v primeru revolucije odvisno od tega, kako se bomo mi komunisti sedaj vedli do njih in če jih bomo znali prepričati, da mora samo zmaga socialistične revolucije zagotoviti narodnim manjšinam vse njihove pravice«.

In prav v tem sta zbrana srž in bistvo vsega revolucionarnega internacionalizma v Italiji, ki ga M. K. W. (tako Kermauner v svoji knjigi od začetka do konca parafrizira dr. Milico Kacin-Wohinz, kar daje bralcu vtis poniževalnega prijema) pravilno ocenjuje kot neraziskano-nerazumljivo-postransko, ker ponavljati nenehno, da nas narodno vprašanje zanima samo zato, ker vsebuje tiste revolucionarne možnosti, ki jih proletarijat izkoristi v svojem boju proti imperializmu, in da je treba na narodno vprašanje gledati samo s stališča revolucionarnih koristi, ni pravilno (spominja me na mladost, ko je v Trstu divjala polemika leta 1948—54), ker je to isto, kot če trdimo, da nas ves socialistični problem zanima le toliko, kolikor koristi revoluciji. Narodno vprašanje je res neločljivi del kompleksnega socialnega problema. Toda vprašanja niso tu zato, da bi rabila revoluciji, marveč mora revolucija rabiti za sredstvo za rešitev raznih perečih vprašanj.

Kompleksnost in aktualnost vprašanj, ki si jih Kermauner, a vendar tudi ostalo slovensko zgodovinopisje, postavlja, sta zelo veliki. Če bomo le vzeli v roke Kermaunerjevo knjigo z malce preveč bombastičnim naslovom »Temeljni problemi primorske politične zgodovine«, jo moramo nujno alternirati z branjem Kacin-Wohinzeve, Regenta in Pleterskega idr., kajti »več kot 4 desetletja se je Kermauner pečal s politično zgodovino Slovencev v času demokratične in socialne prebuje, a le tu in tam je navrgel prgišče, najraje tedaj, kadar je z žugajočim prstom pokazal na koga, ki se je oglasil«.

DEMOCRATIA E DIRITTO

št. 5—6/1978

Revijo Demokracija in pravo izdaja Italijansko združenje demokratičnih pravnikov v Rimu. V letu 1978 je izšlo 6 števk, ki so bile pretežno posvečene vlogi države v sodobnem svetu, političnim partijam, parlamentu in javni upravi. Odgovorni urednik revije je Luigi Berlinguer, v uredniškem odboru pa so tudi Pietro Barcellona, Casare Salvi in Ugo Spagnoli; v tako imenovanem znanstvenem odboru revije pa so med drugimi tudi Umberto Cerroni, Pietro Ingrao, Giuseppe Vacca.

Zadnja številka revije v letu 1978 (št. 5—6) obravnava tri notranje zaključene problemske sklope in sicer Institucije združene Evrope, Institucionalni sistem in politične partije ter Sodobno državo. Med naštetimi sklopi problemov izstopa zlasti drugi (Institucionalni sistem in politične partije), in to tako po številu avtorjev kot po tehtnosti obravnavanja. V tem okvirju P. Farnetti piše o krizi množične partije, G. Cotturri o partijskem sistemu in problemu države v Italiji, S. D'Albergo o političnem sistemu, partijskem sistemu in demokratični enotnosti. O. Massari o temi Gramsci in politične partije.

Ko P. Farnetti razmišlja o krizi množične partije, mu je izhodiščna točka svojevrstna »mnogofunkcionalnost« krize, ki jo avtor dojema kot krizo agregacije, krizo določanja izvorov in krizo ideološke artikulacije. Ta trojna kriza množične partije je posledica razvoja poznokapitalistične družbe, družbe razvitega kapitalizma. Množične partije, ki naj bi vključevale tudi delavski razred v državni aparat, se spreminjajo v partije, ki hočejo zajeti v svoje vrste »vse« ljudi (partito prenditutto).

G. Cotturri daje prikaz izkušenj italijanske družbe s političnimi partijami

v sodobnem obdobju, pri čemer se zlasti zaustavlja ob krščanski demokraciji in komunistični partiji. S. D'Albergo poudarja v teoretično naravnem prispevku, da je analiza partijskega sistema tudi opredeljujoča prvina teorije države in prava. Nemogoče je razumeti pravo naravo političnega sistema, ki temelji na delovanju pluralizma političnih partij — kot je to zelo značilen primer ravno v Italiji — če se ne razčlenjujejo tudi zgodovinski okvirji nastajanja političnih partij, političnega predstavništva ter predstavništva interesov. Po mnenju O. Massarija je Gramsci edini marksist, ki je poleg mladega Marxa odprt do kritičnega soočanja s tisto politično znanostjo, ki jo izraža meščanska civilizacija. V marksizmu naj bi se sicer znanstveno soočanje skoraj vselej omejevalo na ekonomsko področje.

O institucijah združene Evrope v reviji Demokracija in pravo razmišlja L. Berlinguer, ki se zaustavlja ne samo ob sedanjosti ampak še zlasti tudi ob prihodnosti institucij združene Evrope. A. Giardina govori o Evropskem parlamentu in temeljnih pravicah, B. Caravita pa podaja pregled pogledov in mnenj o problematiki evropskega združevanja v različnih pravnih revijah.

ÖSTERREICHISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT št. 4, 1978

Avstrijsko politološko društvo je skupaj s sociološkim društvom v aprilu 1978 pripravilo posvetovanje na temo »Ženska v družbi.« Revija Inštituta za politične vede je v sodelovanju s politološkim društvom v svoji zadnji letni številki prinesla posamezne referate s posvetovanja, tako da je številka skoraj v celoti posvečena položaju žene v družbi.

V članku »Interesi žena in SPÖ« je v ospredju vprašanje izbora in obdelave tematike specifično ženskih potreb in interesov v socialistični stranki Avstrije. Z analizo dokumentov po letu 1945 pokazuje avtorja na nekladnost vsebinskega programa in organizacijske ideologije, kar je povzročilo redefinicijo legitimnih interesov.

Brigitte Lehmann polemizira v svojem članku »Proti enakopravnosti« s tradicionalnim političnim pojmovanjem enakopravnosti. Zahteva po enakosti še ne rezultira v kvalitativno novi podobi ženske — meni avtorica in trdi, da je nesorazmerje v številu zaposlenih žensk v primerjavi z moškimi le »potreba po dohitevanju zamujenega« in da se torej emancipacija reducira na golo prilagajanje »moškim standardom«. Posveti se predvsem odnosu žene in politike.

V članku »Ženska in psihiatrija« je analiziran pomen družbenih oblastniških struktur in represivnih mehanizmov za psihičen in psihosocialen položaj ženske ter vloge psihiatrije kot kontrolnega organa.

Hans Heinz Fabris proučuje v svojem članku vlogo množičnih komunikacijskih sredstev kot socializacijske ustanove za ohranjanje statusa quo v družbi z moško prevlado. Na podlagi določenih raziskav ugotavlja diskriminacijo vseh dimenzij odnosa interesov žena in javnosti. Predlaga rešitve, ki presegajo tradicionalne zahteve po enakopravnosti.

V članku »Ženskost kot totalitarna institucija« je postavljena analogija med karakterističnimi znaki totalitarne institucije in družbenim položajem ženske.

Sissy Rathbauer, Sabine Stadler: Plačilo za gospodinsko delo — ali kako si gibanje žena predstavlja svojo osvoboditev

Dunajski avtorici polemizirata s tezo, da je zahteva po plačilu gospodinskega dela v skladu z revolucionarno perspektivo spreminjanja družbe. Izhajajoč iz kritike pluralističnih, individualističnih in subjektivističnih elementov političnega pojmovanja gibanj za žensko enakopravnost, pokazuje na podlagi marksistič-

ne analize blaga na reformistično vsebino takih zahtev.

Uvodoma se avtorici zadržita na pri-kazu obstoječih političnih pojmovanj gibanj za enakopravnost žena, kjer dokazuje, da je večina idej emocionalno pogojenih, brez prave znanstvene analize pojavov in vzrokov ženske neenakopravnosti. Nato analizirata meščansko družino in njene ideale, ki naj bi bila osvobodena vseh neemocionalnih, racionalnih in drugih ciljev. Družina naj bi sodila v območje zasebnosti, temeljila naj bi na ljubezni in naj bi imela s tem zagotovljen svoboden razvoj. V meščanski morali pa to pomeni dajanje in sprejemanje, torej funkcionalno podružbljanje emocij. To pa nosi v sebi tudi težnjo po osebni kompenzaciji družbeno pogojenih omejitev in s tem se ljubezen, ki naj bi bila manifestacija svobodne volje, sprevrže v svoje nasprotje, ker nosi v sebi vzrok za razdružitve, ki najde svoj formalno pravni izraz v razporoki. Nato obravnava razmerje med državo in družino, kjer analizirata državno pravno sankcioniranje »uporabne ljubezni« in njeno vsebino. Razdelitev javne in zasebne sfere in zgodovinsko preživetja delitev dela med spoloma se manifestira tudi v položaju žene v družini, v kateri žena opravlja svoj poklic. Potrebna je torej analiza dela, ki omogoča različno družbeno vrednotenje, izraženo v denarju.

V nadaljevanju avtorici analizirata delo in kapitalistični delovni proces. Pokazuje marksistično analizo blaga, delovne sile kot blaga, vrednost in uporabno vrednost. Nato opozarjata, da je potrebno v zahtevi po plačnem gospodinskem delu upoštevati, da je v družbi s kapitalističnim načinom produkcije le tisto delo produktivno, ki ustvarja presežno vrednost. Plačilo vedno predpostavlja prodajo delovne sile za produkcijo blaga za trg. Delo, četudi ustvarja koristne konkretne produkte, ni družbeno koristno delo, če ne proizvaja blaga za trg ali če ne služi oplojevanju kapitala. Ne glede na te družbene omejitve, ki postavljajo gospodinsko delo izven družbene produkcije, pa menita avtorici, da bi bila posledica plačila za gospodinsko delo taka, da bi ostal od-

nos, na katerem temelji neenakopravnost žene v današnji družbi, povsem nespremenjen in celo legalen. Finančni stimulansi bi jo zadržal v takem družbenem položaju, ki ravno pogojuje njeno neenakopravnost. Feministke, ki zahtevajo plačilo za gospodinsko delo, bodo morda že v bližnji prihodnosti dobile močnega zaveznika. To naj bi bila država, ki bi izbrala tako politiko kot eno možnih dolgoročnih strategij za ohranitev pogojev reprodukcije, zaključujeta avtorici.

AFRIQUE-ASIE

št. 179, 8.—21. januar 1979

Fathi Abdallah, Zvestoba duhu Bandunga

Glede na dolgoletno orientacijo Alžirije sploh ni naključje, da so v zadnjih tednih mednarodni komentarji zelo naklonjeni ali vsaj dobrohotno soglašajo s tem, da bodo nasledniki Bumediena izbrali tako zunanjo politiko, ki je v Alžiriji prevladala že ob njeni neodvisnosti pred osemnajstimi leti. Ta izbira, ki izhaja še iz diplomatske aktivnosti Fronte nacionalne osvoboditve in let boja proti kolonializmu, je postala temelj alžirske zunanje politike. Skoraj samo po sebi je umevno, da lahko v Demokratični ljudski republiki Alžiriji prevlada omenjena kontinuiteta, ki se dokaj razlikuje od naravnosti mnogih držav tretjega sveta.

Zvestoba duhu Bandunga, kjer so se v aprilu 1955 — še posebej na pobudo predsednika Tita, predsednika Naserja (Egipt) in Pandita Nehruja (Indija) — prvič zbrali na svetovni konferenci predstavniki tretjega sveta, v zunanji politiki Alžirije (pod vplivom predsednika Bumediena) ni prenehala; predstavlja se s silo, ki ni nikoli preklicala principov nacionalne osvoboditve, neuvrščenosti, je pa prekinila z odnosi, ki jih vsiljujeta imperializem in kolonializem. Ta usmeritev poteka vse od Bandunga pa do V. konference neuvrščenih držav, ki je bila avgusta 1976 v Colombu; izraža se v havanski konferenci zunanjih ministrov iz januarja 1966, uveljavlja se na zgo-

dovinskem četrtem vrhu v Alžiru leta 1973, v odločilnem trenutku boja neuvrščenih, kjer se je v bistvu izkristaliziralo stališče okrog idejnih sil in je izzvenelo kot močan krik upanja, volje »prekletih« na zemlji, stotine milijonov mož in žena »treh ponižanih, vendar ponosnih kontinentov, ki so se ponovno sešli« — da se dvignejo zoper politično, ekonomsko, tehnološko in kulturno silo izziva zahodnjakov.

Kontinuiteto in trdnost alžirske zunanje politike ilustrirajo štiri osrednje teme, ki se v glavnem nanašajo na organizacijo neuvrščenih držav, na naftno politiko in novo mednarodno gospodarsko ureditev, na Afriko in na odnose s Francijo.

»Obstajajo mogočni Američani, ki s svojim materialnim in človeškim potencialom uveljavljajo znano politiko. Sovjetska zveza s svojo alianso, Evropa, ki se skuša organizirati, da bi branila svoje interese, in Kitajska, ki se vse bolj uveljavlja. Kdo še ostane? Mi, Afričani, Azijci, Latinoamerični, ki smo predmet poželenja (pohlepa). Bomo postali plen, ki ga bodo razkosali in razdelili po koščkih? Hočejo nas izolirati, kajti nobena naših dežel ni dovolj močna, da bi se sama upirala silam hegemonije...« tako je govoril H. Bumedien septembra 1973 na IV. vrhu neuvrščenih držav v Alžiru. Ko je bil za tri leta izvoljen za predsednika gibanja, je potrdil svojo neomajno privrženost tej izbiri (neuvrščenosti); od takrat dalje se je Alžirija še posebej prizadevala za krepitev enotnosti dežel tretjega sveta, ki temelji na aktivni miroljubni koeksistenci med državami ne glede na razlike v družbenih ureditvah, na zaščiti nacionalne neodvisnosti in suverenosti, podpori osvobodilnim gibanjem v svetu itn. Večkrat je poudarjal, da prihaja vse močnejše gibanje neuvrščenih na novo pot, da hočejo ljudje tretjega sveta afirmirati svojo osebnost in slišati svoj glas, da nasprotujejo obstoječi delitvi sveta; gibanje neuvrščenih, ki postaja zgodovinsko vse močnejša sila, bo treba opredeliti kot nekaj pozitivnega, ne pa ga opazovati le skozi njegove odklone. Alžirija je s svojo zunanjo politiko, s svojo antiimperialistično naravnostjo precej doprinesla

k dejavnosti raznih regionalnih in mednarodnih organizacij, še posebej v Organizaciji afriške enotnosti, Arabski ligi, Organizaciji držav izvoznic nafte ter v različnih institucijah Organizacije združenih narodov.

Zelo pomembna in pestra je bila Bumedienova zunanjepolitična dejavnost v odnosih tako s kapitalističnimi kot s socialističnimi državami. Zvest načelom politike neuvrščenosti se je pogosto srečeval z najvišjimi predstavniki drugih socialističnih držav in socialističnih gibanj. Naj omenimo samo srečanja z nekaterimi pomembnimi državniki socialističnih držav oziroma gibanj kot so: Brežnjev, Ču En Laj, Castro, Siad Barre, Luis Cabral, Allende, Dider Ratsirake, Tito itd. Čeprav se je zavzemal za enakopravno sodelovanje med vsemi socialističnimi državami, je vendarle priznaval Sovjetski zvezi in vzhodnemu socialističnemu taboru kar mu gre: »Če je solidarnost med vsemi proletarci sveta še daleč od svoje potrditve za vse in za vedno, je odigral obstoj socialističnega tabora vendarle pomembno vlogo pri novih osvoboditvah širom po svetu«.

Pristranski opazovalci zunanje politike so Alžir po eni strani opredeljevali kot državo, ki sledi interesom SZ, drugi spet kot državo, ki je odvisna od interesov ZDA. Toda v primeru odnosov z Moskvo Alžir ni dovoljeval nobenih posegov na škodo njegove nacionalne neodvisnosti — in s tem so se izjalovili nameni držav — obrekovalk, ki so hotele nadaljevati s hladno vojno.

Odnose z ZDA je predsednik Bumedien 13. aprila 1973 opisal takole: »Novi refren, ki se pogosto ponavlja v sredinah zahodnjakov in v nekaterih arabskih krogih vse od dneva, ko smo z ameriško družbo sklenili pogodbo z namenom, da ji prodamo nafto... To je čisto komercialna pogodba: mi imamo presežek nafte, ki jo želimo prodati, ZDA pa jo potrebujejo; negodovanje in stalni komentarji so se začeli ponavljati. V takšni pogodbi med socialistično deželjo in največjo kapitalistično deželjo na svetu ni bilo ničesar tajnega. Položaj Alžira zaradi povsem razumljivih vzrokov ne dopušča nobenih dvoumnosti in naši

državi v tem pogledu nimajo kaj očitati... Kadarkoli dejansko agitirajo za svoja stališča, nočemo prestopiti na pot, ki bi škodovala našim lastnim interesom. V naši deželi ni baz ne ameriškega vpliva in ga nikoli ne bo. Sovjetska zveza, na primer, kot največja socialistična država na svetu, kupuje zemeljski plin v Iranu, kjer so prisotne največje multinacionalne družbe in ga preprodajajo v Zahodno Evropo.«

Toda neuvrščenost ni le nadaljevanje politike ali institucionalizacije. Svoboda ljudi v »nevihtni conici« se kaže tudi v preseganju dominacije enih in ekonomske odvisnosti drugih — z vzpostavitvijo novega mednarodnega ekonomskega reda. Tej orientaciji je posvečena tudi Ustanovna listina (La Charte nationale algérienne), ki je bila sprejeta 27. junija 1976. »Boj za vzpostavitev novega mednarodnega ekonomskega reda je ena od temeljnih nalog ljudstev, ki se borijo za svojo neodvisnost in ekonomsko in socialno emancipacijo. Zgodovina zadnjih let kaže, da temeljijo uspehi tega boja na suverenosti in naravnih bogastvih... Dežele tretjega sveta vodijo boj za vrnitev njihovega naravnega bogastva, čeprav se zavedajo, da bodo za zmago plačale visoko ceno. Potek tega boja nam vedno znova kaže, da ni učinkovitejšega sredstva, kot je solidarna akcija vseh izkoriščanih dežel.«

Leta 1967 je bil v Alžiru pripravljani sestanek za Konferenco združenih narodov za trgovino in razvoj. »Skupina 77« je na pobudo Alžira izdelala prve veljavne dokumente, ki naj bi bili osnova za izboljšanje odnosov med razvitiimi in deželami v razvoju. Njeno aktivnost je bilo močno čutiti tudi na III. Konferenci združenih narodov za trgovino in razvoj, ki je bila 1972. leta. Na III. vrhu neuvrščenih 1973. leta je bil H. Bumedien izvoljen za predsednika in predstavnika gibanja v OZN. V januarju 1974 je bilo na pobudo Alžirije sklicano izredno zasedanje Generalne skupščine OZN, kjer je načela problem preskrbe s surovinami in razvoja dežel tretjega sveta. Ob tej priložnosti je Bumedien dejal, da dežele tretjega sveta ne morejo verjeti v iskrenost solidar-

nostne pomoči tistega sveta, ki jih izkorišča in jih ne priznava, niti v rast in tehnološki razvoj, ki poteka zunaj njih in še pogostejše proti njim.

Alžirsko samostojno zunanjo politiko nazorno označujejo besede predsednika Bumediena: »Kar se nas tiče, nimamo kaj izbirati med dvema kolonialistoma ali dvema imperialistoma (Francijo, ZDA). Oba zavračamo in to za vedno«.

DIE NEUE GESELLSCHAFT

št. 1, januar 1979

Dvajset let po sprejetju Deklaracije o pravicah otroka je OZN razglasila leto 1979 za »mednarodno leto otroka«. V uredništvu zahodnonemške socialdemokratske revije Nova družba so menili, da je takšna akcija še kako potrebna tudi prav v današnjem času in so zato temu posvetili svojo letošnjo prvo številko. Revija prinaša sedem člankov, ki so v glavnem posvečeni problemom in pogojem razvoja otrok v današnji družbi — s posebnim ozirom na dejansko stanje in (željeno) vizijo politike do otrok v ZRN. Vsa ta pomembna in pereča problematika današnje družbe, od katere je neposredno odvisen tudi razvoj vsake moderne in civilizirane skupnosti, pa kar nekako zbledi ob poslednjem članku, ki je posvečen položaju otrok v nerazvitem »obrobju« sveta.

K. Friedrich Schade: Otroci v tretjem svetu

Avtor na začetku ugotavlja, da so vedno otroci prve in najhuje prizadete žrtve vsakršne družbene, gospodarske ali politične krize. Fizična, duševna in emocionalna škoda, ki jo pri tem utrpijo, jih spremlja celo življenje. Sledi nekaj statističnih podatkov o pogojih življenja otrok v tretjem svetu: 40—75 % otrok v Srednji Ameriki živi brez pravega doma. Letno umre zaradi lakote 15 milijonov otrok. Na tisoč otrok jih v Severni Ameriki umre 19, v Evropi 24, medtem ko se v Aziji to število povzpne na 102 in v Afriki na 156. WHO oce-

njuje, da je na svetu 500 milijonov podhranjenih otrok; neposredna posledica tega je, da 6—8 otrok od desetih oboli za boleznimi, katere posledice jim ostanejo celo življenje. Zelo previdne ocene ILO kažejo, da mora v Jugovzhodni Aziji delati 38 milijonov otrok, v Afriki 10 milijonov in v Latinski Ameriki 3 milijone otrok, pri čemer poljedelsko delo ni všteto. Obstaja neposredna zveza med številom zaposlenih otrok in tistimi državami, v katerih je največ podjetij v lasti nadnacionalnih družb. Čim nižji je dohodek na glavo prebivalca, tem manj otrok ima sploh možnost obiskovati šolo, da o bodoči zaposlitvi niti ne govorimo. Resnost problema se kaže ne le v tistih državah, kjer je 50 % prebivalstva mlajših kot 15 let, temveč v vseh državah v razvoju, ki izgubljajo zdrav človeški potencial, ki je odločujoč dejavnik razvoja. Od rezervne industrijske armade tretjega sveta pa ima koristi »svetovno svobodno tržno gospodarstvo«.

V nadaljevanju avtor ugotavlja, da je v razvitem svetu pomoč otrokom tretjega sveta postala že svojevrstna industrija z milijonskimi skladi in množico organizacij. Vendar pa je ta pomoč neustrezna, ni namenjena odpravljanju vzrokov in je dostikrat celo škodljiva. Tako je mnogo denarja namenjeno različnim sirotišnicam, ki sprejemajo otroke revnih družin. S tem se razbijajo sicer zdrave nuklearne družine, kar ima posebno na nekaterih območjih nepopravljive posledice. Na drugi strani pa tako imenovane bogate družbe dovoljujejo trpljenje svojih lastnih otrok, zavirajo sposobnost in pripravljenost otrok za humane, solidarnostne dejavnosti. Avtor vidi v tem strukturno-funkcionalno zvezo s trpljenjem, ki ga »visoko razvite« družbe prenašajo v tretji svet, pa tudi na pripadnike lastnih manjšin.

Večinoma je otroška literatura prežeta z razizmom in evropocentrizmom. Tako literatura deluje nevarno in razdiralno tako na otroke podrejenih kot tudi privilegiranih skupin. Posebna delovna skupina je ugotovila, da razizem ni le osebna zabloda, temveč element tudi zgodovinsko pogojene zveze družbenih odnosov in vrednostnih predstav.

Očitna je zveza med razširjenimi otroškimi predstavami in vzdrževanjem odnosov podrejenosti. Prikazovanje ameriškega Indijanca v otroški literaturi je povzročilo, da je postala politika genocida v Ameriki sprejemljivo dejstvo.

Avtor je kritičen tudi do pomoči, ki jo dežele v razvoju sprejemajo od razvitih držav. Pomoč za razvoj ni včasih nič drugega kot gospodarska dejavnost nadnacionalnih družb, ki v nacionalno-gospodarskem in socialnem oziru delujejo negativno na državo prejemnico pomoči. Četudi ne omenimo prodaje orožja deželam v razvoju, ki prinaša v prvi vrsti korist razvitim državam, je tudi pomoč ob naravnih nesrečah — npr. v obliki hrane, ki je namenjena tudi otrokom, predvsem v interesu skupin pritiska iz razvitih držav. Ta pomoč ni le del premetenega načrta za dolgoročno prodajno politiko razvitih držav, marveč pogosto povzroča tudi nazadovanje kmetijske proizvodnje najmanj razvitih dežel, pospešuje uvoz umetne otroške hrane, ki ne prinaša s seboj le gospodarske škode, marveč tudi nevarnosti za zdravje otrok. Avtor ugotavlja povezavo med višino miloščine, ki jo sprejemajo države v razvoju, in stopnjo izkoriščanja teh dežel. Pomoč, ki pretežno ni namenjena niti industrializaciji niti npr. osvobodilnim gibanjem, prinaša dostikrat več škode kot koristi. Ker pa ni v interesu posrednikov, da bi pomoč prenehala, različne organizacije zavestno pačijo podobno resničnost tretjega sveta. Razviti svet se do nerazvitih ponša kot do neobogljene otroka, ki mu je treba čim dlje preprečevati, da bi odrasel. Otroci razvitega sveta odraščajo ob poslušanju očetov, ki na eni strani trdijo, da dialog z razcepljenim tretjim svetom ni mogoč, na drugi strani pa enotnemu tretjemu svetu grozijo z gospodarskimi in vojaškimi sankcijami.

Avtor končuje z mislijo, naj letošnje leto ne bi potekalo v znamenju razprav o »žepnini« tretjem svetu, temveč bi kot osrednje vprašanje razvoja moralo obravnavati to, kako omejiti samovoljo vellesil do prebivalstva tako razvitega kot nerazvitega sveta. Bolj bi morali biti oprezní do marsikateri tudi dobrona-

merne dejavnosti, usmerjene v razvoj tretjega sveta, ki lahko nehoti zamegli resnične probleme. Še vedno pa moramo razkrinkavati ideološko naravo napačne trditve, da vsakdo ljubi otroke — ki je danes že prerasla v splošno ljudsko praznoverje. Pri tem pa pozabljamo na to, da se danes še vedno zavestno in neusmiljeno žrtvuje vse, kar ne more neposredno zvečevati produkcije. Ostaja še veliko dela, da bi otrokom dovolili odrasti v ljudi.

DAEDALUS

1978

Daedalus je revija, ki jo izdaja ameriška akademija umetnosti in znanosti. V lanskem letu je revija stopila v dvajseto jubilejno leto svojega izhajanja. Revija je interdisciplinarno usmerjena in pokriva različna bolj ali manj sorodna področja družbenega življenja. Vsaka številka revije je posvečena določenemu problemu, nosilni temi številke. Osnovni problem je navadno obdelan in ekspliciran z različnih vidikov in pristopov. Naj naštejemo nekaj naslovov, ki bodo morda zgovorno, sami zase orisali tematski profil in orientacijo revije: Črni Američani, Tradicija in sprememba, Študenti in politika, Prihodnost humanosti, Zgodovinske študije danes, Mit, simbol in kultura, Intelktualci in tradicija, Post-tradicionalne družbe, Dozorevanje, Družina, Nova Amerika, Meje znanstvenega odkrivanja, Znanost in njena publika, Rousseau za naš čas...

Za dvajsetletnico izhajanja — Daedalus izhaja kot četrtna publikacija — se je redakcija odločila odpreti na straneh revije razpravo o vprašanju generacij kot izrazito interdisciplinarnem problemu, ki je posebno v zadnjih desetih letih zaradi številnih družbenih in drugih razlogov prišel v ospredje znanstvenega osmišljanja in obdelave na različnih področjih. Tako kot so redakcijo pri izbiri teme pritegovali poleg pravkar omenjenega še drugi nič manj pomembni antropološki, sociološki, politološki in zgodovinski motivi, ne prese-

neča tudi širina in obseg vprašanj, ki jih želi obravnavati te teme generacij izpostaviti ali nanje odgovoriti: kaj je generacijska misel, kje se generacija prične in kje konča, kaj so generacijske spremembe? Ali pa: problem vloge generacij v družbenem razvoju in na različnih področjih, generacije in druge oblike identitete, kako različne oblike razvoja obravnavajo problem generacij in podobno. »Končno, kaj bi bil danes bolj primeren predmet študija kot ravno vprašanje generacij v času, ko je toliko tega, kar vidimo, brez nekih trdnejših oblik, in ko se bodočnost predstavlja skoz toliko alternativ,« je redakcija zapisala v uvodnem tekstu.

Tema je obdelana v treh razdelkih: ideja generacij, generacije v zgodovinski perspektivi, generacije v nekaterih znatnostih. V prvem razdelku je poleg tekstov »Koncepti eksistence: grški temelji generacijske misli« (Laura L. Nash) in »Starost, socialne spremembe in moč idej« (Matilda White Riley) bogato in relevantno razmišljanje Annie Kriegel: »Generacijske razlike: zgodovina ideje«. Po uvodu, v katerem obravnava pomen proučevanja generacij in idejo generacij za sodobne družbe (v primerjavi s tradicionalnimi), nadaljuje obravnavanje v okviru nekaterih vprašanj, na katere želi odgovoriti: generacija ali mlada generacija? (mladinska gibanja, družbena in generacijska gibanja, socialna pogojevanost mlade generacije...), od starostne skupnosti do skupnosti enakih ciljev, generacija: masa ali skupina izbranih, tipičnih posameznikov. Kot posebno pomemben vidik učinkovitosti koncepta generacij izdva avtorica formiranje kolektivnega spomina in izgrajevanja tradicije.

V drugem delu so objavljeni teksti, ki obravnavajo različna gledanja na generacije in na koncept generacij skoz zgodovino. Zanimiva je analiza Roberta Skidelskyja z naslovom »Keynes in njegovi starši«. Drugi teksti obravnavajo vprašanje generacijskega jezika, iskanje generacijskega spomina, razmerje med generacijskimi nasprotji in spremembami na kulturnem področju. Opozorili bi radi na razmišljanje Mortona Kellerja

o vprašanju refleksije o politiki in generacijah v Ameriki. Avtor izhaja iz teze, da je že sama narava političnega procesa pomemben predmet generacijske analize. Avtor nato podaja analizo povezave med posameznimi političnimi idejami in njim pripadajočimi političnimi generacijami skozi zgodovino ZDA. Kljub temu, da bi lahko razpravljali o nekaterih izhodiščih in izpeljavah v članku, je tekst pomemben že zaradi uvažanja pojma »politična generacija« in njegove zgodovinske analize na primeru dvopartijskega političnega sistema ZDA.

Tretji razdelek obravnava vprašanje generacij v posameznih vedah in področjih. V tem razdelku je objavljenih več esejistično naravnanih tekstov, ki problematizirajo vprašanje generacij v literaturi, gledališču, v filozofiji in logiki, odnos med mitologijo in konceptom generacij, vprašanje odnosa oče—sin kot posebne dimenzije analize z vidika koncepta generacij.

DAS ARGUMENT

št. 113, januar—februar 1979

Eberhard Göbel, Položaj študentov

Združenje nemških študentov v Bonnu (DSW) je po letu 1950 že osmič raziskalo družbeni položaj študentov. V reviji »Das Argument« je bilo objavljenih nekaj najpomembnejših rezultatov osmega proučevanja iz leta 1976. Naj ob tem opozorimo, da je bila v teh raziskavah vsaj enkrat zajeta vsaka povojna generacija nemških študentov.

Kvantitativni podatki o študentski populaciji:

Število študentov se je po letu 1960 v Zvezni republiki Nemčiji povečalo za trikrat. Danes študira na visoki stopnji več kot 877 tisoč študentov. Delež študentk se je od 18 % leta 1956 povečal na 33 % leta 1977. Od teh ima polovica starše z akademsko izobrazbo. Delež študentov iz delavskih družin se je od 1,4 % v letu 1949 dvignil na 10,2 % 1976, tako da po mnenju avtorja nikakor ni moč govoriti o enakih možnostih za

študij, še posebno za študentke in študentke iz delavskih družin. Vzporedno s tem se je zmanjšal tudi delež študentov, ki so absolvirali izredni študij, z 10,6 % leta 1973 na 8,2 % leta 1976.

Favorizirana področja študija

Po tem kriteriju se študenti delijo tako: 28 % študira jezike in humanistične vede, 23 % ekonomijo in družboslovje (vključno s pravom), 20 % matematiko in naravoslovne vede, 10 % medicino, 2 % kmetijstvo in živilsko tehnologijo in 1 % umetnost. Od študentk študira skoraj polovica (45 %) jezike in humanistične vede (pri moških le 21 %). Pri naravoslovju dominirajo moški, na področjih prava, teologije in arhitekture pa je čutiti večji delež žensk.

Izobrazba in poklic staršev

Od očetov študentov na visokih šolah jih je 63 % zaposlenih, od mater pa le 16 % (56 % od teh so gospodinje). En odstotek mater in očetov je nezaposlen in 20 % očetov in 9 % mater je rentnikov. Izobrazbena raven očetov sega nekajkrat čez poprečje izobrazbene ravni prebivalcev ZRN, to razmerje pri materah pa je mnogo nižje kot pri poprečju vsega prebivalstva in mnogokrat nižje kot pri ženskem delu prebivalstva. Končano srednjo šolo ima 36 % očetov in 15 % mater, realno je končalo 23 % očetov in 30 % mater, samo končano osnovno šolo pa ima 40 % očetov in 52 % mater nemških študentov.

Glede na poklic očeta je iz proučevanja razvidno, da se je delež študentov iz delavskih družin od 4 % leta 1949 zvišal na več kot 13 % leta 1976 in na 18 % leta 1978 (absolutno število: 100.000). Ob dejstvu, da je skupina delavcev najbolj številna med zaposlenim prebivalstvom (42,6 %), pa je raziskava ugotovila, da je najmanjša med študenti. Študenti iz delavskih družin so izrazito nižje zastopani in o enakih možnostih za študij tudi na splošno ni mogoče govoriti. Delež otrok nameščencev se je povečal od 20 % (1949) na 35 % (1976), delež otrok uradnikov in otrok neodvis-

nih staršev pa je padel v istem obdobju z 40 % na 25 %. Glede na stopnjo samoreprodukcije določenih poklicev (kot faktorja opredelitve poklicne tradicije pri določenih poklicih) je raziskava ugotovila naslednje stopnje samoreprodukcije glede na posamezne poklice: na vrhu lestvice so učitelji z 39 %, slede medicinci z 30 %, pravniki (državni nameščenci) z 28 %, »podjetniki in tovarnarji« z 21 %, inženirji z 18 % in zemljiški posestniki z 9 %.

Financiranje študija

Podatki o financiranju študija najbolj izpričujejo slab socialni položaj študentov. Po uvedbi zvezne študijske pomoči leta 1971 se je višina pomoči na študenta le počasi povečevala (danes znaša maksimum na študenta le 550 mark), poleg tega pa stalno upada delež študentov, ki to pomoč dobivajo v celoti: 1973. leta je bilo takih še polovica od 17,2 % vseh študentov, ki so dobivali pomoč, leta 1976 pa le še tretjina od 12,8 % kolikor je vseh nemških študentov, ki so dobivali to pomoč. Prevladujoča oblika financiranja študija je danes tako imenovano mešano financiranje kot kombinacija: javnih sredstev, financiranja staršev in zaposlovanja študentov med študijem in semestralnimi počitnicami. 20 % študentov se med študijem redno zaposli. Odprava socialne varnosti in pomoči najhuje prizadene študente iz družin z nizkimi dohodki, saj znaša pri teh delež financiranja staršev le 4 %. Študenti so pri izdatkih, kjer se morajo najbolj odpovedovati, postavili na prvi mesti prehrano in obleko. Med potrebami, ki bi jih ob boljšem financiranju radi najprej zadovoljili, pa so našli: več učnih knjig, politična literatura, beletristika, časopije in obiskovanje kulturnih prireditev.

Študentska stanovanja

Tradicionalna oblika študentskega bivališča, se pravi stanovanje v podnajemniški sobi, je že stvar preteklosti. 1976 leta je le še 18 % študentov (1953 — 58 %) stanovalo v podnajemniški sobi.

Pri starših stanuje še 21 % vseh študentov, vendar si vedno več teh študentov med študijem išče stanovanje drugje. V študentskih domovih stanuje 12 % študentov. Najbolj zaželjena oblika bivanja je postalo »lastno stanovanje«, teh je bilo leta 1976 že 30 %. V 60-tih letih so se uveljavile stanovanjske skupnosti kot nove kolektivne oblike študentskega bivanja. V stanovanjskih skupnostih biva

okoli 18 % anketiranih študentov. Po pravilu se zanje bolj navdušujejo študenti sociologije, psihologije in pedagogike, dočim študenti naravoslovja raje stanujejo sami. S starostjo upada želja po bivanju v stanovanjskih skupnostih.

(Povzetke in prevode člankov v tej številki so oskrbeli: B. Bučar, J. Klopčič, B. Markič in F. Mikša.)

BORIS VERBIČ: EGS pred razpotjem, Komunist — gospodarsko-politična zbirka, Ljubljana 1978, str. 263.

Avtor je imel namen, da s tem delom informira slovenske bralce o fenomenu evropske gospodarske skupnosti in da analizira in bolj podrobno osvetli tiste procese, ki v tem delu Evrope stopajo v ospredje kot posebno pomembni in daljnosežni z vidika evropske integracije. Ne da bi se spuščali v podrobnejšo oceno knjige, lahko zapišemo, da ima bralec s tem delom na voljo bogato, zelo informativno in pronicljivo, tekoče napisano delo o problemu gospodarskih, političnih in socialnih povezovanj pa tudi razhajanj sodobne Evrope. Avtor se je, kot je sam zapisal, lotil problematike evropskega združevanja z vidika potrebe, da bolj jasno opredeli svoje stališče do EGS, posebej zaradi dvojnosti med idejo o evropskem združevanju na eni strani in njeno konkretno izpeljavo na drugi strani — ki jo je avtor ostro občutil v obdobju svojega novinarskega dela v Bruslju.

Knjigo je razdelil v štiri dele. V prvem obravnava zgodovinski razvoj od ideje do prvih elementov tega, kar danes poznamo kot EGS. V drugem delu z naslovom »Evropa na obroke« avtor preide na analizo procesa izgradnje EGS na posameznih sektorjih (energetika, kmetijska politika, jedrska energija...). V tretjem delu knjige obravnava avtor pomembno vprašanje samostojnosti in avtonomnosti EGS in v njem obširno in jasno opiše nekatere pomembnejše mednarodne vidike in povezave EGS z ZDA, nadnacionalnimi družbami, SEV in deželami v razvoju. Posebno poglavje v tem sklopu posveča osnovnim vidikom povezovanja in sodelovanja naše države z EGS. Opozarja na več elementov, ki zavirajo bolj intenzivno povezovanje; med njimi posebno na

različne vzroke, ki izhajajo iz blokovske narave EGS, pa tudi na tiste, ki so posledica slabe organiziranosti in včasih nesolidnega poslovanja našega gospodarstva. V četrtem delu knjige avtor obširneje obravnava dileme nadaljnega razvoja EGS. Poglavju je dal naslov »Pred razpotjem«.

Iz sklepnih misli naj navedemo tisto, ki opozarja, da je stališče do EGS v prihodnosti odvisno predvsem od ocene, ali bo EGS poslej orodje v rokah sil, ki si prizadevajo ohraniti izkoriščevalske odnose, ali pa sil, ki se bore za odpravo takih odnosov.

Zbirka »Dopisna šola marksizma«, Komunist in Politična šola CK ZKS, Ljubljana 1978.

V okviru zbirke »Dopisna šola marksizma« je izšlo že več knjižic, ki so dobro študijsko pomagale pri srednjih političnih šolah ZKS in v okviru celotnega sistema družbenopolitičnega izobraževanja. S stališča celotne problematike, študijskih programov in didaktične in metodske usmerjenosti študija pa je njihova vloga predvsem v tem, da skušajo biti vodniki po problematiki in po sistematizaciji določenih tematskih področij, ki jih obravnavajo. V izboru iz lanskega leta se je nabralo več knjižic, ki segajo na različna področja marksizma, samoupravljanja, družbenoekonomskih odnosov, zunanje politike SFRJ...

V tematskem sklopu »Temelji marksizma« sta izšli deli Jožeta Štera: Filozofija (79 str.) in Ivana Justineka: Marksizem in delavski razred (87 str.) Druge knjižice iz dopisne šole marksizma obravnavajo naslednje probleme sklope: Vlado Janžič, Aktualna vprašanja družbene vloge in delovanja ZK (80 str.), dr. Janez Škerjanec, Družbenoekonomski odnosi v SFRJ (62 str.), Drago Košmij,

Mednarodni odnosi in zunanja politika Jugoslavije (96 str.), Ivan Justinek, Idejnopolično usposabljanje v osnovnih organizacijah zveze komunistov (104 str.); v eno knjižico pa sta uvrščena teksta Branka Božiča, Delavsko gibanje in socialistična revolucija v Jugoslaviji in Staneta Vlaja, Od ideje do prakse samoupravljanja. Priročne knjižice so pisane v strokovnem jeziku a z namenom, da omogočijo uspešnost prvih korakov v spoznavanju in poglobljanju znanj na teh področjih marksizma in samoupravljanja.

Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji, Komunist, Ljubljana 1978.

V lepi opremi in ob sofinanciranju Kulturne skupnosti Slovenije je založba Komunist izdala šest brošur, ki vsaka opozarja, opiše in predstavi po enega od pomnikov in pomembnih mest iz zgodovine KPS in narodnoosvobodilne borbe. Vse brošure prinašajo v kratkem a zgoščenem tekstu večino podatkov, opisov dogodkov in drugih značilnosti, ki se vežejo za posamezne kraje, dogodke in ljudi. Nekaj knjižic je skupinsko delo, nekaj pa so jih napisali posamezni avtorji. Do sedaj so izšle knjižice o zgodovinski noči na Čebinah, o spomeniku Pohorskega bataljona, o spominskem domu dr. Franceta in Borisa Kidriča na Knežcu pri Rogaški Slatini, konferenci KPS v Šmiglovi zidnici in o zboru odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Omenjene knjižnice so v takšnem obsegu in obliki gotovo pomemben in pozornosti vreden element v procesu širjenja revolucionarnih tradicij in seznanjanja vseh delovnih ljudi, posebno pa mladine s pomembnimi dogodki iz naše preteklosti.

SLOBODAN NEŠOVIČ: Blejski sporazum Tito—Dimitrov, Komunist, Ljubljana 1979, str. 200.

Kot je zapisal avtor, je to prvo obsežnejše delo o blejskih sporazumih pri nas.

Ti sporazumi, ki so bili podpisani 1. avgusta 1947 in pogodba o prijateljstvu, sodelovanju in vzajemni pomoči so zaznamovali novo obdobje v odnosih teh dveh držav. To je bilo obdobje najtesnejšega jugoslovansko-bolgarskega sodelovanja. Delo, ki ga je v zelo aktualnem trenutku razvoja jugoslovansko-bolgarskih odnosov izdala založba Komunist, je dragocen vir za razumevanje geneze naših pogledov na različna vprašanja in probleme, ki stopajo v ospredje naših in bolgarskih odnosov.

Avtor je knjigo razdelil v štiri poglavja: v prvem poglavju, je orisal dogodke ob prvem državnem obisku Georgija Dimitrova v Jugoslaviji. V drugem poglavju je usmeril pozornost na dogovore na Bledu. Pozorno in detajlno analizira besedila in dogodke v naši in mednarodni javnosti, ki so spremljali blejske sporazume. Tretje poglavje namenja avtor obdelavi dogovorov v Evksinogradu in navaja v celoti več dokumentov, ki so povezani s temi dogovori, zlasti še pogodbo o prijateljstvu, sodelovanju in vzajemni pomoči med Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo in Ljudsko republiko Bolgarijo. V posebnem razdelku prikaže tudi optimizem v tuji javnosti ob teh dogovorih. Sklepno — četrto poglavje namenja Branimir Nešović obdobju informbiroja in jugoslovansko-bolgarskim sporazumom. Poseben poudarek dá dejstvu, da Jugoslavija v dveh takratnih najhujših preizkušnjah niti pozneje ni poteptala besede, ki jo je izrekla v pogovorih, analiziranih v tem delu. V knjigo sta vključena tudi bibliografija z navedbo virov in bogat imenski register.

VIDA TOMŠIČ: Komunistična partija Jugoslavije v boju za emancipacijo žensk, Komunist, Ljubljana 1978, str. 84.

Brošura prinaša članek, ki je bil napisan za zbornik Tito — štirideset let na čelu ZKJ. Brošura je bila izdana v počastitev prvega kongresa Slovenske protifašistične zveze. Avtorica v prvem razdelku jasno izpostavlja marksistično postavljane ženskega vprašanja kot dela proletarske revolucije in graditve socialistič-

nih družbenih odnosov. Ob upoštevanju tega načela kot osnovnega principa svoje analize, oriše avtorica v nadaljevanju položaj žensk v stari Jugoslaviji, delavsko gibanje in žensko vprašanje na tleh Jugoslavije in proces vgrajevanja ženskega vprašanja med strateška vprašanja revolucije. Obširen razdelek je namenjen velikanskemu prispevku in udeležbi žensk v NOB. Povojni del procesa emancipacije žensk je zaobsežen v razdelkih, ki govorijo o uresničevanju ciljev NOB in programa KPJ kot osnovi za dejansko emancipacijo žensk, o vlogi ženskih organizacij pri graditvi socialistične demokracije in delavskega samoupravljanja in o problemu emancipacije žensk kot sestavnem delu slehernega koraka v nenehnem boju za socialistično samoupravljanje.

ANA KRANJC: *Izobraževanje naša družbena vrednota, Delavska enotnost, Ljubljana 1978, str. 314.*

Izhodišče omenjenega dela in osnovni motiv, da se je avtorica lotila analize tega problema, je vprašanje, kaj je tista neznanka, ki kot »tretja sila« pomembno vpliva na nadaljnje izobraževanje oziroma neizobraževanje? Izobraževanje spreminja človekov položaj v družbi, kar pomeni, da z različnih vidikov spreminja njegov način življenja, izboljšuje njegove materialne možnosti, povečuje ugled, obenem pa vpliva nanj, da postaja bolj vzgojen in kulturneje živi. Avtorica pravi, da je opravila dvoje obširnih in kompleksnih nalog: prvič, ugotoviti je morala, ali obstaja vrednotenje izobraževanja kot posebna konsistentna psiho-socialna karakteristika, in drugič, proučiti je morala, kakšen je odnos med vrednotenjem izobraževanja in družbeno mobilnostjo ljudi. To je dvoje osnovnih vprašanj proučevanja izobraževanja kot makroproblema, kot vidika medsebojnega vplivanja raznih družbenih pojavov na vzgojo in izobraževanje.

Avtorica je delo razdelila na pet poglavij. V prvem obravnava različna področja, na katerih in v povezavi s katerimi izobraževanje uresničuje svojo družbeno funkcijo. V drugem poglavju skuša opredeliti vpliv družbe na vrednotenje

izobraževanja in v njem izrazito poudarja zvezo med družbeno mobilnostjo in izobraževanjem. Tretje poglavje nosi naslov »Izobraževanje kot funkcionalna ali simbolična vrednota« (vpliv družine na vrednotenje izobraževanja, vrednotenje izobraževanja v različnih kulturah, tipi vrednotinja izobraževanja...). Eno od obširnejših poglavij — četrto — obravnava problematiko empiričnega proučevanja vrednotenja izobraževanja. V njem podaja avtorica izčrpno in teoretično utemeljeno operacionalizacijo svojih teoretičnih izhodišč, opredeli merski instrumentarij in poda tudi osnovne ugotovitve raziskave. V zadnjem poglavju z naslovom »Vrednote in cilji vzgoje in izobraževanja« se avtorica vprašuje, katere vrednote naj bi vsebovali cilji vzgoje in izobraževanja oziroma katere naj bi vgradili v naš vzgojno izobraževalni sistem.

ANTHONY SAMPSON: *Barantači z orožjem, Državna založba Slovenije (zbirka Neuvrščeni), Ljubljana 1978, str. 385.*

Založba nam v zbirki Neuvrščeni spet ponuja izredno aktualno in zanimivo delo. V slovenščini je v isti zbirki že izšlo delo istega avtorja: »Sedem sester«, ki je opisovalo problematiko velikih mednarodnih naftnih družb. V tej knjigi, ki nosi podnaslov »od Kruppa do Lockheeda«, obravnava avtor problem trgovine z orožjem in osnovne dimenzije njenega razvoja v zadnjih sto letih. Avtor je knjigo napisal na podlagi bogate dokumentacije, osebnih stikov in precejšnjih izkušenj, ki jih je nabral ob pisanju knjig o anatomiji in delovanju ITT in največjih naftnih družb. Avtor je v knjigi usmeril pozornost na nekaj največjih trgovcev in proizvajalcev in na nekatere pomembnejše in bolj odmevne (a zato nič kaj bolj javne) kupčije z orožjem. Avtor je v svojem opisu nedvomno zanimiv, čeprav se z vsemi njegovimi trditvami ne bi mogli strinjati. Med drugim v svoji knjigi opiše nastanek in razvoj francoskega podjetja Dassault, družb Lockheed in Northrop, dejavnost japonskega oboroževalnega kompleksa, obo-

roževanje bivšega iranskega šaha, prodajo orožja tretjemu svetu; različne škandale, ki so jih povzročile kupčije z orožjem, zvezo med orožjem in kolonializmom...

Uvod v knjigo je prispeval Anton Bebler. V njem je kritično ovrednotil Sampsonov pristop in izhodišča njegove analize in opisa. Zelo jasno je ekspliciral tudi nekatere pomembne dejavnike v mednarodnem življenju (katerega del je trgovina z orožjem), ki jih avtor ali ne omenja ali pa jih ne upošteva v zadostni meri.

LOJZE SOČAN: Pot v gospodarsko razvitost, Delavska enotnost, Ljubljana 1978, str. 300.

Eden nabolj plodnih in na različne načine zanimivih slovenskih založnikov družboslovne literature v najširšem smislu nam je spet postregel (tako kot skoraj vedno doslej) z zanimivo knjigo. Delo dr. Lojzeta Sočana obravnava problematiko, ki je za naše razmere in za naš čas — še posebej pa za kratkoročno in dolgoročno načrtovanje našega razvoja — nadvse pomembna. Avtor je delo zasnoval in napisal na podlagi bogate in raznolike dejavnosti v znanstveno-raziskovalni sferi, v reševanju neposrednih gospodarskih problemov in ob raznovrstnem in dolgem študijskem delu.

V obravnavi problematike dolgoročne razvojne usmeritve Slovenije (kot je tudi podnaslovil svoje delo) izhaja avtor iz trditve, da je razvojna preobrazba dialektični proces, ki temelji na stopnji razvitosti proizvodnih sil in družbeni zrelosti. Ker je slovensko in tudi jugoslovansko gospodarstvo v prelomnem obdobju, bomo le tedaj, če bo naša družba dojela objektivno nujnost preobrazbe, dosegli stopnjo gospodarske razvitosti — v nasprotnem primeru pa bomo izgubili dosednji razvojni ritem.

Delo je razdeljeno v tri dele, prva dva sta tekstualna, tretji del pa tvorijo dokumentarne priloge. Prvi del z naslovom »Razvojna analiza« vsebuje tri poglavja: Nosilci pospešene gospodarske

rasti, Strukturne in razvojne značilnosti mednarodne menjave in Razvojni intervencionizem. Drugi del knjige nosi naslov »Gospodarsko-politična razprava« in vsebuje dve poglavji. V prvem (Vsebina razvojne preobrazbe) analizira avtor obstoječo gospodarsko osnovo in iz nje izhajajoča razvojna izhodišča. V obširnem poglavju »Strategija razvojne preobrazbe« pa poskuša predvsem odgovoriti na vprašanje kje smo, kako delamo in kaj hočemo ter tako opredeliti osnovne značilnosti preobrazbe v gospodarsko razvito.

F. W. DEAKIN: Mussolinijevih šeststo dni, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1978, str. 375.

Avtor dela je bil član prve britanske vojaške misije, ki je prišla med narodno-osvobodilno borbo v glavni štab naše partizanske vojske. Na osnovi teh dogodkov je napisal delo »Gora trdnjava«, ki smo ga leta 1976 dobili tudi v slovenskem prevodu. Knjiga »Mussolinijevih šeststo dni« je zadnji del obširnega dela F. W. Deakina o zgodovini republike Salò z naslovom Surovo prijateljstvo. Knjiga, ki jo prikazujemo, sloni na bogatih in doslej zelo malo znanih zgodovinskih virih o tem obdobju konca fašistične zgodovine v Italiji. Avtor, ki je zelo znan britanski zgodovinar, je imel priložnost študirati te vire že mnogo prej, kot so ti viri postali dostopni znanstveni javnosti. Kot pravi v zapisu o piscu in delu dr. Dušan Biber, lahko rečemo, da je F. W. Deakin prvi razgrnil znanstveni javnosti in širokemu občinstvu izredno pomembnost in dragoceno dokumentarno vrednost teh virov. Kadar je bilo mogoče, jih je čim bolj neokrnjene vključil v tekst svoje knjige, saj ti viri sami po sebi mnogo bolj plastično prikazujejo okolje in povedo več, kot bi lahko povedal zgodovinar v svoji sintezi. Knjigi je priključen tudi bogat seznam različnih virov in stvarno kazalo. Knjiga ki je tekoče pisana in okusno opremljena bo zanimivo in nadvse informativno branje o tem delu zgodovine fašizma.

VLADIMIR SRUK: *Frommova humanistična vizija, Delavska enotnost, Ljubljana 1979, str. 278.*

S to aktualno knjigo smo dobili Slovenci kompleksno študijo misli Ericha Fromma. Avtor si je zadal nalogo, da v analizi obdela dva pomembna vidika Frommove misli: njegov odnos do Marxove misli in osvetli vsa Frommova snovanja, ki so pomembna za problematiko socializma. Večji poudarek je dal avtor, kot je to razvidno že iz naslova, drugemu področju.

Avtor pričenja svojo analizo z razgrnitvijo vsebinskih in metodoloških aspektov študije in z biografskim in bibliografskim prikazom Frommovega življenja in dela. Frommov odnos do Marxa obdela v poglavjih »Nekatere značilnosti in poudarki interpretacije Marxa« in »Problematika nesoglasij z Marxovo mislijo«. Za Frommovo razumevanje Marxa, pravi avtor, je značilno in pomembno, da poskuša vsak problem osvetliti s stališča kontinuitete Marxovega miselnega razvoja in s stališča antropološko-humanističnega jedra avtentičnega marksizma, kot ga razume Fromm. V poglavju, kjer obravnava avtor nesoglasja z Marxovo mislijo, poudari predvsem naslednje aspekte: preценjevanje politike, dogmatično uveljavljanje centralizacije, očitek v zvezi z revolucionarno dejavnostjo in nasiljem, podcenjevanje človekovih strasti in emotivnosti, romantično idealizacijo delavskega razreda. V petem in šestem poglavju avtor obravnava očitek, da je Frommov nauk eklektičen in problem »skupnega temelja« pri odnosu med marksizmom in freudizmom. Centralni del knjige tvorijo tri poglavja. V njih obdela sestavine, temeljna načela in specifična obeležja humanističnega socializma in v zadnjem poglavju subjektivni humani aspekt revolucije. Avtor zaključí svojo analizo Frommove misli in njenege mesta in pomena s poskusom razgraditve nekaterih osnovnih dimenzij Frommove celotne misli in tudi njenih pomanjkljivosti in hib. Kot nedvomno pomanjkljivost Frommove koncepcije navaja med drugim npr. neupoštevanje razredne pogojenosti demokracije, oporekanje odpravi privatne lastnine proiz-

vajalnih sredstev za uresničitev socialističnih družbenih odnosov... Kot dodatek k temu bogatemu in kritično pisnemu delu je uvrščena bogata bibliografija del E. Fromma in uporabljena literatura.

Jože Petek/Stane Škrabar-Braškar: *S štirinajsto divizijo (četrta, izpopolnjena izdaja), Državna založba Slovenije, Ljubljana 1979, str. 133.*

Knjiga je nadvse impresiven, vznemirljiv in pomemben dokument o podvigu borcev štirinajste divizije, ki so z neomajno voljo in nadčloveškimi napori opravili eno največjih akcij naše narodnoosvobodilne vojske. Tekstualni del knjige obsega kronološki opis o pohodu, osnovno dokumentacijo o štirinajsti diviziji in razmišljanja o velikem pomenu pohoda za nadaljnji razmah narodnoosvobodilne borbe. Večinski del knjige, ki je dobro opremljena, predstavlja opus fotografij Jožeta Petka o štirinajsti diviziji. Opus, ki je gotovo eden od najbolj pomembnih dokumentov in umetniških pričevanj iz tega obdobja, je grafično in vsebinsko ustrezno predstavljen in tako zaživi pohod štirinajste pred očmi bralca še bolj neposredno in prizadeto. Tudi ta knjiga ni samo pomemben in potreben dokument, ampak predstavlja uspešen korak v širjenju revolucionarnih tradicij in tradicij NOB.

Matevž Krivic, Ustavna Ureditev Slovenije in Jugoslavije, Izdala Višja upravna šola Univerze v Ljubljani, DDU Univerzum, Ljubljana 1978.

Delo M. Krivica, profesorja Višje upravne šole in avtorja številnih razprav in člankov s področja političnega sistema socialističnega samoupravljanja je druga, dopolnjena izdaja učbenika za študente te šole. Knjiga je dokaj obširna in obsega s preglednicami in shemami 343 strani. Prvotno besedilo je pisec dopolnil predvsem z določili zakona o združenem delu. Čeprav se razporeditev snovi v glavnem naslanja na razporeditev v

naši ustavi, to seveda sploh ne pomeni, da avtorjevo delo temelji na ozkih pozitivističnih okvirjih. Vsebina knjige kaže, da se je Krivic zavedal dejstva, da ustavne ureditve Slovenije in Jugoslavije ni mogoče »poučevati« le prek norm. Krivičeva knjiga tedaj izpričuje, da mu ni šlo le za golo opisovanje institucij in za »ustavno pravno faktografijo«; svojega besedila ni skrčil le na »obnavljanje« ustave oziroma zakona o združenem delu. Z znanstveno radovednostjo družboslovca se zaustavlja tudi ob dilemah in odprtih vprašanjih, ki se sproščajo bodisi ob razlagi različnih institucij našega samoupravnega sistema, bodisi ob (ne)zaživetju teh institutov v družbeni praksi. Tako kot je zastavljen, bo učbenik vsaj kolikor toliko intelektualno razgibanega študenta silil k razmišljanju o številnih vprašanjih samoupravne družbe, na katera bo terjal odgovore. Kar precej jih bo dobil v piščevem učbeniku.

Avtor se najprej zaustavlja ob uvodnem delu ustav — temeljnih načelih ter nato preide k Družbeni ureditvi. Pri družbenoekonomski ureditvi obravnava položaj človeka v združenem delu in družbeno lastnino, združevanje dela in sredstev družbene reprodukcije, samoupravne interesne skupnosti, krajevne skupnosti ter v krajših izsekih še vprašanja, ki se pno od družbenoekonomskega položaja in združevanja kmetov prek samostojnega osebnega dela s sredstvi, ki so lastnina občanov do — poleg drugega — krajših prikazov nekaterih drugih fenomenov iz sklopa družbenoekonomske ureditve.

Družbenopolitični sistem uvede krajši prikaz temeljnih misli iz razprave Edvarda Kardelja Smeri razvoja političnega sistema socialističnega samoupravljanja in sicer s posebnim poudarkom na tistih Kardeljevih izhodiščih, kjer je razlagal bistvo jugoslovanskega političnega sistema. Tehno razčlenjuje v knjigi tudi temelje družbenopolitičnega sistema, občino in komunalni sistem, ustavnost in zakonitost, sodstvo in javno tožilstvo, ljudsko obrambo in družbeno samozagato. Svoboščine, pravice in dolžnosti človeka in občana so podane vsebinsko zaokroženo, izhajajo iz pojma in dose-danega razvoja v svetu, do značilnosti,

ki jih uveljavlja naša sedanja ustavna ureditev. Tisti del učbenika, ki nosi naslov Jugoslovanski federalizem prikaže federacijo, socialistično republiko Slovenijo in avtonomno pokrajino. Besedilo o dosedanjem razvoju federacije dokazuje, kako je samoupravna preobrazba produkcijskih odnosov pogoj za kakovostne spremembe v značaju in vsebini federativne ureditve.

Čeprav je pričujoče delo — kot smo v tem prikazu že navedli — avtor zasnoval kot učbenik za svoje študente, imajo še zlasti tisti odseki piščevega dela, ki so na primer posvečeni problematiki združenega dela, razlikam med samoupravnimi sporazumi in družbenimi dogovori in tudi še nekateri drugi, kaj povedati in lahko dajejo misliti tudi vsem tistim, ki se na različnih ravneh družbenopolitično in strokovno ukvarjajo s političnim sistemom socialističnega samoupravljanja.

Biblioteka Marksistično izobraževanje

V biblioteki Marksistično izobraževanje je v neposredno preteklem obdobju v Beogradu izšlo več politoloških in socioloških del, ki obravnavajo probleme revolucionarne teorije in prakse jugoslovanske samoupravne družbe. Biblioteko izdajajo Marksistični center CK ZK Srbije. Center PK ZK Vojvodine za politične študije in marksistično izobraževanje, Marksistični center PK ZK Kosovo ter srbska izdaja časopisa Komunist. Biblioteko ureja uredniški odbor M. Minić (predsednik) ter S. Bolčić, M. Korać, M. Marković, Dj. Njemoga, B. Ivanović, M. Ranković. Zbirka izhaja v nakladi 15.000 izvodov. Bralcem želimo prikazati pet del iz te zbirke in sicer: *D. Dragišića Družbena lastnina na proizvodjalnih sredstvih*, *R. Marinkovića Temeljna organizacija združenega dela in krajevna skupnost*, *M. Nikolića Samoupravljanje kot oblika diktature proletariata*, *M. Matića Socialistično samoupravljanje in podružbljanje politike*, *Z. Vidojevića Organizirani delavski razred subjekt socialističnega samoupravljanja*.

Dr. Dragoljub Dragišić Družbena lastnina na proizvodjalnih sredstvih.

Za izhodišče razmišljanj v svojem delu jemlje avtor družbenoekonomski po-

men lastnine, pri čemer poudarja, da je odločujoče družbenoekonomsko vprašanje vsake družbe, kdo razpolaga s proizvodjalnimi sredstvi. Upošteva je marksistično pojmovanje o lastnini, se zaustavlja ob pojmu privatne (zasebne) lastnine ter v zvezi s tem ob temeljnih oblikah skupinske privatne lastnine. Srž Dragišićevega dela pa predstavljata poglavji o nastanku družbene lastnine, kjer poudarja, da misli klasikov marksizma o družbeni lastnini in njenem pomenu ter naravo lastnine socialistične države v Jugoslaviji in poglavje o razvoju družbene lastnine v Jugoslaviji.

Opirajoč se na misli klasikov jugoslovanske samoupravne teoretične misli B. Kidriča in E. Kardelja, analizira bistveno vsebino družbene lastnine in samoupravljanja kot zanikanja lastninskega monopola. Značilnost avtorjevega dela je, da fenomen družbene lastnine analitično postavlja v okvir takšnih družbenih razmer, ki zagotavljajo preseganje vseh oblik odtujenosti delavskega razreda od proizvodnih sredstev. Dragišić se sooča tudi s pojavi spridenja družbene lastnine v kolektivno lastnino (v »last« posameznih delovnih kolektivov) in izostraja pomen nadaljnjega podružbljanja medsebojnih zvez in odnosov med temeljnimi organizacijami združenega dela in vsemi drugimi »udeleženci« v procesu družbene reprodukcije.

Dr. Radivoje Marinković, profesor beografske fakultete za politične vede in tudi sicer viden strokovnjak s področja sociologije lokalnih skupnosti, razpravlja v svojem delu o Temeljni organizaciji združenega dela in krajevni skupnosti. Opredeľuje ju kot podlago samoupravnega organiziranja družbe. Ugotavlja, da so TOZD in KS uresničenje družbenosti človekovega bivanja. Delo odlikuje sociološki pristop, ki pa vendar tudi ne zanemara normativnih institucionalnih rešitev. TOZD in KS sta na eni strani konstituirani obliki samoupravljanja in s tem tudi konkretna uresničitev oblasti in samoupravljanja delavskega razreda in vseh delovnih ljudi, na drugi strani pa sta tudi oblikovalni prvini vseh nadaljnjih, širših oblik samoupravnega združevanja in (politične) oblasti. Te-

melj samoupravnega povezovanja so neposredni interesi in potrebe ljudi, ki skupaj delajo in živijo. Zaradi tega so TOZD in KS tudi primarne samoupravne skupnosti.

Pisec je na prepričljiv in dokumentaren način pokazal, da se ravno prek TOZD in KS presega človek kot abstrakten državljani in postopoma dosega, da postaja aktiven subjekt pri upravljanju skupnih zadev v družbi. Samoupravno organiziranje — tako v TOZD kot v KS — pojmuje ne kot občanu in delovnemu človeku vsiljeno »osrečitev«, temveč kot tisto prvo, ki raste iz dejanskih in življenjskih zvez in odnosov med ljudmi, iz njihove zavestne in organizirane dejavnosti.

Miloš Nikolić v Samoupravljanju kot diktaturi proletariata prikazuje bralcem, zakaj je samoupravljanje mogoče pojmovati (tudi) kot diktaturo proletariata. K bistvenim značilnostim samoupravljanja in diktature proletariata pristopa z vidika razčlenjevanja socializma kot revolucionarnega prehoda iz kapitalizma v komunizem. V skladu s takšnim pojmovanjem je avtor razdelil svoje delo v tri poglavja, od katerih se prvo srečuje s problematiko socializma kot procesa socialistične revolucije, drugo s pojmom in prakso diktature proletariata, tretje pa se ustavlja ob temi socialistično samoupravljanje.

Nikolićevo besedilo pokaže na zgodovinsko nepretrganost Marxove in Engelseve teoretične misli ter Titovega in Kardeljevega razmišljanja o diktaturi proletariata in revolucionarni akciji v jugoslovanski družbeni praksi. Pri tem ko je polemičen do Stalinovih pojmovanj diktature proletariata, opozarja na to, da je Stalin opustil Marxovo in Leninovo pojmovanje diktature proletariata. Aktualnost Nikolićevega dela poudarja tudi zaustavljanje ob stališčih evrokomunizma do diktature proletariata. V razmišljanju o diktaturi proletariata Nikolić v zaključnih delih svoje razprave smiselno vključuje tudi takšne teme kot so samoupravljanje in socialistična demokracija, samoupravljanje in razredni boj ter samoupravljanje in zveza komunistov kot avantgarda delavskega razreda.

Dr. Milan Matić, univerzitetni profesor na Fakulteti za politične vede v Beogradu in pisec številnih politoloških študij, je napisal delo z naslovom Socialistično samoupravljanje in podružbljanje politike. Avtorju služi na temelj njegovega pisanja teza o podružbljanju politične oblasti in politike kot nerazdeljivem delu socialistične revolucije. Matićeva raziskovalna optika je usmerjena najprej v razčlenjevanje družbenoekonomskega temelja podružbljanja politike v samoupravljanju. Vsebina podružbljanja politike in političnega odločanja je odvisna od novih odnosov v procesu enostavne in razširjene reprodukcije. Strategija trajne stabilnosti delavskega razreda in delovnih ljudi v socializmu je zasnovana na stalni krepitvi materialne podlage združenega dela. Smisel podružbljanja politike v socialističnem samoupravljanju vidi Matić v preseganju dvojnosti med družbo in javno oblastjo, v ukinitvi profesionalnega upravljskega sloja, v novem družbenem položaju človeka. Znatno del svojega besedila posveča vprašanju deatizacije ter v zvezi s tem problematiki odnosov med samoupravljanjem in državo ter funkciji države v samoupravnem sistemu. Zaustavlja se tudi pri delegatskem in skupščinskem sistemu, ki ga tudi šteje za obliko podružbljanja politike. Tematiko o državi avtor problematizira z razgrnitvijo palete o »odprtih vprašanjih deatizacije«, pri obravnavanju delegatskega sistema pa pokaže na alternative, ki jih je jugoslovanska teoretična misel in praksa ponudila v odnosu do formalnega političnega predstavnitva. Podružbljanje politike in razvoj socialističnega samoupravljanja v Jugoslaviji korenito menjata tudi fizionomijo in vlogo družbenopolitičnih organizacij. Avtorjevo publicistično radovednost pri-

tegujejo tudi vplivi javnega mnenja na demokratizacijo družbe.

Prispevek dr. Zorana Vidojevića v biblioteki Marksistično izobraževanje se ukvarja s temo Organizirani delavski razred kot subjekt socialističnega samoupravljanja. Začetni del razprave je posvečen razlagi Marxove zamisli o revolucionarnem spreminjanju sveta, ki ga uveljavlja delavski razred kot zgodovinski subjekt. Izhajajoč iz marksistične analize v oblikah revolucionarnega organiziranja delavskega razreda, pristopa Vidojević tudi k obravnavanju socialističnega samoupravljanja. Pojmuje ga kot proces osvobajanja delavskega razreda. Samoupravljanje bi se skrčilo na množstvo nerazvitih, delnih, medsebojno nepovezanih »praks«, če bi se gibalo v okvirjih izoliranih in zaprtih področij ekonomije, politike, kulture. Samoupravljanje lahko razvija samo celovito organiziran delavski razred. Očitno je, da se naš avtor na temelju te ugotovitve tudi ukvarja s proučevanjem dialektike gibanja in organizacije množične pobude in učinkovitega usmerjanja. Vidojevićev zanimanje se v prikazanem delu razširja tudi na odnos med državo in revolucionarno organiziranim delavskim razredom. Tu razvija misel, da samoupravljanje »prodira« v samo državo in da jo tako na znotraj preoblikuje. Sklepni deli Vidojevićevega besedila obravnavajo še vlogo sindikata, socialistične zveze, posebej poglobljeno pa še delovanje zveze komunistov v luči stalnih revolucionarnih sprememb. Za Vidojevića pomeni organiziranost delavskega razreda prvenstveno sposobnost preseganja različnih delnih interesov in sposobnost oblikovanja sinteze interesov. Predvsem s tega zornega kota se tudi opredeljuje do vloge zveze komunistov v socialističnem samoupravljanju.

Socijalizam (Beograd)

št. 1/1979

Studije in članki: JOVAN RAIČEVIĆ: Odnos revolucionarne teorije in prakse; STANISLAV STOJANOVIĆ: Socialistične revolucije; ĐOKO TOZI: Socialistično samoupravljanje in podružbljanje politike; KRSTO KILIBARDA: Metoda dela zveze komunistov v sedanjih razmerah; BRANKO VASILJEVIĆ: Transfer jedrske tehnologije in dežele v razvoju; *Prispevki:* ŽIVOJIN RAKOČEVIĆ: Engels po Marxu; NAJDAN PAŠIĆ: Engelsova pisma — prispevek k teoriji in strategiji delavskega gibanja; *Iz prakse za novo prakso:* LJILJANA JOVIČIĆ: Razporejanje čistega dohodka in delitev osebnih dohodkov; SVETLANA BOŽINOVIĆ: Teritorialna giblivosť delavcev in njihovi življenjski in delovni pogoji; *Prispevki k zgodovini ZKJ:* PERO DAMJANOVIĆ: Filip Filipović kot zgodovinar-marksist; TOMA MILENKOVIĆ: Prispevek Filipa Filipovića k nastanku KPJ; *Pogledi:* VLADIMIR ČETKOVIĆ: Politična ekonomija kot kritična in pozitivna znanost; VELJKO RADOVIĆ: Gledališče in »obča volja«; *Prikazi.*

Pregled (Sarajevo)

št. 1/1979

Članki: BRANKO ĐERIĆ: Sistemi družbeno-ekonomskega razvoja v kontekstu dialektike sodobnega časa; MITAR KOKOLJ: Varstvo človečnosti in mednarodnega prava v kazenskem pravu Jugoslavije; IVAN CVITKOVIĆ: Jugoslovanski teologi o preseganju religije v socializmu; NEDO MILIČEVIĆ: Družbeni značaj delitve sredstev za osebne dohodke; STEFAN SUŠIĆ: Geneza ideje samoupravljanja v politični doktrini; MIĆO CAREVIĆ: Socialne funkcije in

vloga krajeвне skupnosti; *Pogledi:* MIO-MIR DAMŠIĆ: Šesti jugoslovanski simpozij o pouku zgodovine; *Prikazi in bibliografija.*

Marksistička misao (Beograd)

št. 1/1979

Osrednja tema: Razvoj in problemi znanosti v samoupravni družbi; MIRKO MIRKOVIĆ: Družbena funkcija znanosti — problemi in možnosti; MILAN MATIĆ: Znanost v družbi socialističnega samoupravljanja; MILIVOJE TRKLJA: Družbeno-ekonomski položaj znanosti; MANOJLO BROČIĆ: Znanost in politika; VLADIMIR B. ŠOLAJA: Materialni in kadrovski pogoji znanstvenoraziskovalnega dela; VLADIMIR MILANOVIĆ: Združevanje dela ali mezdni odnosi v sferi znanstvenega raziskovanja; *Članki in študije:* VOJISLAV STANOVIĆ: Marxova misel in samoupravljanje; LJUBOMIR PALIGORIĆ: Sociološki vidiki nerazvitosti in odvisnosti (I); *Iz naše revolucionarne preteklosti:* TIHOMIR VLAŠKALIĆ: Filip Filipović — revolucionar in marksist; DRAGICA LAZAREVIĆ: Filip Filipović v vodstvu KPJ 1928—1932; VIČENTIJE ĐORĐEVIĆ: Filip Filipović — revolucionar in voditelj KPJ; *Prispevki:* DRAGAN BOGETIĆ: Neuvrščeni in mednarodna gospodarska ureditev; KRSTO KILIBARDA: Ekološke iniciative kot kazalec razvitosti samoupravnih odnosov in zavesti; *Iz sociologije:* ZORAN AVRAMOVIĆ: Ideja družbenega progressa v delih K. Marxa in F. Engelsa; *Pogovor z revolucionarjem:* Socializem je afirmacija svobode ustvarjalnosti in človeške sreče (s Todom Kurtovićem se je pogovarjal Miloš Jevtić); *Iz naših revij:* ANDREJ KIRN: Znanost kot družbena revolucionarna in konservativna sila; *Prikazi.*

bibliografija knjig in člankov

(Iz dokumentacije Inštituta za sociologijo in filozofijo v Ljubljani)

A. ČLANKI IN KNJIGE IZ SFRJ

I. MARKSIZEM

FROMM Erich: Marksovo shavatanje čoveka. (Marx's concept of man.) Prev. Lj. Stojić. Beograd, Grafos 1979. 93 str. (Horizonti, 18) — sig. 13.760-1/18.

KARDELJ Edvard: Izbrani spisi. Izbor tekstov pripravila R. Mejak. 3 zv. Ljubljana, Zavod SRS za šolstvo 1977—1978. (Novi vidiki, 1977/3,4,5) — sig. 13.491-1977/3/1,4/2,5/3.

MARCUSE Herbert: Kontrarevolucija i revolt. (Kontrarevolution und Revolte.) Prev. P. i J. Imširović. Beograd, Grafos 1979. 141 str. (Horizonti, 17.) — sig. 13.760-17.

ZIZEK Slavoj: Aktualnost »Anti-Dühringa« kot teksta idejega boja. Naši razgledi, Lj., 9. 2. 1979, št. 3.

II. FILOZOFIJA

BUBER Martin: Ostvarenje čoveka. Ideje, Bgd. 1978, št. 3, str. 1—15.

—: ČEMU još filozofija. Izbor i pogovor: J. Brkić. Zagreb, Center za kulturnu djelatnost SSOH 1978. 324 str. (Znaci: velika edicija. 1) — sig. 14.143-1.

LOCKE John: Dve rasprave o vladi kojima prethodi Patriarcha ser R. Filmera, a sledi Lockeovo Pismo o toleranciji. (Patriarcha and other political works of Sir Robert Filmer. — Two treatises of government. A letter concerning Tolerantion.) Prev. K. Čavoški i N. Savčić. Beograd, Mladost 1978. 2 knj. (Velika edicija »Idejae«, 16) — sig. II/12.972-16/1,16/2.

III. SOCIOLOGIJA

—: ALKOHOLIZEM v industrijskih občinah. Nosilec raziskave: Franc Hočevar. 1. del. Ljubljana, Inštitut za regionalno ekonomijo in socialni razvoj 1978. — sig. IV/2731-1.

KLINAR Peter: Imigrantski proletarijat. Naši razgledi, Lj., 9. 2. 1979, št. 3.

KUZMANOVIĆ Bora: Motivacija za učestvovanje na radnim akcijama. Gledišta, Bgd, 1978, št. 7—8, str. 655—675.

ROTAR Braco: O krizi sociologije. Naši razgledi, Lj., 9. 2. 1979, št. 3.

RUPEL Dimitrij: Pripombe k slovenski sociologiji. Naši razgledi, Lj., 26. 1. 1979, št. 2.

SAKSIDA Stane: Kriza v slovenski sociologiji. Naši razgledi, Lj., 23. 2. 1979, št. 4.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

GOSTIŠA Lojze: Partizanska knjiga z nenavadno usodo. (Studija k ponatisu Borovih Pesmi) Delo, Lj., 3. 2. 1979.

KERMAUNER Taras: Besede in dogodek. Studije o slovenski tragediji in groteski. Ljubljana, Slovenska matica 1978. 305 str. (Razprave in eseji, 22) — sig. II/7895-22.

MUKAŘOVSKY Jan: Estetske razprave. (Studie z estetiki. — Cestami poetiky a estetiki. Prev. in napisal uvod Frane Jerman.) Ljubljana, Slovenska matica 1978. 293 str. (Filozofska knjižnica, 20) — sig. III/1421-20.

—: PREOBRAŽAJ visokog školstva i potrebe savremenog društva. Odnos nastave i naučnog rada na univerzitetu. Novi Sad 1978. 281 str. V: Univerzitet danas, god. 19/1977, št. 3—4.

RUS Vojan: Kidrič in celovitost kulturne revolucije. Naši razgledi, Lj., 23. 2. 1979, št. 4.

—: SLOVENSKA akademija znanosti in umetnosti. Ob 40-letnici 1978. Urednik Tine Logar. Uredile: M. Klemenčič, S. Strgaršek, Vida Urek. Ljubljana, SAZU 1978. 266 str. — sig. P III/3231.

—: STALNICE in prelomnice na literarnih poljanah. Okrogla miza o Javorškovih Nevarnih razmerjih... Delo, Lj., 8. 2. 1979.

ŠTIH Bojan: Nevarne polresnice. Naši razgledi, Lj., 9. 2. 1979, št. 3.

SUMI Nace: Prenova Ljubljane. Spomeniškovarstveni postopki pri izdelavi sanacijskih načrtov. Ljubljana, Partizanska knjiga 1978. 47 str. — sig. II/14.653.

SUVAR Stipe: Niti mesije niti duhovni varuhi. Kultura in združeno delo. Naši razgledi, Lj., 26. 1. 1979, št. 2.

TOŠ Peter: Izkušnje socialistične prakse moramo povezovati z marksistično znanostjo. Delo, Lj., 9. 1. 1979.

VRATUŠA Anton: Prešernov praznik je spodbuda za oceno kako uresničujemo in razvijamo kulturno dediščino. Delo, Lj., 8. 2. 1979.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

—: KONCEPT i istorijska praksa diktature proletarijata. Naučna razprava. Gledišta, Bgd, 1978, št. 7—8, str. 581—652.

PAIČ Ivo: Pokret i mišljenje. Ideje, Bgd, 1978, št. 4, str. 5—27.

SCHAFF Adam: O nasilnoj i mirnoj revoluciji. Gledišta, Bgd, 1978, št. 7—8, str. 699 do 706.

2. Druženopolitični sistem SFRJ:

BAKARIĆ Vladimir: Razvoju socialističnih odnosov je posvetil vse svoje duhovne, moralne in telesne moči (E. Kardelj). Delo, Lj., 12. 2. 1979.

KUTOŠ Aleksander: Zveza komunistov Jugoslavije. Ustanovitev in razvoj. Maribor, Obzorja 1978. 172 str. (Žepna knjiga). — sig. I/2929.

POLIČ Zoran: Odgovornost za uveljavljanje skupnih interesov in najboljših rešitev. Delo, Lj., 27. 1. 1979.

POPIT France: Navdaja nas ponos, da je med nami živel in ustvarjal tako velik človek (E. Kardelj). Delo, Lj., 13. 2. 1979.

ŠINKOVEC Janez: Samoupravno pravo v organizacijah združenega dela. Ljubljana, Univerzum 1978. 142 str. (Družno izobraževanje, 37) — sig. I/2952-37.

—: ZAKON o stanovanjskih razmerjih: s komentarjem in sodno prakso: Lojze Ude. 2. dop. izd. Ljubljana, Delo 1978. 278 str. (Gospodarska založba, 23) — sig. 13.515-23.

4. Delavska in progresivna gibanja:

PRIBIČEVIĆ Branko: Evrokomunizam. Beograd, Delta press 1978. 30 str. (Mala marksistička biblioteka, 9. kolo, sv. 1) — sig. 13.507-9/1.

—: SOCIJALIZAM u savremenom svetu. Međunarodna tribina. Okrugli sto. Cavtat 1977: Socijalizam i politički sistemi. Socijalizam u svetu, Beograd, 1978, št. 6—9. — sig. II/14.634-1978/6-9.

TITO: Gibanje neuvrščenosti se v resnici bojuje za boljši in pravičnejši svet. Delo, Lj., 5. 2. 1979.

5. Mednarodni odnosi:

KARDELJ Edvard: Razvoj slovenskega narodnega vprašanja. 4. izd. Ljubljana, DZS 1977. 496 str. — sig. 14.147.

—: NON-ALIGNMENT and non-aligned countries in Yugoslav editions. (Catalogue prepared by I. Bogdanović, et al.) Belgrade, National library of Serbia 1978. 61 str. sig. P III/3225.

POULANTZAS Nicos: Teritorij, historija i

nacija. Gledišta, Bgd, 1978, str. 834—848.

RIBIČIĆ Mitja: Manjšine, osvobodjene strahu pred asimilacijo, so vse bolj dejavnik sožitja in napredka. Delo, Lj., 10. 2. 1979.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

JEŽ Valentin: Samoupravne delovne skupine in komuniciranje. Obveščanje in odločanje, Lj., 1978, št. 1, str. 26—33.

POHAR Lado: Perspektive sodobne komunikologije. Obveščanje in odločanje, Lj., 1978, št. 2, str. 65—67.

ZRIMSEK Pavle: Uporabnost raziskovalnih rezultatov. Obveščanje in odločanje, Lj., 1978, št. 2, str. 48—51.

X. ZGODOVINA — GEOGRAFIJA

VIDMAR Ciril: Beseda, ki je kalila politično dozorevanje našega naroda. (Ob 40-letnici Kardeljevega Razvoja slov. narod. vprašanja 1939). Delo, Lj., 3. 2. 1979.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE — PRIROČNIKI — SLOVARJI

SEKELJ Laslo: Bibliografija radova anarhista i o anarhizmu. Ideje, Bgd, 1978, št. 1—2, str. 181—201.

—: SEZNAM tujih periodičnih publikacij, ki jih prejemajo univerzne, znanstvene in specialne knjižnice v Sloveniji. Ljubljana, NUK 1977—1978. — sig. P, Č IV/2641-1977, 1978.

B. KNJIGE IZ TUJINE

II. FILOZOFIJA

BELL J. L.: Boolean-valued models and independence proofs in set theory. Oxford, Clarendon Press 1977. XVIII+126 str. (Oxford logic guides) — sig. II/14.650. — sig. II/14.658.

BLOCH Ernst: Thomas Münzer als Theologe der Revolution. Ergänzte Ausgabe. Frankfurt/ M., Suhrkamp 1976. 229 str. (Gesamtausgabe der Werke E. Bloch, 2) — sig. II/6206-2.

FICHTE J. G.: Reden an die deutsche Nation. 5. durchgesehene Aufl. Mit einer Einleitung von R. Lauth. Hamburg, F. Meiner 1978. XLI+268 str. (Philosophische Bibliothek, 204/5. izd.) — sig. 62-204/5. izd.

HEGEL G. W. F.: Wissenschaft der Logik: Die Objektive Logik. Bd. 1. XII+441 str. (Gesammelte Werke, Bd 11) — sig. IV/2143-11/1.

III. SOCIOLOGIJA

—: ANGEWANDTE Sozialforschung: Seminar: Studien über Voraussetzungen und Bedingungen der Produktion, Diffusion und Verwertung sozialwissenschaftlichen Wissen. Hrsg. von B. Badura, 1. Aufl. Frankfurt/M., Suhrkamp 1976. 516 str. (Suhrkamp Taschenbuch, 153). — sig. I/2755-153.

—: The EVALUATION of social programs. Ed. by Clark C. Abt. 2. print. Beverly Hills, London, Sage Publ. 1976. 503 str.

—: The EVALUATION research methods. A basic guide. Ed. by L. Rutman. Beverly Hills, London, Sage Publ. 1977. 241 str. (Sage focus editions, 3) — sig. II/14.655-3.

FRIEDMANN John: Social learning: a model for policy. By. — and G. Aboyi. Laxenburg, IIASA 1976. III+23 str. (Research memorandum-International institute for applied analysis, 1976/26) — sig. IV/2726-1976/26.

GLEAVE David & M. Cordey-Hayes: Migration dynamics and labour market turnover. New York, Pergamon Press 1977. 95 str. (Progress in planning, vol. 8, part 1) — sig. III/3171-8/1.

GUINCHAT Claire: Bibliographie analytique du loisir: France (1966—1973). Prague, Centre Europeen pour le Loisirs et l'Education 1975. 107 str. (Bibliographic series, 11) — sig. 13.048-11.

—: HANDBOOK of evaluation research. Ed. by Elmer L. Struening and Marcia Gutten-tag. 4. print. London, Beverly Hills, Sage Publ. 1975. 2 vol. (The society for the psychological study of social issues) — sig. III/3233-1,2.

KAMPHORST T. J.: Selected annotated bibliography on leisure: the Netherlands. Compiled by T. J. Kamphorst. Prague, European Centre for Leisure and Education 1977. 134 str. (Bibliographic Series, 12) — sig. 13.048-12.

LERNER A. W.: The politics of decision-making. Strategy, cooperation, and conflict. Intr. by M. Landau, foreword by H. Zeigler. Beverly Hills, London, Sage Publ. 1976. 215 str. (Sage library of social research, 34) — sig. II/14.267-34.

LINEBERRY R. L.: Equality and urban policy. The distribution of municipal public services. Beverly Hills, London, Sage Publ. 1977. 205 str. (Sage library of social research, 39) — sig. II/14.267-39.

MONIERE Denis: Critique epistemologique de l'analyse systematique de David Easton. Ottawa, L'Universite d'Ottawa 1976. 253 str. (Collections des Sciences sociales: Faculté des Sciences sociales, 4) — sig. II/14.624-4.

MUKHERJEE Ramkrishna: Social indicators. Delhi, Macmillan 1975. XII+146 str. — sig. II/14.649.

—: SCIENCE humaines. Sous la direction de J. Havet. Paris, Mouton 1978. 2 vol: 1. Sciences anthropologiques et historiques. — Esthetique et science de l'art. 2. Sciences juridiques. — Philosophie. (Tendances principales de la recherche dans les sciences sociales et humaines, 2/1,2.) — sig. III/2815-2/1, 2/2.

—: The SOCIAL Ecology of Change. From equilibrium to development. Ed. by Z. Mlinar, H. Teune. London, Sage Publ. 1978. 296 str. (Sage studies in international sociology, 15) — sig. II/14.243-15.

—: SOZIOLOGIE und Sozialpolitik. Hrsg. von Ch. von Ferber, F. X. Kaufmann. Opladen, Westdeutscher Vlg 1977. 649 str. (Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie: Sonderhefte, 19) — sig. II/3109-19.

IV. PSIHLOGIJA

ZANDER Alvin: Groups at work. (1. ed.). San Francisco, etc., Jossey-Bass Publ. 1977. XIV+144 str. (The Jossey-Bass social behavioral science series) — sig. II/14.657.

VIII. SREDSTVA MNOŽIČNEGA

OBVEŠČANJA IN JAVNO MNENJE

—: STRATEGIES for communication research. Ed. by P. M. Hirsch, P. V. Miller and G. F. Kline. Beverly Hills, London, Sage Publ. 1977. 287 str. (Sage annual reviews of communication research, 6) — sig. II/14.067-6.

XI. POTOPISI — BIOGRAFIJE —
PRIROČNIKI — SLOVARJI

- : ARBEITSVORGÄNGE in wissenschaftlichen Bibliotheken. Beiträge zur Praxis der Beschreibung und Bewertung von bibliothekarischen Arbeitsplätzen nach dem Bundesangestelltentarifvertrag (: BAT :). Hrsg. von E. Sauppe und H. Volleers. Hannover, Nordwestverlag 1978. 88 str.

(Veröffentlichungen der Niedersächsischen Bibliotheksschule Hannover) — sig. 13.466-3.

- : MADOK: Magnetband-Austauschformat für Dokumentationszwecke. Hrsg. von der Zentralstelle für maschinelle Dokumentation (: ZMD:). Frankfurt/M., München, Verlag Dokumentation 1977. VII+131 str. sig. IV/2727.

UDC 711.4(497.12):301.18(497.12)

MLINAR, dr. Zdravko: The Unity of Opposites in Town-planning
Teorija in praksa, Ljubljana 1979, Vol. XVI. No. 3, p. 316—331

Some theoretical and empirical findings regarding the dialectics of the unity of opposites in the building up of town settlements are exposed by the author. The widespread critic and discontent with the concrete practical solutions are due to fragmentariness and partiality in planning. Instead of presenting individual values and criteria, the analysis gives us a wholesome and critical treatment by disclosing the contradictiousness of the conscious directing of the spacio-social changes. This concerns the unity of opposites in regard to: 1. the role of the subject and the object of planning; 2. continuity and discontinuity (instead of the prevailing »logics« of growth); 3. visionariness and practicalness; 4. inertia and correction (the time necessary to point out errors and correct them); 5. form and content; 6. social dynamic and physical structure; 7. stimulations and negative sanctions; 8. the degree of control and individual initiative. Absoluteness of one or another apparent alternative leads to dehumanization of town environment and diminishes possibilities for the realization of the values of the socialist society.

UDC 331.881(100):327.323(100)

SKERLAVAJ Andrej: Trade-unionism and its Problems in the World of to-day
Teorija in praksa, Ljubljana 1979, Vol. XVI. No. 3, p. 382—395

The starting point of the analysis content problems and the analysis of the organizational and political dissent in the contemporary trade union movement is the thesis according to which even the trade unions, as a class and political organization of the working class, could not avoid the turbulences, crises and schisms which are characteristic for the workers' movement in the recent time. Although the social force and role of the trade unions have obviously been increased in the period after the Second World War, are the actions of the international trade-unionism, nevertheless, still restricted by bloc interests which do not concede equal multilateral cooperation. The social, political and organizational aspects of the international integration and uniformity of the trade unions are analysed in the article, as well as some concrete problems of the international trade union activity c.g. the problems of the employment rate, problems of workers-migrants, attitudes toward participation in management and decision-making, multinational companies and some problems concerning the trade union's role in the establishing of the new international economic order.

UDK 711.4(497.12):301.18(497.12)

MLINAR, dr. Zdravko: Enotnost nasprotij v urabnističnem planiranju
Teorija in praksa, Ljubljana 1979, let. 16, št. 3, str. 316—331

V tem članku izpostavlja avtor teoretična in izkustvena spoznanja o dialektiki enotnosti nasprotij v izgrajevanju mestnih naselij. Rizirjena kritika in nezadovoljstvo s konkretnimi rešitvami v praksi sta posledica fragmentarnosti in parcialnosti planiranja. Namesto naštevanja posameznih vrednot ali kriterijev nakazuje analiza bolj celovito in dialektično obravnavo, s tem ko razkriva protislovnost zavestnega usmerjanja prostorsko-družbenih sprememb. Pri tem gre za enotnost nasprotij glede na: 1. vlogo subjekta in objekta planiranja, 2. kontinuiteto in diskontinuiteto (namesto prevladajoče »logike« rasti), 3. vizionarstvo in praktikizem, 4. inercijo in korekcijo (čas, ki je potreben za spoznanje in za odpravo napake), 5. obliko in vsebino, 6. družbeno dinamiko in fizično strukturo, 7. vzpodbude in negativne sankcije, 8. stopnjo kontrole in individualno pobudo. Absolutizacija ene ali druge navidezne alternative vodi do dehumanizacije mestnega okolja in zmanjšuje možnosti za realizacijo vrednot socialistične družbe.

UDK 331.881(100):327.323(100)

ŠKERLAVAJ ANDREJ: *Sodobno sindikalno gibanje v svetu (prikaz nekaterih aktualnih vprašanj)*
Teorija in praksa, Ljubljana 1979, let. 16, št. 3, str. 382—395

Izhodiščna teza analize vsebinskih problemov in analize organizacijsko-političnih razhajanj v sodobnem sindikalnem gibanju danes je trditev, da se tudi sindikati kot razredna in politična organizacija delavskega razreda niso mogli v zadnjem obdobju izogniti pretresom, krizam in razcepom, ki so značilni za delavsko gibanje v celoti. Čeprav sta se družbena moč in vloga sindikatov po drugi svetovni vojni nedvomno povečali, pa so dejavnosti in akcije v mednarodnem sindikalnem gibanju še utesnjene v blokofske interese, ki ne dopuščajo vsestranskega in enakopravnega sodelovanja. V članku so analizirani družbeni, politični in organizacijski vidiki mednarodnega povezovanja in enotnosti sindikatov. Poleg tega pa avtor obravnava tudi nekatera konkretna, vsebinska vprašanja mednarodne sindikalne dejavnosti: vprašanje stopnje zaposlenosti, probleme delavcev migrantov, odnos do udeležbe v upravljanju in odločanju, multinacionalne družbe in nekatera vprašanja vloge sindikatov v graditvi nove mednarodne ekonomske ureditve.

TEORIJA IN PRAKSA

IZ VSEBINE NASLEDNJIH ŠTEVILK

Ivan Iveković: Sodobne razprave o historičnem materializmu (problem prehodnega obdobja v deželah »črne« Afrike)

Marija Vilfan: Boris Kidrič kot publicist in novinar

Dušan Pirc: Refleksije o ideologiji rasti

Primož Južnič: Redni študij in študij ob delu (osnovne značilnosti in razlike)

Vučina Vasović: Razvojni pristop k proučevanju političnih sistemov socializma

Radovan Vukadinović: Beograjski sestanek Konference o evropski varnosti in sodelovanju